

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัย เรื่อง การสำรวจความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับการพึงวิญญูชน
ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาสถานีวิฑูวัดสามพราน วัดนายโรงและวัดชลประทาน
รังสฤษฏ์ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีตลอดถึงเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ที่นำมาใช้ในครั้งนี้
ดังต่อไปนี้

๑. ทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสารมวลชน
๒. แนวคิดเกี่ยวกับการผลิตและการจัดรายการทางวิฑูกระจายเสียง
๓. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการเปิดรับข่าวสาร
๔. แนวคิดเกี่ยวกับพุทธวิธีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
๕. นโยบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์ไทย
๖. การบริหารจัดการด้านศาสนาให้มีประสิทธิภาพ
๗. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
๘. กรอบแนวคิดการวิจัย

๒.๑ ทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสารมวลชน

๒.๑.๑ ความเป็นมาของการสื่อสารมวลชน

การสื่อสารความหมายของมนุษย์ เชื่อกันว่า มีมาตั้งแต่โบราณ พร้อม ๆ กับการเกิด
สังคมมนุษย์ และมีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับ ส่วนลักษณะที่เรียกว่า การสื่อสารมวลชนนั้น เชื่อว่า
เกิดขึ้นในยุคที่มนุษย์มีที่อยู่อาศัยรวมกันเป็นหลักแหล่ง เกิดเป็นกลุ่มสังคมและชุมชนขึ้น มีความ
จำเป็นต้องแจ้งข่าวสารจากผู้นำกลุ่มสังคม ไปยังคนในกลุ่มสังคมเดียวกัน หรืออาจจะด้วยความ
จำเป็นในการดำรงชีวิต การปกครอง หรือความปลอดภัยของชุมชน ต่อมาเมื่อชุมชนขยายตัวขึ้น มี
การติดต่อค้าขาย แลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างชุมชนมากขึ้น การสื่อสารมวลชนเป็นตั้พัฒนา
รูปแบบการสื่อสารไปตามพัฒนาการทางสังคมด้านอื่น

พัฒนาการของการสื่อสารมวลชน มีความสัมพันธ์โดยตรงกับการค้นพบ การประดิษฐ์
วัสดุ อุปกรณ์เพื่อการบันทึก และเผยแพร่ข่าวสาร จึงอาจแบ่งยุคของการสื่อสารมวลชน ตามลำดับ
ช่วงเวลาของการรู้จักประดิษฐ์คิดค้นสิ่งต่าง ๆ ดังนี้ คือ

๑. ยุคก่อนการใช้ตัวอักษร ได้แก่ ภาพเขียนตามผนังถ้ำ ซึ่งมีหลักฐานปรากฏให้เห็นอยู่ในที่ต่าง ๆ ทั่วโลก รวมทั้งในประเทศไทยซึ่งมีอยู่หลายแห่ง

๒. ยุคการใช้ตัวอักษร ได้แก่ การใช้สัญลักษณ์ อักษรภาพ ด้วยวิธีเขียน ปั้น หรือแกะสลัก โดยใช้ใบไม้ แผ่นหิน ดินเหนียว เป็นวัสดุที่สำคัญ และมีหลักฐานเป็นจำนวนมาก เช่น บริเวณลุ่มแม่น้ำไนล์ ประเทศอียิปต์

๓. ยุคการพิมพ์ ได้แก่ การรู้จักวิธีการทำสำเนาเอกสาร ด้านการถูก (Rubbing) ให้เกิดรูปรอยจากต้นฉบับที่เป็นหินแกะสลักของชาวจีนโบราณ และการคิดประดิษฐ์ทำตัวเรียงพิมพ์ และสร้างแท่นพิมพ์ที่สามารถพิมพ์ได้ครั้งละมาก ๆ โดยนายโยฮันน์ กูเตนเบิร์ก (Johann Gutenberg) ชาวเยอรมัน ซึ่งถือว่าเป็นการปฏิบัติการสื่อสารของโลกในสมัยนั้น จนต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

๔. ยุคสื่อไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ เกิดขึ้นภายหลังการค้นพบพลังงานไฟฟ้าเริ่มจากโทรเลข โทรศัพท์ วิทยุโทรเลข วิทยุกระจายเสียง ภาพยนตร์ โทรทัศน์ และการสื่อสารผ่านดาวเทียมตามลำดับ

การส่งโทรเลข โดยแปลข่าวสาร ข้อความส่งเป็นรหัสสัญญาณ (Code) ไฟฟ้า เกิดขึ้นใน พ.ศ. ๒๓๙๗ อีก ๓ ปีต่อมาได้วางสายเคเบิลโทรเลข ข้ามมหาสมุทรแอตแลนติกเป็นผลสำเร็จ

โทรศัพท์เริ่มใช้ใน พ.ศ. ๒๔๑๕ สามารถสื่อสารทางไกลโดยใช้คำพูด ทำให้การสื่อสารเป็นไปอย่างสะดวก รวดเร็ว

พ.ศ. ๒๔๓๘ ค้นพบการส่งคลื่นวิทยุ ระยะแรกใช้สำหรับการส่งวิทยุโทรเลข ต่อมาได้รับการพัฒนาเป็นวิทยุกระจายเสียง ใช้กันอย่างแพร่หลายมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพยนตร์ นำออกฉายเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๔๔๖

โทรทัศน์ สามารถส่งออกอากาศให้ประชาชนรับชมได้เป็นผลสำเร็จครั้งแรก ในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ที่กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ

พ.ศ. ๒๕๐๕ ประเทศสหรัฐอเมริกาส่งดาวเทียมสำหรับสื่อสารดวงแรก ชื่อ Telstar ๑ ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการสื่อสารยุคใหม่ ที่สามารถส่งข่าวสารได้ทั้งวิทยุ โทรทัศน์ โทรศัพท์ เป็นต้น กระจายไปได้ทั่วโลก ซึ่งต่อมากการสื่อสารโดยส่งสัญญาณผ่านดาวเทียม ได้รับการพัฒนาก้าวหน้าไปมาก จนถึงปัจจุบันมีการส่งดาวเทียมเพื่อการสื่อสารโทรคมนาคม รวมถึงการสื่อสารมวลชนอยู่เป็นจำนวนมาก

ปลายปี ๒๕๓๗ ประเทศไทยได้ดำเนินการส่งดาวเทียมไทยคม (Thaicom) โดยบริษัท ชินวัตรคอมพิวเตอร์ แอนด์ คอมมิวนิเคชั่น จำกัด เพื่อใช้ในการสื่อสารโทรคมนาคม และการส่ง สัญญาณโทรทัศน์ สำหรับประเทศไทยโดยเฉพาะ^๑

๒.๑.๒ ความหมายของสื่อมวลชน

คำว่า “สื่อมวลชน” และคำว่า “การสื่อสารมวลชน” มีความหมายที่แตกต่างกัน คือ สื่อมวลชนนั้น หมายถึง สื่อหรือช่องทาง ที่ใช้ในการสื่อสารมวลชน อันได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสาร เป็นต้น ซึ่งเป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งของการสื่อสาร ส่วนการ สื่อสารมวลชน เป็นกระบวนการหรือวิธีการของการสื่อสาร ที่รวมองค์ประกอบของการสื่อสาร ทั้งหมด^๒

สื่อ (Media) เป็นหนทางหรือวิถีทางที่จะนำข่าวสารไปสู่ผู้รับหรืออาจกล่าวได้ว่า สื่อ คือ พาหนะที่นำข่าวสารจากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสาร ซึ่งจำแนกได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ สื่อมวลชน (Mass Media) และสื่อบุคคล (Personal Media)^๓

สื่อมวลชน (Mass Media) หมายถึง สื่อที่ทำให้ผู้ส่งสาร ซึ่งอาจจะเป็นบุคคลเดียวหรือ กลุ่มบุคคล สามารถจะส่งข่าวสารไปยังผู้รับเป้าหมายจำนวนมาก และอยู่กันอย่างกระจัดกระจายได้ ในเวลาอันรวดเร็ว

การใช้คำสองคำนี้บางครั้งคนทั่วไปใช้ในความหมายอย่างเดียวกัน โดยถือว่า สื่อสารมวลชน นั้น มิใช่เพียงสื่อหรือช่องทางในการสื่อสารเพียงอย่างเดียว แต่หมายถึงระบบของ สื่อทั้งหมด เช่น บุคลากร อันได้แก่ นักจัดรายการ ผู้สื่อข่าว นักหนังสือพิมพ์ รวมไปถึง ช่องทางของ การสื่อสาร ได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ เป็นต้น ด้วย คณะกรรมการราชบัณฑิตยสถาน ได้ อนุมัติให้ใช้คำสองคำนี้แทนกันได้

๒.๑.๓ องค์ประกอบของกระบวนการสื่อสารมวลชน

การเปิดรับข่าวสารเป็นกระบวนการติดต่อสื่อสารอย่างหนึ่ง ซึ่งพฤติกรรม的开รับ ข่าวสารจากสื่อต่าง ๆ นั้น จะมีความแตกต่างเป็นแบบเฉพาะของแต่ละคน ซึ่งจะมีปัจจัยพื้นฐานหลาย

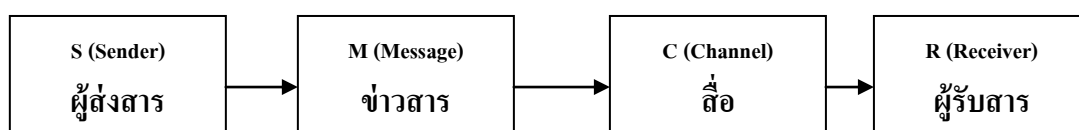
^๑ บัณฑิตวิทยาลัย , การสื่อสารมวลชน , (กรุงเทพมหานคร : เอกสารการสอน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), อัดสำเนา.

^๒ ประมะ สตะเวทิน, การสื่อสารมวลชน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๖-๑๒๗.

^๓ เสถียร เชยประทับ, สื่อมวลชนกับการพัฒนาประเทศ เน้นเฉพาะประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓๗.

ประการ ที่จะเป็นแรงผลักดันทำให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งได้เปิดรับข่าวสารหรือสื่อต่างๆ ซึ่งในกระบวนการติดต่อสื่อสารนั้น เดวิด เบร์โล^๑ ได้ใช้อักษรย่อ S M C R แทนองค์ประกอบของขั้นตอนในการสื่อความหมายเพื่อแสดงรูปแบบของกระบวนการสื่อสาร ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญคือ ผู้ส่ง (Sender) ข่าวสาร (Message) สื่อ (Channel) และผู้รับสาร (Receiver) สำหรับกระบวนการสื่อสารมวลชนนั้นก็จะมีส่วนประกอบพื้นฐานเหมือนกันกับกระบวนการสื่อสารทั่วไป

ภาพที่ ๒.๑ แบบจำลองการสื่อสารมวลชน



ที่มา : ประม ะตะเวทิน, การสื่อสารมวลชน : กระบวนการและทฤษฎี, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๔.

ประม ะตะเวทิน^๒ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของกระบวนการสื่อสารมวลชนที่สำคัญ ๆ ไว้ ดังนี้

๑. ผู้ส่งสาร คือองค์การสื่อมวลชน (Mass Media Organization) หรือองค์การสื่อสารมวลชน (Mass Communication Organization) ซึ่งปฏิบัติหน้าที่โดยนักสื่อสารมวลชน ได้แก่ สำนักงานหนังสือพิมพ์ สำนักงานนิตยสาร สถานีวิทยุกระจายเสียง สถานีวิทยุโทรทัศน์และบริษัทสร้างภาพยนตร์

๒. สาร คือ ผลผลิตขององค์การสื่อมวลชนซึ่งผลิตโดยนักสื่อสารมวลชน ได้แก่ ข่าว บทความ บทบรรณาธิการ สารคดีความรู้ ดนตรี กีฬา บันเทิง โฆษณาละคร

๓. สื่อ คือ สื่อมวลชน ได้แก่ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ ภาพยนตร์

๔. ผู้รับสาร คือ มวลชนผู้รับสาร ได้แก่ ผู้ดู ผู้ฟัง ผู้ชม ผู้อ่าน ของสื่อมวลชนทั้งหลาย สื่อมวลชนมีหน้าที่รับผิดชอบต่อสังคมในฐานะเป็นผู้กระจายข่าวสาร และความรู้ความ คิดเห็นและประสบการณ์ใหม่ๆ ตลอดจนให้ความบันเทิงแก่ประชาชน อาจจะสามารถแยกหน้าที่

^๑ ประม ะตะเวทิน, การสื่อสารมวลชน : กระบวนการและทฤษฎี, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๔.

^๒ ประม ะตะเวทิน, การสื่อสารมวลชน : กระบวนการและทฤษฎี, หน้า ๑๔-๑๕.

ของสื่อมวลชนได้ ๔ ประการ^๑ คือ

๑. สังเกตการณ์และรายงานสภาพแวดล้อม (Surveillance of the Environment) ซึ่งคอยรายงาน เหตุการณ์ต่างๆ และเสนอข่าวสาร (News) ไปยังประชาชนทั่วไปในสังคม
๒. ประสานส่วนต่าง ๆ ของสังคมให้สัมพันธ์กันเพื่อปรับตัวกับสภาพแวดล้อม (Correlation of The Parts of Society) โดยอธิบายข้อกำหนดและความเห็น (Interpretation Prescription and Editorial)
๓. ถ่ายทอดมรดกทางสังคมและวัฒนธรรมไปยังอนุชนรุ่นต่อไป (Transmission of Social Inheritance) ซึ่งมีหน้าที่ให้การศึกษา แนะนำ (Education or Instruction)
๔. มีหน้าที่ให้ความบันเทิง (Entertainment) ซึ่งมีหน้าที่ให้ความบันเทิงแก่ประชาชนทั่วไป

การสื่อสารมวลชน^๒ เป็นกระบวนการ ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบ ๔ ประการ คือ ผู้ส่งสาร สาร สื่อ และผู้รับสาร ดังนั้นในการพิจารณาว่าการสื่อสารใดเป็นการสื่อสารมวลชน จึงต้องพิจารณาจากลักษณะเฉพาะขององค์ประกอบต่าง ๆ ดังกล่าว นี้

๒.๑.๔ ลักษณะของผู้ส่งสาร (Source)

ผู้ส่งสารในระบบการสื่อสารมวลชนจะมีลักษณะเป็นองค์การ นั่นคือ ผู้ส่งสารจะปฏิบัติงานในรูปขององค์การที่สลับซับซ้อน (Complex organization) ที่ดำเนินกิจการโดยอาศัยการแบ่งงานกันทำอย่างกว้างขวาง [extensive division of labor) และมีค่าใช้จ่ายในการดำเนินกิจการค่อนข้างสูง (involves great expense) ยกตัวอย่างเช่น ในการสื่อสารมวลชนด้านวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ ก็ดำเนินกิจการในลักษณะขององค์การ และมีการแบ่งงานกันทำเช่นเดียวกัน องค์การหรือสถาบันสื่อมวลชน ในฐานะของผู้ส่งสาร จึงเป็นองค์การขนาดใหญ่ ที่มีความสลับซับซ้อน และมีการลงทุนมหาศาล เนื่องจากต้องสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายในการดำเนินกิจการมากมาย

^๑ บุญเลิศ ศุกคติก, การวางแผนการสื่อสารเพื่อการพัฒนา , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, ๒๕๒๔), หน้า ๔๕.

^๒ ประม ๑๕๖๓๓ (ดร.), “แนวคิดเกี่ยวกับสื่อสารเพื่อการพัฒนา”, สื่อสารเพื่อการพัฒนา หน่วยที่ ๒, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช , ๒๕๓๔), หน้า ๑๓๓ - ๑๓๖.

๒.๑.๕ ลักษณะของสาร (Message)

การสื่อสารมวลชนเป็นการสื่อสารในลักษณะสาธารณะ (Public) รวดเร็ว (rapid) และไม่ยั่งยืน (transient)

๑. ลักษณะสาธารณะ

ที่ว่า การสื่อสารมวลชนเป็นการสื่อสารในลักษณะสาธารณะ หมายความว่า เป็นการสื่อสารที่มุ่งส่งไปยังสาธารณชน ไม่ใช่เป็นการสื่อสารที่เป็นส่วนตัว (It is public , not private communication) สาร (messages) ที่ส่งออกไปนั้นไม่ได้มุ่งเฉพาะเจาะจงไปยังใครคนใดคนหนึ่ง โดยเฉพาะ ดังนั้นเนื้อหาของสาร (message content) ที่เผยแพร่ออกไปจึงกว้าง เพื่อให้ประชาชนทั่วไปได้รับรู้ (public surveillance) ทำให้ผู้รับสารทั้งหลายสามารถที่จะรับทราบข่าวสารเดียวกัน (the same mass-communicated materials) ได้ ยกตัวอย่างเช่น การเสนอข่าวของหนังสือพิมพ์รายวัน ซึ่งมีข่าวหลายประเภท ทั้งข่าวการเมือง ข่าวเศรษฐกิจ ข่าวสังคม ข่าวการศึกษา ข่าวอาชญากรรม ข่าวสตรี ข่าวบันเทิง ข่าวกีฬา บทความต่าง ๆ เป็นต้น หรือรายการที่ออกอากาศทางวิทยุกระจายเสียง และวิทยุโทรทัศน์ ซึ่งมีรายการหลากหลายประเภทเช่นเดียวกัน ดังเช่น รายการเพลง รายการข่าว รายการละคร รายการภาพยนตร์ รายการเด็ก รายการสตรี รายการกีฬา เป็นต้น

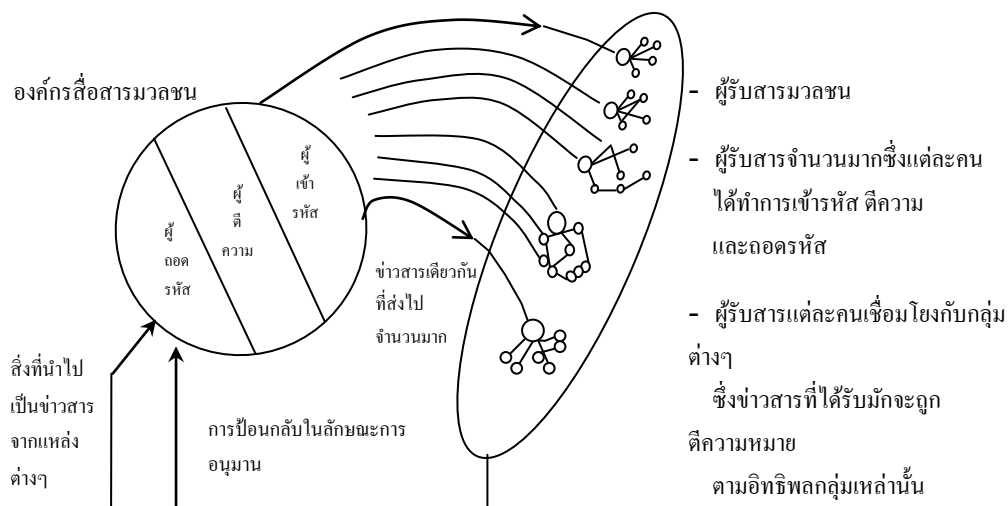
๒. ลักษณะของผู้รับสาร

พิจารณาในแง่ของผู้รับสาร ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการสื่อสารมวลชนแล้วจะเห็นได้ว่าผู้รับสารจะมีจำนวนมาก (Large) มีความแตกต่างกัน (heterogeneous) และไม่เป็นที่รู้จัก (anonymous)

วิลเบอร์ ชแรมม์^๑ (Wilbur Schramm) ได้อธิบายกระบวนการสื่อสารมวลชนด้วยแบบจำลอง ที่แสดงให้เห็นถึงแหล่งผลิตสาร โดยองค์กรสื่อสารมวลชน (หนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ เป็นต้น) และการรับสาร โดยผู้รับสารจำนวนมาก พร้อมทั้งแสดงให้เห็นว่า การสื่อสารมวลชนนั้น อาจมีการป้อนกลับจากผู้รับในลักษณะอนุมาน (inferential feedback) หรือที่ เวสลีย์ กับแม็คคลิน เรียกว่า “การป้อนกลับแบบไม่ได้มุ่งหมาย” (non - purposive feedback)

^๑ พิระ จิระโสภณ, “ทฤษฎีการสื่อสารมวลชน”, หลักและทฤษฎีการสื่อสาร, หน่วยที่ ๑๑, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๒), หน้า ๖๑๒ - ๖๑๓.

ภาพที่ ๒.๒



ภาพแผนภูมิแสดงแบบจำลองการสื่อสารมวลชน ของวิลเบอร์ ชแรมม์

ในแบบจำลองนี้ ชแรมม์ ชี้ให้เห็นว่า องค์กรสื่อสารมวลชน จัดเป็นกระบวนการสื่อสาร โดยทั่วไปนั้น จะเป็นไปในลักษณะ ๒ ทาง หรือในลักษณะวนเวียนเป็นวงกลมระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร สำหรับกระบวนการการสื่อสารมวลชนนั้น มักจะมีลักษณะค่อนข้างเป็นเส้นตรง หรือเป็นไปในทางเดียว คือจากผู้ส่งไปยังผู้รับสารมากกว่า ชแรมม์ ได้อธิบายในแบบจำลองนี้ว่า การสื่อสารจากผู้รับสารกลับไปยังผู้ส่งสาร ในกระบวนการการสื่อสารมวลชนนั้น มักจะเป็นไปในลักษณะที่ต้องอาศัยการอนุมานจากพฤติกรรมต่างๆ ของผู้รับสาร

พีระ จิโรธถน ได้เปรียบเทียบกระบวนการเปิดรับข่าวสาร (Selective Exposure) ซึ่งเป็นกระบวนการเลือกสรรว่าเปรียบเสมือนเครื่องกรอง (Filters) ข่าวสารในการรับรู้ของมนุษย์ ซึ่งประกอบด้วยกลั่นกรอง ๓ ชั้น ดังนี้

๑. การเลือกเปิดรับหรือเลือกสนใจ (Selective Exposure or Selective Attention)

ในชีวิตประจำวันของประชาชนแต่ละคน มีโอกาสที่จะรับข่าวสารจากแหล่งหรือผู้ส่งสาร (Sources) ต่าง ๆ จำนวนมากมาย แต่ประชาชนมีเวลา และความสามารถที่จำกัดในการรับสารจากแหล่งต่างๆ รวมทั้งประชาชนมีความพอใจหรือไม่พอใจต่อแหล่งหรือผู้ส่งสารต่างๆ แตกต่างกันไป ดังนั้น ในการสื่อสารมวลชน ประชาชนจึงเลือกที่จะเปิดรับสารจากผู้ส่งสารที่ตนพอใจเท่านั้น เช่นการดู

โทรทัศน์ก็มีสถานีให้เลือกดูมากมาย เมื่อถึงเวลาเสนอข่าว เราจะเลือกดูข่าวจากช่องไหนจะดูละคร ช่องใด เมื่อฟังวิทยุจะหมุนไปฟังสถานีไหน จะอ่านหนังสือพิมพ์จากฉบับใด ในการใช้สื่อมวลชน เพื่อแสวงหาข่าวสาร ความรู้ บันทึกรายการเห็น ตลอดจนโฆษณาสินค้า เราจะเลือกใช้สื่อใด วิทยุ โทรทัศน์วิทยุ นิตยสาร หรือหนังสือพิมพ์ โดยปกติแล้วเราจะเลือกใช้สื่อมวลชนที่เสนอข่าวสาร และความคิดเห็นที่สอดคล้องกับความคิดและทัศนคติของเรา ทั้งนี้เพราะโดยธรรมชาติแล้ว คนเรามีความต้องการอย่างอื่นที่จะปกป้องรักษา และส่งเสริมความคิดเกี่ยวกับตนเอง (Self-Concept)

๒. การเลือกรับรู้และตีความ (Selective Perception and Interpretation) เป็นกระบวนการกลั่นกรองขั้นต่อมา เมื่อบุคคลเลือกเปิดรับข่าวสารจากแหล่งหนึ่งแหล่งใดแล้วก็ถือว่า ข่าวสารนั้นจะถูกรับรู้เป็นไปตามเจตนาของของผู้ส่งสารทั้งหมด ผู้รับสารแต่ละคนอาจจะตีความหมายข่าวสารขึ้นเดียวกันที่ส่งผ่านสื่อมวลชนไม่ตรงกัน ความหมายของข่าวสารที่ส่งไปถึง จึงมิได้อยู่ที่ตัวอักษร รูปภาพ หรือคำพูดเท่านั้น แต่อยู่ที่ผู้รับสารที่จะเลือกรับรู้และตีความหมายตามความเข้าใจของตนเอง หรือตามทัศนคติ ประสบการณ์ ความเชื่อ ความต้องการ ความคาดหวัง แรงจูงใจ สภาวะร่างกาย หรือสภาวะอารมณ์ขณะนั้น เป็นต้น และการที่จะเลือกรับรู้หรือตีความสารนี้ เรามักบิดเบือนข่าวสารเพื่อให้สอดคล้องกับทัศนคติและความเชื่อของตนเอง

๓. การเลือกจดจำ (Selective Retention) เป็นแนวโน้มในการเลือกจดจำข่าวสารเฉพาะส่วนที่ตรงกับความสนใจ ความต้องการ ทัศนคติของตนเอง และมักจะลืมในส่วนที่ตนเองไม่สนใจหรือไม่เห็นด้วยได้ง่าย ซึ่งพบว่าผู้รับมักจะถ่ายทอดเรื่องราวต่อไปยังคนอื่น ๆ ไม่ครบถ้วนเหมือนที่ได้รับมา ทั้งนี้เพราะแต่ละคนเลือกจดจำเฉพาะส่วนที่ตนเองเห็นว่าน่าสนใจเท่านั้น ส่วนที่เหลือมักจะถูกลืมหรือไม่นำไปถ่ายทอดต่อ ดังนั้นการสื่อสารมวลชน เช่น การโฆษณาหรือการรณรงค์ในเรื่องต่าง ๆ อาจจะไม่ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมาย แม้ว่าผู้รับสารจะได้รับสารนั้นครบถ้วน แต่ผู้รับสารอาจจะไม่สนใจจดจำในสิ่งที่เราต้องการให้รู้ให้จดจำก็เป็นได้

* พิระ จิรโสภณ, การสื่อสารมวลชน : กระบวนการและทฤษฎี, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕, หน้า ๖๓๖-๖๔๐.

๒.๑.๖ ประเภทของสื่อในการสื่อสารมวลชน

การสื่อสารมวลชน ^๑ (Mass communication) เป็นรูปแบบหนึ่งของการสื่อสาร ซึ่งมีลักษณะโดยทั่วไปที่แตกต่างจากการสื่อสารในรูปแบบอื่น ๒ ประการ คือ **ประการแรก** กลุ่มผู้รับสารจะต้องเป็นกลุ่มชนขนาดใหญ่ ซึ่งไม่ใช่ผู้ที่อยู่ในสังคมหรือมีประสบการณ์ร่วมกัน แต่เป็นกลุ่มชนที่มีความหลากหลายและมีลักษณะแตกต่างกันไป ไม่จำเป็นต้องเคยรู้จักกันหรือมีประสบการณ์คล้ายคลึงกันมาก่อน **ประการที่สอง** สื่อที่ใช้ในการสื่อสารมวลชน จะต้องเป็นสื่อที่สามารถนำสารรูปแบบต่าง ๆ ไปยังมวลชน ที่มีจำนวนมากในคราวเดียวกันได้ ซึ่งในการแบ่งประเภทของสื่อในการสื่อสารมวลชนโดยอาศัยการรับรู้ โดยผ่านทางประสาทสัมผัสเป็นหลักนั้น สามารถแบ่งสื่อออกได้เป็น ๓ ประการ คือ

๑. **สื่อที่รับได้ด้วยการมองเห็น** (Visual Media หรือ Visual Transmitter) ได้แก่ หนังสือ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร สัญลักษณ์ ภาพถ่าย และภาพวาด เป็นต้น สื่อเหล่านี้ผู้รับสามารถรับสารได้โดยการอ่าน การมองเห็น เช่น การอ่านหนังสือพิมพ์ การดูรูปภาพ การดูสัญลักษณ์ จราจรต่าง ๆ โดยไม่จำเป็นต้องใช้ประสาทหู หรือการได้ยิน ก็สามารถจะเข้าใจและตีความสารนั้นๆ ได้

๒. **สื่อที่รับได้ด้วยการฟัง** (Audio Transmitter หรือ Audio Media) สื่อมวลชนที่จัดอยู่ในประเภทนี้ได้แก่ วิทยุกระจายเสียง สำหรับสื่อประเภทนี้จะไม่มีภาพ หรือการมองเห็น เข้ามามีส่วนอยู่เลย การสื่อสารจึงต้องใช้การพูด การอธิบายเพื่อให้เกิดภาพในสมองของผู้รับฟัง ดังนั้นการบรรยายที่ชัดเจนถี่ถ้วนทั้งในแง่ของเนื้อหา และภาษาที่ใช้จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการใช้สื่อประเภทนี้อย่างมาก

๓. **สื่อที่รับได้ด้วยการฟังและการมองเห็น** (Audio-visual media หรือ Audio-visual Transmitter) ได้แก่ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ ผู้รับสารสามารถรับสารได้โดยการมองเห็นและการได้ยินพร้อมๆ กัน ซึ่งจะได้เปรียบในแง่ความเข้าใจของผู้รับ เพราะจะมีความเข้าใจในสารง่ายกว่าสื่อประเภทแรก ๆ

โดยในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ จะกล่าวเฉพาะสื่อประเภทที่รับได้ด้วยการฟัง (Audio Transmitter หรือ Audio Media) เท่านั้น นั่นก็คือ วิทยุกระจายเสียง นั่นเอง คำว่า “วิทยุกระจายเสียง” นี้เป็นคำที่มาจากภาษาสันสกฤตว่า “วิทยุต”^๒ เดิมทีเดียวเรายังไม่มีคำนี้ใช้เรียกกัน โดยที่จอมพลเรือ

^๑ นภาพรณ อัจฉริยะกุล และรุ่งนภา พิตรปรีชา, สื่อในการสื่อสาร หลักและทฤษฎีการสื่อสาร, หน่วยที่ ๑, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, ๒๕๓๒), หน้า ๓๕๕ - ๓๖๕.

^๒ วิรัช ลภิตนกุล, “ประวัติและวิวัฒนาการของการโฆษณาและการประชาสัมพันธ์ ” หลักการโฆษณาและการประชาสัมพันธ์, หน่วยที่ ๒, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, ๒๕๓๒), หน้า ๘๕.

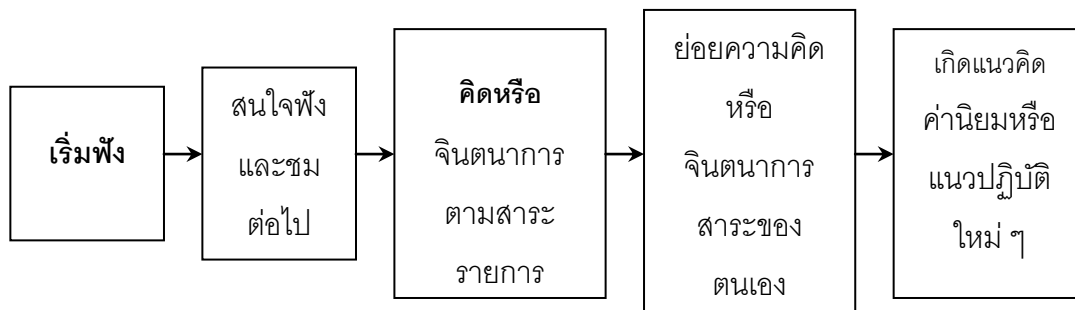
กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงใช้วิธีเรียกทับศัพท์ว่า “Radio Telegraph” ว่า “ราดิโอโทรเลข” ต่อมาภายหลังพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงบัญญัติใช้คำว่า “วิทยุ” แทนคำ “ราดิโอ” ต่อมาราชบัณฑิตสถานจึงได้ให้ใช้คำเต็ม ๆ เป็นทางการว่า “วิทยุกระจายเสียง” ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า “Radio Broadcasting” โดยในศัพท์นุกรมสื่อสารมวลชนได้ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง “การใช้คลื่นแม่เหล็กไฟฟ้า” (electromagnetic wave) หรือคลื่นวิทยุ เพื่อส่งกระจายออกอากาศ (transmit) หรือเพื่อรับสัญญาณไฟฟ้า (electrical signals) โดยไม่ต้องใช้สายต่อเชื่อมระหว่างกัน (wireless) ในประเทศอังกฤษนั้นจะใช้คำว่า “Wireless” หมายถึง “ไม่มีสาย” ส่วนในสหรัฐอเมริกาจะใช้คำว่า “Radio”^{*}

สรุปแล้วการสื่อสารจึงถือเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อชีวิตในสังคมปัจจุบันเป็นอย่างมาก สื่อ ก็เช่นเดียวกัน เราต้องมีการเรียนรู้ถึงสภาพของสื่อต่าง ๆ ในละประเภท เพื่อที่จะทำให้เราสามารถใช้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และสามารถเข้าใจถึงข้อดีและข้อเสียของสื่อแต่ละประเภท อีกทั้งยังต้องเข้าใจถึงลักษณะความเป็นไปของสื่อมวลชนด้วย ประการสำคัญในเรื่องของสื่อสารมวลชน ก็คือ ความก้าวหน้าของสื่อสารมวลชนมิใช่อยู่ที่ความทันสมัยก้าวหน้าของวิทยาการใหม่ ๆ สื่อสารมวลชนเป็นสื่อกลางที่จะรายงานเหตุการณ์ความเคลื่อนไหว และจัดระเบียบของสังคม ดังนั้นความสำคัญของสื่อสารมวลชนจึงน่าจะอยู่ที่ผู้ผลิตสาร หรือสื่อมวลชน ที่ผลิตสารออกมาในรูปแบบต่าง ๆ นั่นเอง ประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง ก็คือ สื่อสารมวลชนจะพัฒนาไปสู่การบริการเพื่อสาธารณชนเต็มรูปแบบได้นั้น ต้องอาศัยกำลังจากผู้รับสารที่จะเสนอความคิดเห็นของตนเองกลับไปยังสื่อสารมวลชน จึงจะช่วยแก้ไขปรับปรุงสภาพของสื่อสารมวลชนได้ การไม่มีความคิดเห็นใด ๆ ก็จะทำให้สื่อสารมวลชนอยู่ภายใต้อิทธิพลของการโฆษณามากขึ้น และจะไม่มีความเป็นอิสระทางด้านการคิดเห็น ผู้รับสารหรือมวลชนจึงควรมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการให้บริการทางด้านสื่อสารมวลชนร่วมกับสื่อมวลชนด้วย ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ทั้งโดยส่วนตัว และโดยส่วนรวม

^{*} นภาพรณ อัจฉริยะกุล และวิจิตร กักศิริรัตน์ , “ความหมายและความสำคัญของวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ ”, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวิทยุและโทรทัศน์ , หน่วยที่๑ , (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช , ๒๕๒๕), หน้า ๘.

ภาพที่ ๒.๓

ภาพแผนภูมิแสดงพฤติกรรมในการรับฟังวิทยุกระจายเสียง และวิทยุโทรทัศน์

ที่มา : นภาพรณ์ อัจฉริยะกุล^๑

สรุปแล้วการสื่อสารจึงถือเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อชีวิตในสังคมปัจจุบันเป็นอย่างมาก สื่อ ก็เช่นเดียวกัน เราต้องมีการเรียนรู้ถึงสภาพของสื่อต่างๆ ในละประเภท เพื่อที่จะทำให้เราสามารถใช้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และสามารถเข้าใจถึงข้อดีและข้อเสียของสื่อแต่ละประเภท อีกทั้งยังต้องเข้าใจถึงลักษณะความเป็นไปของสื่อมวลชนด้วย ประการสำคัญในเรื่องของสื่อสารมวลชนก็คือ ความก้าวหน้าของสื่อสารมวลชนมิใช่อยู่ที่ความทันสมัยก้าวหน้าของวิทยาการใหม่ ๆ สื่อสารมวลชนเป็นสื่อกลางที่จะ ใช้สื่อวิทยุในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา เป็นการนำ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์ได้แสดงให้เปิดเผยปรากฏขึ้นแล้วให้ขยายออกไป

๒.๑.๓ โครงสร้างทฤษฎีเกี่ยวกับระบบสื่อสารมวลชน

โครงสร้างทฤษฎีเกี่ยวกับระบบสื่อสารมวลชน ๔ ทฤษฎี^๒ คือ

๑. ระบบสื่อสารมวลชนตามทฤษฎีอำนาจนิยม

ระบบสื่อสารมวลชนตามทฤษฎีอำนาจนิยม (Authorism) เป็นระบบการสื่อสารที่ถูกกำหนดโดยกลุ่มผู้มีอำนาจในการปกครองประเทศ ประชาชนไม่มีอิสรภาพและเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นมากนัก โดยเฉพาะความคิดเห็นทางการเมือง ระบบสื่อมวลชนจะทำหน้าที่รับใช้ผู้มีอำนาจทางการเมือง และเป็นไปตามคำสั่งของผู้มีอำนาจสูงสุด ผู้ปกครองในสังคมเป็นศูนย์

^๑ นภาพรณ์ อัจฉริยะกุล และรุ่งนภา พิตรปรีชา. สื่อในการสื่อสาร หลักและทฤษฎีการสื่อสาร. หน่วยที่ 7. นนทบุรี : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๕, หน้า ๓๑.

^๒ ประมว สดะเวทิน, การสื่อสารมวลชน : กระบวนการและทฤษฎี, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๔๕-๑๕๖.

อำนาจทุกอย่างและจะใช้สื่อมวลชนถ่ายทอดความคิดของผู้ปกครองให้ประชาชนได้รับรู้ รวมทั้งนโยบายในการบริหารและจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ในประเทศ

ระบบสื่อสารมวลชนตามทฤษฎีอำนาจนิยมนี้เป็นของผู้มีอำนาจทางการเมือง เอกชนที่สนับสนุนนโยบายและความคิดของผู้บริหารเท่านั้นจะได้รับอนุญาตให้เป็นเจ้าของสื่อมวลชนได้ หากเอกชนรายใดก็ตามเสนอข่าวสารต่อต้านผู้มีอำนาจและวิพากษ์วิจารณ์นโยบายการบริหารประเทศของผู้มีอำนาจ เอกชนรายนั้นจะถูกเพิกถอนสิทธิในการดำเนินธุรกิจสื่อสารมวลชน ดังนั้นผู้มีอำนาจทางการเมืองจะเป็นผู้มอบสิทธิในการเสนอข่าว เช่น การเสนอข่าวสารของหนังสือพิมพ์ จะต้องผ่านการพิจารณาเห็นชอบ (Censor) จากผู้มีอำนาจเสียก่อน ผู้มีอำนาจเท่านั้นจะเป็นผู้พิจารณาออกใบอนุญาตในการพิมพ์โฆษณา

ระบบสื่อสารมวลชนตามทฤษฎีนี้เริ่มต้นที่ประเทศอังกฤษ และปฏิบัติกันอย่างแพร่หลายในศตวรรษที่ ๑๖ และ ๑๗ ปัจจุบันยังคงมีอยู่ในบางประเทศ ประเทศที่มีระบบการเมืองการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช และแบบเผด็จการสื่อสารมวลชนจะรับใช้ผู้มีอำนาจและถ่ายทอดเนื้อหาของข่าวตามนโยบายและคำสั่งของผู้มีอำนาจ

ลักษณะสำคัญของสื่อสารมวลชนตามทฤษฎีอำนาจนิยมนี้ กล่าวโดยสรุปมีดังนี้

- ๑) มีวัตถุประสงค์หลักในการสนับสนุนและถ่ายทอดนโยบายของรัฐบาลที่อยู่ในอำนาจ โดยไม่สนใจต่อปฏิกิริยาของประชาชนมากนัก
- ๒) ผู้มีอำนาจเท่านั้นมีสิทธิในการใช้สื่อมวลชน
- ๓) ผู้มีอำนาจเท่านั้นมีสิทธิในการออกใบอนุญาตจัดทำสื่อแก่ประชาชนผู้สนใจทำสื่อสารมวลชน และมีอำนาจในการควบคุมสื่อมิให้วิพากษ์วิจารณ์กลไกอำนาจทางการเมืองของผู้ปกครอง
- ๔) รัฐเป็นเจ้าของสื่อมวลชน แต่เอกชนสามารถเป็นเจ้าของสื่อได้ หากสนับสนุนนโยบายของผู้มีอำนาจ

๒. ระบบสื่อสารมวลชนตามทฤษฎีเสรีนิยม

ระบบสื่อสารมวลชนตามทฤษฎีเสรีนิยม (Liberation Theory) ระบบการสื่อสารในสังคมที่มีการปกครองแบบเสรีประชาธิปไตย มีระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม (Laissez-Faire) และมีความเป็นอิสระในการนับถือศาสนา ระบบสังคมตามทฤษฎีนี้แตกต่างโดยสิ้นเชิงกับระบบสังคมตามทฤษฎีอำนาจนิยม ทฤษฎีเสรีนิยมมีกำเนิดในศตวรรษที่ ๑๗ และเจริญเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน สาระสำคัญของทฤษฎีนี้จะให้น้ำหนักแก่ปัจเจกชนสูงมาก โดยมองว่ามนุษย์แต่ละคนย่อมมีเหตุผลสามารถมองเห็นสิ่งต่างๆ ทั้งเรื่องที่สมมติว่าจริงแท้ เรื่องความดีแท้ เรื่องความผิดหรือความถูก ตามประสบการณ์ทัศนคติ และเหตุผลของตนเอง มนุษย์สามารถเลือกทางเดินของตนเองได้เมื่อเผชิญ

กับเหตุการณ์ความขัดแย้ง ผู้มีอำนาจในสังคมไม่ควรแทรกแซงสิทธิตามธรรมชาติของมนุษย์ เพราะฉะนั้นสื่อมวลชนจึงควรมีสิทธิในบอกกล่าวสิ่งที่เป็นจริง สิ่งที่มีเหตุผล สิ่งที่ดีหรือไม่ดีแก่สาธารณชน ผู้มีอำนาจในสังคมก็ไม่ควรแทรกแซงสิทธิในการรับรู้ของมวลชนด้วย

ระบบสื่อสารมวลชนตามทฤษฎีเสรีนิยมนี้ไม่ใช่กระบอกเสียงของรัฐบาล ไม่ได้อยู่ภายใต้อำนาจการควบคุมของผู้ปกครองบ้านเมืองแต่ฝ่ายเดียว สื่อมวลชนจึงควรมีสิทธิวิพากษ์วิจารณ์ความไม่ดีของผู้มีอำนาจทางการเมืองการปกครองอย่างเสรี และคนทุกประเภททุกชั้นในสังคมควรมีโอกาสรับรู้เรื่องราวต่างๆ ในสังคมเท่าเทียมกัน นี่คือนิยามสำคัญของระบบสื่อสารมวลชนเสรีนิยมนี้

จากที่กล่าวมาพอสรุปลักษณะสำคัญของการสื่อสารมวลชนตามทฤษฎีเสรีนิยมได้ดังนี้

๑) มีวัตถุประสงค์หลักในการสนับสนุนแนวคิดประชาธิปไตย แต่ไม่ค่อยคำนึงถึงขอบเขตจำกัดของการใช้สิทธิแบบเสรีนิยมเท่าไรนัก

๒) ปึงเจกชนมีอิสรเสรีภาพในการเสนอข่าวสารและมีการแข่งขันด้านธุรกิจสูงมาก ในบางกรณีจะเน้นความจริงมากเกินไป โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่ตามมา

๓) หน้าที่สำคัญของระบบสื่อสารมวลชนตามทฤษฎีเสรีนิยม คือ การแจ้งข่าวสารตามที่เป็นจริง ให้ความบันเทิง ให้ความรู้ ตรวจสอบการทำงานของรัฐบาล เป็นสื่อกลางนำความคิดของประชาชนไปสู่รัฐบาล และจากรัฐบาลสู่ประชาชน จากประชาชนไปสู่ประชาชนด้วยกัน และเหนืออื่นใดก็คือผลกำไรจากการประกอบธุรกิจ

๔) ผู้เป็นเจ้าของสื่อส่วนใหญ่จะเป็นเอกชนซึ่งมุ่งผลกำไรทางธุรกิจเป็นหลัก รัฐบาลเป็นผู้ควบคุมอยู่ห่างๆ ขั้นสุดท้ายกระบวนการยุติธรรมจะเป็นผู้ควบคุมระบบสื่อสารแบบเสรี และท้ายสุดพลังมวลชนจะเป็นผู้ชี้ขาดว่าอะไรควรและอะไรไม่ควรในการนำของสื่อมวลชน

๕) สื่อมวลชนตามทฤษฎีนี้มักจะเกินไปตามความต้องการองตลาดคือผู้คนในสังคม และจะดำรงอยู่ได้ก็โดยการสนับสนุนของผู้บริโภคคือผู้คน

๓. ระบบสื่อสารมวลชนตามทฤษฎีโซเวียตคอมมิวนิสต์

ระบบสื่อสารมวลชนตามทฤษฎีโซเวียตคอมมิวนิสต์ (The Soviet Communist Theory) มีรากฐานมาจากลัทธิมาร์กซ์ซึ่งได้รับการปฏิบัติในบางประเทศที่มีการปกครองแบบคอมมิวนิสต์ อันเป็นไปตามแนวทางของ Karl Marx และมีระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม การสื่อสารมวลชนตามทฤษฎีนี้มีลักษณะคล้ายกับระบบการสื่อสารตามทฤษฎีอำนาจนิยม ประเทศโซเวียตเป็นประเทศแรกที่น่าแนวปรัชญาทางการเมืองของ Karl Marx ไปใช้ในการปกครองประเทศ (ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๑๗ และได้ล้มในราวต้นทศวรรษ ๑๙๕๐ - ๒๐๐๐) ต่อมาลัทธิมาร์กซ์ก็ได้แพร่ขยายไปในหลายประเทศแถบยุโรปตะวันออกบางประเทศในเอเชียและในลาตินอเมริกา

ระบบสื่อสารมวลชนตามทฤษฎีโซเวียตคอมมิวนิสต์นี้ เป็นไปตามระบบการเมืองการปกครองของลัทธิมาร์กซิสม์ ซึ่งไม่อนุญาตให้มีการตั้งพรรคการเมืองโดยเสรี จะมีเพียงพรรคคอมมิวนิสต์พรรคเดียวมีสิทธิและมีอำนาจเด็ดขาดในการปกครองประเทศ เพราะฉะนั้นการสื่อสารมวลชนจึงต้องรับใช้พรรคคอมมิวนิสต์ และรัฐบาลเป็นเจ้าของควบคุมกิจการสื่อสารทุกชนิด สื่อจะต้องถ่ายทอดความคิดของ Karl Marx, Lenin และ Stalin เท่านั้น

ในสายตาของผู้มีอำนาจตามทฤษฎีนี้ประชาชนผู้รับสาร ไม่ต้องมีเหตุผล แต่จะต้องปฏิบัติตามคำแนะนำอย่างรอบคอบจากผู้ดูแลคือรัฐบาล ในสมัยที่โซเวียตอยู่ภายใต้การปกครองของพรรคคอมมิวนิสต์ได้สร้างเครื่องมือรักษาความปลอดภัยที่สมบูรณ์แบบที่สุดเพื่อป้องกันข่าวสารที่จะมาแข่งขัน แนนอนรัฐบาลคอมมิวนิสต์ไม่เปิดให้มีการแข่งขันโดยเสรีในการทำสื่อสาร เพราะถือว่าการทำสื่อโดยเสรีนั้นปราศจากความรับผิดชอบ ไม่เป็นประโยชน์ต่อสังคม

เท่าที่กล่าวมาพอสรุปลักษณะสำคัญของสื่อมวลชนตามทฤษฎีโซเวียตคอมมิวนิสต์ได้ดังนี้

๑) วัตถุประสงค์หลักในการเผยแพร่ความคิดและนโยบายของพรรคคอมมิวนิสต์ และช่วยชี้แจงไว้ซึ่งอำนาจของผู้ปกครองให้คงอยู่

๒) เฉพาะสมาชิกของพรรคคอมมิวนิสต์เท่านั้นมีสิทธิในการใช้การสื่อสาร ผู้ที่ไม่ใช่สมาชิกพรรคไม่มีสิทธิใช้

๓) รัฐบาลและกลไกของพรรคคอมมิวนิสต์เป็นเจ้าของสื่อ

๔) รัฐบาลจะควบคุมและดูแลการถ่ายทอดข้อความผ่านสื่ออย่างเข้มงวดสื่อเป็นเครื่องมือของรัฐ

๕) สื่อมวลชนไม่มีสิทธิวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลและกิจกรรมของพรรคคอมมิวนิสต์

๔. ระบบสื่อสารมวลชนตามทฤษฎีความรับผิดชอบต่อสังคม

ระบบสื่อสารมวลชนตามทฤษฎีความรับผิดชอบต่อสังคม (Social Responsibility Theory) เป็นการสื่อสารที่เน้นการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้า และช่วยป้องกันมิให้สังคมประสบปัญหาและการเสียระเบียบ การเสนอข่าวสารจึงตั้งอยู่บนพื้นฐานของการคิดการณ์ไกล และมีความรับผิดชอบต่อสังคมมากขึ้น ข้อมูลที่สื่อนำเสนอต่อสังคมควรจะเป็นข้อมูลที่ไม่ก่อให้เกิดผลลัพท์ในทางลบ และไม่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ประเทศชาติและแก่สันติภาพของโลก การเสนอข่าวสารแบบเสรีนิยมสุดโต่ง บางครั้งก็ไม่ใช่ผลดีต่อสังคม การควบคุมสื่อจึงเป็นสิ่งจำเป็นแต่ต้องควบคุม ระบบสื่อสารมวลชนตามทฤษฎีใหม่นี้เกิดขึ้นตอนกลางของศตวรรษที่ ๒๐ และแพร่กระจายไปอย่างกว้างขวางในตอนปลายศตวรรษที่ ๒๐ เมื่อระบบคอมมิวนิสต์โซเวียตล่มสลาย

ลง ทฤษฎีนี้เกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศสหรัฐอเมริกา **W.E. Hocking**^{*} เป็นผู้กระตุ้นให้สื่อมวลชนมีความรับผิดชอบต่อสังคมมากขึ้นเป็นครั้งแรก กล่าวคือให้สื่อมวลชนมีจริยธรรม และปฏิบัติตามจรรยาบรรณของสื่อสารมวลชน

ลักษณะสำคัญของระบบสื่อสารมวลชนตามทฤษฎีนี้มีดังนี้

๑. มีวัตถุประสงค์หลักในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งให้ข้อมูลที่ชัดเจนและสร้างสรรค์ให้ความบันเทิงอย่างมีสาระ ให้การศึกษาอย่างก้าวหน้า เสนอการประชาสัมพันธ์ การโฆษณาสินค้าที่ไม่เอาเปรียบประชาชน และไม่มอมเมาประชาชนให้หลงระเหิด และสุรุ่ยสุร่าย

๒. ประชาชนทั่วไปมีสิทธิในการใช้สื่อ และมีสิทธิในการเป็นเจ้าของครอบครองสื่อ

๓. ประชาชนในชุมชนเป็นผู้ควบคุมดูแลสื่อ สื่อจะต้องปฏิบัติตามความเห็นของประชาชน ตามปฏิกริยาของประชาชนและตามจรรยาบรรณของสื่อและจริยธรรมของสังคม

๔. สื่อจะต้องไม่เสนอข่าวสารหรือข้อมูลใดๆ อันเป็นการละเมิดสิทธิของปัจเจกชนและก่อให้เกิดผลกระทบต่อความสงบสุขของชุมชน สื่อจะต้องไม่เสนอข่าวที่เป็นการลบลู่เหยียดหยามความเชื่อทางศาสนา และประเพณีอันดีงามของชุมชน

๕. รัฐบาลจะควบคุมสื่ออยู่ห่างๆ แต่จะจัดการกับสื่อที่ดำเนินการอย่างไม่เหมาะสมต่อสังคม และไม่มีการตรวจสอบโดยรัฐบาล (Censor) ก่อนจะพิจารณาเผยแพร่ หรือกระจายสื่อสารออกมาสู่มวลชน

๖. การเสนอข่าวสารโดยสื่อแบบเสรีนิยมเกิดไปก็ไม่ได้ และเข้มงวดเกินไปแบบอำนาจนิยมและแบบคอมมิวนิสต์ก็ไม่ได้เช่นกัน ดังนั้นจึงควรนำสิ่งที่ดีจากทั้งสามระบบสื่อสารมวลชนมาผสมผสานเข้าด้วยกัน เพื่อให้มีหลักประกันความมีระเบียบและความสงบสุขของสังคม

โรเบิร์ต เมอร์ตัน^๒ (Merton, ๑๙๔๕) นำเสนอกระบวนทัศน์เพื่อวิเคราะห์หน้าที่สื่อมวลชนในสังคมในหนังสือชื่อทฤษฎีสังคมและโครงสร้างสังคม (Social Theory and Social Structure) ซึ่งภายใต้กระบวนทัศน์นี้มองว่าสังคม “ในระบบความสมดุล” (System in Balance) ทุกๆ ส่วนของสังคมมีกิจกรรมที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ร่วมกันเสริมสร้างเพื่อธำรงรักษาระบบให้ดำรงอยู่

ไรต์ (Wright, ๑๙๕๕) ได้วิเคราะห์ผลของกิจกรรมการสื่อสารมวลชนดังกล่าวใน ๒ ด้าน คือ

^{*} ประมะ สตะเวทิน , การสื่อสารมวลชน : กระบวนการและทฤษฎี , พิมพ์ครั้งที่ ๒ , (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕๕

^๒ Wright, Charles. R., **Mass Communication**, (New York : Random House, Inc., ๑๙๕๕), p. ๘.

๑. เป็นไปตามหน้าที่

๒. ไม่เป็นไปตามหน้าที่

นอกจากนี้ยังวิเคราะห์จำแนกผลของกิจกรรมการสื่อสารมวลชนใน ๔ ระดับ คือ

๑. ระดับสังคม

๒. ระดับปัจเจกบุคคล

๓. ระดับกลุ่มย่อย

๔. ระดับวัฒนธรรม

ตารางที่ ๒.๑

ผลของกิจกรรมสื่อสารมวลชน: การสอดส่องดูแล (การนำเสนอข่าว)

ผลของกิจกรรม	สังคม	ปัจเจกบุคคล	กลุ่มย่อย (กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง)	วัฒนธรรม
ทำหน้าที่ตาม จุดประสงค์ (Functions)	- เตือนภัยต่างๆ - ให้ข่าวสารที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ - กำหนดประเด็นข่าวสาร - สร้างสถานภาพของ บุคคลในประเด็นสังคม	- เตือนภัย - ช่วยเสริมความเป็นผู้นำด้านความคิดเห็น - สร้างสถานภาพปัจเจกบุคคล - รับรู้ข่าวสาร - เกิดการตระหนักรู้	- เป็นกลไกเพื่อการสร้าง วาระข่าวสาร และเสริมอำนาจ - รับรู้พฤติกรรมที่เบี่ยงเบนจากกลุ่ม - จัดการตรวจสอบและควบคุมสาธารณสมบัติ - สร้างความชอบธรรมและสถานภาพให้กลุ่ม	- ช่วยการเชื่อมโยงทางวัฒนธรรม - เสริมสร้างการเติบโตทางวัฒนธรรม
ไม่ทำหน้าที่ตาม จุดประสงค์ (Dysfunctions)	- เป็นภัยคุกคามต่อเสถียรภาพของสังคมนั้นๆ (จากการเสนอทางเลือกอื่น) - เสี่ยงต่อการเกิด	- เกิดความวิตกกังวล - หมกมุ่นกับโลกส่วนตัวมาก	- เป็นภัยคุกคามต่ออำนาจกลุ่ม จาก การรับรู้ความจริงใหม่ๆ - เผชิญกับการ	- เปิดให้มีการรุกรานทางวัฒนธรรม

ผลของกิจกรรม	สังคม	ปัจเจกบุคคล	กลุ่มย่อย (กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง)	วัฒนธรรม
	ความ สัมสนตื่นกลัว - ขยายช่องว่างทาง ความรู้ของกลุ่ม สังคมต่างๆ	ขึ้น - เนื้อหา - เสพย์ติด ข่าวสาร	โฆษณาชวนเชื่อ ของฝ่ายปฏิบัติ และการเปิดโปง	

ตารางที่ ๒.๒

ผลของกิจกรรมการสื่อสารมวลชน: การประสานความเข้าใจร่วมกัน
 (การคัดเลือกเนื้อหาดีและความและขึ้น)

ผลของกิจกรรม	สังคม	ปัจเจกบุคคล	กลุ่มย่อย (กลุ่มใดกลุ่ม หนึ่ง)	วัฒนธรรม
ทำหน้าที่ตาม จุดประสงค์ (Functions)	- เสริมการ ร่วมมือร่วม ใจ ในการเปลี่ยน แปลงพัฒนา - ลดภัยคุกคาม ต่อ เสถียรภาพของ สังคม - สร้างประเด็น วาระข่าวสารแก่ สาธารณะ	- ซึมซับข่าวสารได้ สะดวก รวดเร็วขึ้น - จัดวางไม่ให้เกิด ความกังวล ความเชื่อและ การหมกมุ่นกับโลก ส่วนตัวเกินไป - รับรู้ประเด็นวาระ ข่าวสาร	- ช่วยรักษา อำนาจของ กลุ่ม	- จัดวางการ รุดล้าทาง วัฒนธรรม - รักษาความ เป็นเอกภาพ ทางวัฒนธรรม
ไม่ทำหน้าที่ตาม จุดประสงค์ (Dysfunctions)	- เพิ่มความเป็น เอก ภาพ ขาดความ หลากหลาย	- ทำให้พลังการ วิพากษ์วิจารณ์ อ่อนแอลง - เกิดความเชื่อและ	- เพิ่มความ รับผิดชอบ เฉพาะกลุ่ม ตนเอง	- จัดวางการ เติบโตของ วัฒนธรรม

ผลของกิจกรรม	สังคม	ปัจเจกบุคคล	กลุ่มย่อย (กลุ่มใดกลุ่ม หนึ่ง)	วัฒนธรรม
	หลาย - จัดขบวนการ เปลี่ยน แปลงทางสังคม - ลดโอกาสการ โต้แย้ง ที่แปลกแยกจาก สถานภาพเดิม	ยอมรับการถูก กระทำมากขึ้น		

ตารางที่ ๒.๓

ผลของกิจกรรมการสื่อสารมวลชน: สังคมปรกรณ์
 (การจัดเกลออบรมบ่มนิสัยและการเรียนรู้ทาง สังคม)

ผลของ กิจกรรม	สังคม	ปัจเจกบุคคล	กลุ่มย่อย (กลุ่มใดกลุ่ม หนึ่ง)	วัฒนธรรม
ทำหน้าที่ตาม จุดประสงค์ (Functions)	- เพิ่มความเป็นปึกแผ่น ในสังคมโดยขยาย บรรทัดฐานความรู้ ความคิด และ พฤติกรรมร่วมกัน ให้กับ สมาชิกในสังคม - ลดความรู้สึกแปลกแยก หรือไร้ความหวัง (anomie) - สร้างการเรียนรู้ทาง สังคม	- ช่วยการบูรณา การกับสังคม โดยเปิดรับ บรรทัดฐาน เดียวกัน - ลดความวิต ผิดคนอื่น - ลดความแปลก แยก สิ้นหวังใน สังคม	- ขยายอำนาจ โดยการ ขยาย อุดมการณ์ ร่วมในสังคม	- สร้าง มาตรฐาน และรักษา ความ เห็นพ้องต้อง กันทาง วัฒนธรรม

ผลของ กิจกรรม	สังคม	ปัจเจกบุคคล	กลุ่มย่อย (กลุ่มใดกลุ่ม หนึ่ง)	วัฒนธรรม
	ให้ต่อเนื่องตลอดชีวิต			
ไม่ทำหน้าที่ ตามจุดประสงค์ (Dysfunctions)	- ขยายลักษณะสังคม แบบสังคม “มวชน” ซึ่ง พึ่งพาอาศัยกันแต่ ความสัมพันธ์ส่วนบุคคล ลดลง	- ทำให้มี ปฏิสัมพันธ์ทาง สังคมแบบส่วน บุคคลน้อยลง	-	- ลดความ หลากหลาย ของวัฒน ธรรมย่อย

ตารางที่ ๒.๔

ผลของกิจกรรมการสื่อสารมวลชน: ความบันเทิง

ผลของ กิจกรรม	สังคม	ปัจเจกบุคคล	กลุ่มย่อย (กลุ่มใดกลุ่ม หนึ่ง)	วัฒนธรรม
ทำหน้าที่ตาม จุดประสงค์ (Functions)	- ให้การพักผ่อน หย่อนใจแก่กลุ่ม มวลชนต่างๆ	- ให้การพักผ่อน หย่อนใจ	- ขยายอำนาจ โดยควบคุม การใช้ชีวิต ในมิติของ ความบันเทิง สันทนาการ	-
ไม่ทำหน้าที่ ตาม จุดประสงค์ (Dysfunctions)	- ชักนำสาธารณะ ไปสู่ความบันเทิง เร้าใจทำให้ลด กิจกรรมสังคม	- เพิ่มความเฉื่อยชา - ขาดความ กระตือรือร้น - สร้างรสนิยมให้	-	- ทำให้ความ เป็น สุนทรีย์ภาพ อ่อน

ผลของ กิจกรรม	สังคม	ปัจเจกบุคคล	กลุ่มย่อย (กลุ่มใดกลุ่ม หนึ่ง)	วัฒนธรรม
	อื่นๆ - ปลุกฝังความเห็น พ้อง ต้องกันของ มวลชน มากเกินไป	ต่ำลง - เปิดทางให้มี พฤติกรรม หลีกเลี่ยง ไม่ยอม เผชิญ ความจริงในสังคม		แอล เกิด วัฒน ธรรมมวลชน (popular culture) - เกิดมลภาวะ ทาง วัฒนธรรม

จากตารางวิเคราะห์หน้าที่ของสื่อมวลชนต่อสังคม ต่อปัจเจกบุคคลในสังคม ต่อกลุ่ม เฉพาะในสังคมและต่อวัฒนธรรมของสังคม ทั้งในส่วนที่ทำหน้าที่ตามจุดประสงค์ที่เป็นเชิงบวกกับ การไม่ทำหน้าที่ตามจุดประสงค์ ทั้ง ๔ กิจกรรมหลักของการสื่อสารมวลชนข้างต้นนั้น นักวิชาการ ที่สนใจหน้าที่ต่อสังคมของสื่อมวลชนเห็นว่าบทบาทสื่อมวลชน เมื่อมองในภาพรวมของระบบ สังคมจะสร้างความสมดุลในตัวเอง คือมีทั้งเป็นบวกและเป็นลบ หรือบางคนอาจนำไปไต่ตรอง ป้องกัน หรือนำไปสั่งสอนลูกหลานให้หลีกเลี่ยง ซึ่งถือว่าเป็นประโยชน์หรือเป็นผลในทางบวก อัน เป็นหน้าที่ตามจุดประสงค์อย่างหนึ่งของสื่อมวลชนเช่นกัน

แนวคิดทฤษฎีเรื่องหน้าที่ของสื่อมวลชน มีกระบวนทัศน์เกี่ยวกับสื่อมวลชนใน มุมมองว่าสื่อมวลชนเป็นศูนย์กลางในสังคมและมีอิทธิพลต่อสังคม อย่างไรก็ตามก็ตีกระบวนทัศน์หรือ ทฤษฎีใหม่ๆ เกี่ยวกับการสื่อสารมวลชนที่จะกล่าวในตอนต่อ ๆ ไป เช่น ในเรื่องบทบาทของผู้รับ สารในการใช้สื่อหรือการใช้ประโยชน์และแสวงหาความพึงพอใจจากสื่อจะชี้ให้เห็นว่า หน้าที่ของ สื่อมวลชนที่เป็นไปในทางบวกหรือทางลบนั้น ผู้รับสารหรือผู้ใช้สื่อเป็นผู้กำหนดเพื่อตอบสนอง ความต้องการของแต่ละบุคคลที่ไม่เหมือนกัน ดังนั้น Functions ในทางบวก หรือ Dysfunctions ในทางลบ จึงถูกกำหนดโดยผู้รับสาร

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการผลิตและการจัดรายการทางวิทยุกระจายเสียง

๒.๒.๑ การผลิตและการจัดรายการทางวิทยุกระจายเสียง

๑ . ความหมายและความสำคัญของวิทยุกระจายเสียง

คำว่า “วิทยุ” หมายถึง กระแสคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าชนิดหนึ่งเคลื่อนไปตามอากาศโดยไม่ต้องใช้สายและอาจเปลี่ยนเป็นเสียงหรือรูปได้ เรียกเครื่องที่มีหน้าที่เปลี่ยนคลื่นเสียงให้เป็นคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าออกสู่อากาศว่า เครื่องส่ง เรียกเครื่องที่มีหน้าที่เปลี่ยนคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าที่รับได้จากเครื่องส่งวิทยุให้กลับเป็นคลื่นเสียงตามคิดว่า เครื่องรับวิทยุกลับเป็นคลื่นเสียงตามเดิมว่า เครื่องรับวิทยุ

การนำเสนอรายการทางวิทยุกระจายเสียงก็เท่ากับการเสนอขายสินค้า ก็ต้องไม่เพียงการนำไปเสนอแต่พอให้ผู้ลูกค้าทราบว่ามิอะไรขายเท่านั้น แต่จะต้องมีใช้ศิลปะและความชำนาญในการพูดเพื่อดึงดูดความสนใจ จนกระทั่งเขาอมซื้อสินค้าที่เราเสนอขายนั้นด้วย แต่การเสนอรายการวิทยุเป็นการเสนอโดยการสื่อความหมายฝ่ายเดียว โดยที่เสนอมิแต่เสียงพูดที่จะชักชวนให้ผู้ฟังเกิดความสนใจในเบื้องต้น ติดตามรับฟังอย่างเข้าใจในช่วงต่อไป และความเห็นคล้อยตามคือเชื้อศรัทธาในที่สุด เพราะจุดมุ่งหมายสำคัญของการเสนอรายการมีอยู่โดยลำดับดังนี้

- ๑) เรียกร้องถึงความสนใจ (ให้ฮ้อยาก)
- ๒) สร้างภาพพจน์และความประทับใจ (ให้ติดตามเรื่องราวต่อไป)
- ๓) กระตุ้นให้เกิดจินตนาการและมีความเห็นคล้อยตาม (เชื่อถือ)

การดำเนินรายการวิทยุกระจายเสียงต้องระลึกถึงเสมอว่า

- ๑) เพื่อช่วยให้ผู้ฟังฟังรายการได้อย่างเพลิดเพลิน
- ๒) เพื่อทำให้เกิดความน่าสนใจและให้สัสน โดยความหลากหลายแก่รายการที่เสนอ
- ๓) เพื่อทำให้รายการที่เสนอได้ดำเนินไปอย่างราบรื่นน่าฟัง*

๒ . รูปแบบรายการวิทยุกระจายเสียง

กรมประชาสัมพันธ์ ^๒(๒๕๔๓) กล่าวถึงรูปแบบของรายการวิทยุชุมชนว่า รูปแบบของรายการวิทยุชุมชนที่กรมประชาสัมพันธ์ กำหนดเป็นแนวทางให้สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ๑๕ จังหวัดดำเนินรายการนั้น เป็นรูปแบบไม่ตายตัวขึ้นอยู่กับความสนใจของผู้ฟังใน

* เถลิสมศรี หุนเจริญ, “การผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง”, เทคนิคการเป็นผู้ประกาศและผู้ดำเนินรายการ หน่วยที่ ๘ ตอนที่ ๘.๒, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๑), หน้า ๔๘๘, ๔๘๙, ๔๙๐.

^๒ กรมประชาสัมพันธ์ , โครงการนำร่องวิทยุชุมชนกรมประชาสัมพันธ์ (๒๕๔๑-๒๕๔๒), (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ประสานมวลชนสัมพันธ์ สำนักพัฒนานโยบายและแผนการประชาสัมพันธ์กรมประชาสัมพันธ์, ๒๕๔๓), หน้า ๕๖.

ท้องถิ่นเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจผลิตรายการ แต่จะมีลักษณะเป็นรายการนิตยสารทางอากาศ (Magazine Programmed) เสนอข่าวสารท้องถิ่นที่หลากหลาย รวมทั้งเพลงและศิลปะพื้นเมือง ส่วนรูปแบบของรายการจะเป็นอย่างไรขึ้นอยู่กับคณะกรรมการบริหารวิทยุกระจายเสียงชุมชน หรืออาสาสมัครเข้าร่วมรายการหรือมีส่วนในการผลิตข้อมูลต่างๆ โดยรูปแบบประกอบด้วย

๑) ข่าว เป็นข่าวสำคัญในวันนั้น และให้ความสำคัญกับข่าวท้องถิ่นในจังหวัดและชุมชนเป้าหมายรวมถึงข่าวบริการชาวบ้าน

๒) ความรู้ ด้านเกษตร สุขภาพอนามัย ภูมิปัญญาชาวบ้าน ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ไม่ใช่เรื่องทั่วไป. ความคิดเห็น เกี่ยวกับปัญหาท้องถิ่นและข้อเสนอแนะในการแก้ไข อาจจะสะท้อนปัญหาจากชาวบ้านสู่ส่วนราชการ โดยให้รายการเป็นศูนย์กลางในการแก้ไขปัญหาให้ชาวบ้านรวมทั้งการชี้แจงทำความเข้าใจด้วย

๔) เพลง เป็นเพลงพื้นเมือง เพลงลูกทุ่งเก่าๆ หรือเพลงในอดีต ควรบอกที่มาที่ไปของเพลง เน้นกลุ่มเป้าหมาย วัยผู้ใหญ่เป็นหลัก

๕) สปอร์ตและการเชื่อมโยงรายการ ใช้ภาษาพื้นเมืองเพื่อใกล้ชิดกับผู้ฟังการกำหนดแนวทางการนำเสนอรายการวิทยุชุมชนแบ่งเป็น ๓ รูปแบบ โดยทั้ง ๓ รูปแบบตามโครงการนำร่องวิทยุชุมชน เน้นการนำเสนอรายการเกี่ยวกับภาษาเน้นใช้ภาษาถิ่นเป็นหลัก เพื่อสร้างความใกล้ชิดกับชุมชน^๑ ดังนี้

(๑) นำเสนอโดยผู้ดำเนินรายการ ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของสถานีเป็นผู้จัดรายการแต่จะให้ผู้เกี่ยวข้องกับรายการหรืออาสาสมัครติดต่อทางโทรศัพท์เข้ามาร่วมออกอากาศในรายการหรือบันทึกเทปการสัมภาษณ์แหล่งข้อมูลที่ต้องการนำเสนอออกอากาศในรายการ

(๒) นำเสนอรายการ โดยผู้ดำเนินรายการเป็นเจ้าหน้าที่ของสถานี ร่วมกับอาสาสมัครวิทยุชุมชน ซึ่งมีทั้งข้าราชการ ผู้นำท้องถิ่น หรือผู้ที่ประสบความสำเร็จในสาขาอาชีพด้านสื่อสารมวลชนในท้องถิ่นนั้นๆ เป็นผู้ดำเนินรายการ แล้วมีการสัมภาษณ์วิทยากรที่เข้าร่วมรายการตามแต่เนื้อหาหรือหัวข้อของรายการที่จะนำเสนอแต่ละวัน

(๓) การนำเสนอรายการในลักษณะที่ให้อาสาสมัครวิทยุชุมชนเป็นผู้จัดและนำเสนอรายการทั้งหมดซึ่งรวมถึงการกำหนดเนื้อหา การติดต่อประสานงานผู้เข้าร่วมรายการในแต่ละวัน รายการต่าง ๆ ทางวิทยุกระจายเสียงที่มีอยู่ในปัจจุบัน มีรูปแบบแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ของผู้ผลิตและผู้จัดการ ว่าต้องการให้สาระอะไรแก่ผู้ฟัง แบ่งได้ ๑๐ รูปแบบ คือ

^๑ กรมประชาสัมพันธ์ , โครงการนำร่องวิทยุชุมชนกรมประชาสัมพันธ์ (๒๕๔๑-๒๕๔๒), (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ประสานมวลชนสัมพันธ์ สำนักพัฒนานโยบายและแผนการประชาสัมพันธ์กรมประชาสัมพันธ์, ๒๕๔๓), หน้า ๘๔.

๑) รายการข่าว (News Programs) รายการที่จัดทำขึ้นเพื่อรายงานเหตุการณ์สำคัญๆ ที่เกิดขึ้นแล้ว

๒) รายการสนทนา (Talk) คือ รายการที่พูดคุยกันตั้งแต่ ๒ คน ขึ้นไป มีคนหนึ่งเป็นผู้ดำเนินรายการ ควบคุมการสนทนาให้อยู่ในกรอบของเนื้อหาและเวลา

๓) รายการสัมภาษณ์ (Interview) รายการที่มีบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไปมาซักถามเรื่องราวปัญหา ข้อข้องใจให้ผู้รับฟัง โดยมีผู้สัมภาษณ์ ๑ คน ทำหน้าที่ซักถาม โดยมีผู้ถูกสัมภาษณ์เป็นผู้ตอบคำถาม

๔) รายการอภิปราย (Panel Discussion) รายการพูดคุยอีกลักษณะหนึ่ง ที่ไม่พูดคุยกับผู้ฟังโดยตรง แต่พูดคุยออกความคิดเห็นในหัวข้อใดหัวข้อหนึ่ง มีผู้ร่วมอภิปรายแสดงความคิดเห็นต่างทัศนะกันไปทีละคน อย่างมีระเบียบ

๕) รายการสารคดี (Feature หรือ Documentary) รายการที่เสนอเนื้อหาเพียงเนื้อหาเดียว เช่น เสนอเรื่องสัตว์ ก็มีแต่เรื่องสัตว์ หากเป็นเพลงรายการก็เป็นเพลงที่เกี่ยวกับสัตว์ การสัมภาษณ์การสนทนาก็ต้องพูดเรื่องสัตว์

๖) รายการนิตยสารทางอากาศ (Magazine) รายการที่เสนอความหลากหลายทั้งเนื้อหาและรูปแบบในรายการอาจมีเพลง บทสัมภาษณ์ข่าว Phone in การตอบคำถาม เป็นต้น

๗) รายการละคร (Drama) รายการละครวิทยุที่ให้ความบันเทิง สาระ ข่าวสาร มีตัวละครแสดงเป็นบทสนทนาสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตจริง เช่น การนำเสนอเรื่องไข้หวัดนก ในบทก็จะพูดเรื่องไข้หวัดนก

๘) รายการเพลงหรือรายการบันเทิง (Light Entertainment) รายการที่ให้ความบันเทิงเป็นหลักในรายการจะมีการเปิดเพลงสลับการให้ข้อมูลข่าวสาร

๙) รายการกีฬา (Sport) รายการที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับกีฬาเป็นหลัก เช่น การสัมภาษณ์ก็จะเกี่ยวข้องกับการกีฬา หรือแวดวงกีฬา*

ปัจจุบันนี้มีเพิ่มอีกหนึ่ง คือ รายการธรรมะทางวิทยุกระจายเสียง เพราะมีลักษณะของรายการต่างไปจาก ๙ รายการ จึงนับเข้าเป็นอันดับที่ ๑๐ คือ รายการธรรมะ

๓ . ลักษณะรายการวิทยุกระจายเสียงที่ดี

รายการวิทยุกระจายเสียงที่ดีควรประกอบด้วยลักษณะดังต่อไปนี้

๑) ต้องมีวัตถุประสงค์ที่แน่ชัด สามารถถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร ได้โดยตรงตามวัตถุประสงค์

* ณรงค์ ชื่นนิรันดร์ , คู่มือการผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง , (ส่วนข่าวและรายการภูมิภาค : สำนักประชาสัมพันธ์เขต ๖, ๒๕๔๖), หน้า ๕-๖.

- ๒) ต้องมีความน่าสนใจที่จะติดตามฟังโดยตลอด
- ๓) ต้องมีความต่อเนื่อง ไม่ขาดหายไป
- ๔) ต้องอยู่ในเวลาที่กำหนดแน่นอน
- ๕) ต้องมีความเหมาะสมกับกาลเทศะและตรงกับความต้องการของผู้ฟัง
- ๖) ต้องมีส่วนช่วยในการพัฒนาสังคมและผู้ฟัง^{*}

๔ . บทวิทยุกระจายเสียงที่ดี

บทวิทยุกระจายเสียง หมายถึง ข้อความที่บอกความเป็นไปของรายการนั้น ๆ ตั้งแต่เริ่มต้นจนจบรายการ เพื่อที่จะให้รายการดำเนินไปอย่างมีทิศทาง ในขอบเขตของรูปแบบที่วางไว้ มีหน้าที่ดังนี้

- ๑) เป็นแนวทางให้ผู้ร่วมรายการทราบว่าใคร มีหน้าที่ทำอะไร จะทำตอนไหน
- ๒) จะต้องชี้ถึงเนื้อหาสาระต่าง ๆ รายละเอียด และรูปแบบของรายการได้เป็นอย่างดี
- ๓) เป็นคู่มือในการเตรียมตัวล่วงหน้า สำหรับผู้ที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ

ลักษณะของบทวิทยุกระจายเสียงมี ๔ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ ส่วนหัวของรายการ ประกอบด้วย

ชื่อรายการ
ชื่อเรื่อง
ชื่อสถานี
วันเวลาที่ออกอากาศ
ความยาวของรายการ

ส่วนที่ ๒ ส่วนที่บอกหน้าที่ผู้ร่วมงาน วัสดุในการประกอบการแสดง

ชื่อผู้ร่วมงาน
ผู้ให้เสียงประกอบ
เพลงที่ต้องใช้
ผู้ดำเนินรายการ

ส่วนที่ ๓ ส่วนของเนื้อหา จะบอกผู้เกี่ยวข้องและสิ่งที่กำหนดให้ทำ

ส่วนที่ ๔ ส่วนปิดท้าย เป็นส่วนที่แสดงสัญลักษณ์ว่า รายการจะจบ ประกาศขอบคุณ

ส่วนประกอบของบทวิทยุกระจายเสียง มี ๔ ส่วน

- ๑) ส่วนเริ่มรายการ เป็นการเร่งความสนใจให้คนฟัง ใช้เวลา ๑๐%

^{*} ณรงค์ ชื่นนิรันดร์, คู่มือการผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง, (ส่วนข่าวและรายการภูมิภาค: สำนักประชาสัมพันธ์เขต ๖. ๒๕๔๖), หน้า ๘.

๒) ส่วนของรูปแบบของรายการ เป็นการนำผู้ฟังเข้าสู่รายการ ๓๐%

๓) ส่วนประทับใจใช้เวลา ๕๐% ของเวลาทั้งหมด

๔) ส่วนสรุป คือสรุปเนื้อหาทั้ง ๓ ส่วน ที่กล่าวมาแล้วใช้เวลา ๑๐%

๕. จุดเริ่มต้นในการเขียนบทวิทยุกระจายเสียง

๑) เริ่มต้นให้เกิดแนวคิด

๒) นำเอาแนวคิดไปไตร่ตรองดูความเหมาะสม

๓) พัฒนาแนวคิดให้มีความผสมกลมกลืน

๔) เริ่มเขียนบท

๖) . การเขียนบทวิทยุกระจายเสียงที่ดีต้องทำดังนี้

๑) คิดเสียก่อนว่า กำลังเขียนบทวิทยุ เพื่อจัดให้ใครฟัง เช่น เด็กผู้ใหญ่ ผู้ชาย ผู้หญิง

๒) จงเขียนบทรายการ ให้เหมือนท่านพูด แล้วพูดตาม บทที่เขียนต้องเขียนให้เข้าใจง่าย ประโยคสั้น ๆ กระชับ

๓) เขียนบทวิทยุให้เหมือนเขียนจดหมาย ถึงใครคนหนึ่ง

๔) การใช้สรรพนามที่ฟังแล้วให้ผู้ฟังมีความรู้สึกใกล้ชิดและมีลักษณะเหมือนผู้ฟังเข้าไปร่วมรายการด้วย

๕) มีทัศนคติที่ดีต่อผู้ฟัง เคารพผู้ฟัง ให้เกียรติผู้ฟัง

๖) อย่าคัดเพี้ยนสาระให้มากเกินไปในเวลาอันจำกัด

๗) เน้นจุดสำคัญและข้อประโยคหรือคำที่สำคัญบ่อย ๆ สมเหตุสมผลและตรงเป้าหมาย

๘) ไม่ควรเล่นสำนวน อุทาหรณ์ โคลงกลอนมากเกินไป

๙) ทุกประโยค ทุกคำที่พูดที่เขียน จะต้องมีความหมายชัดเจน อย่าปล่อยให้ผู้ฟังคิดเป็นปริศนา

๑๐) ไม่ใช่ตัวเลขที่ยุ่งยากในการจำ การฟัง เช่น การบอกเบอร์โทรศัพท์

๑๑) อย่าใช้ศัพท์ทางวิชาการ หรือคำสูง ๆ มากเกินไปถ้าจำเป็นควรอธิบายให้ชัดเจน

๑๒) การผูกตัวอย่าง หรือเปรียบเทียบ จะต้องเข้าเรื่องราวที่กำลังเขียน

๑๓) การตั้งเป้าหมายของรายการจะต้องชัดเจน และก่อนจบรายการ จะต้องสรุปอีกครั้งหนึ่ง

๑๔) ผู้เขียนบทวิทยุจะต้องมีเวลาเพียงพอและข้อมูล พร้อมทั้งจะเขียน^๑

๗. หลักการผลิตวิทยุกระจายเสียง

^๑ ณรงค์ ชื่นนรินทร์, คู่มือการผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง, หน้า ๓๑-๓๒.

เป็นการวางแผนการผลิตรายการวิทยุกระจายเสียงให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด และแนวทาง การเขียนบทวิทยุแนวปฏิบัติ แม้กระทั่งการหลอมความคิดเห็นของทีมงานให้เป็นไปในจุดประสงค์เดียวกัน ซึ่งจะนำไปสู่ความสำเร็จ ผู้เป้าหมาย คือ ผู้ฟังรายการ หลักการผลิตรายการวิทยุ ถ้าจะให้ได้ผลต้องยึดหลักต่อไปนี้

๑) จะต้องมียุทธประสงค์ว่า จะทำรายการเพื่ออะไร

๒) ยุทธประสงค์ของรายการ

๓) ต้องรู้จักผู้ฟังว่าเป็นประเภทใด มีเป้าหมาย เช่น อายุ อาชีพ การศึกษา เพศ ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี ต้องตระหนักเสมอว่า วิทยุไม่ควรนำเสนอเรื่องราวที่สลับซับซ้อน

๔) ตัวอย่างที่ยกมาประกอบ จะต้องให้ผู้ฟังหันมาฟังจะต้องเป็นเรื่องใกล้ตัว

๕) การจัดรายการต้องยึดความถูกต้องเป็นเกณฑ์

๖) การจัดรายการให้สอดคล้องกับธรรมชาติประเภทของรายการ*

๘. องค์ประกอบที่สำคัญในการผลิตรายการวิทยุ

๑) ผู้ฟัง (Audience) หมายถึง กลุ่มผู้ฟังที่เป็นเป้าหมายของการจัดรายการ (Target Audience) จะเป็นตัวตัดสินว่า รายการที่จัดประสบความสำเร็จหรือไม่ ผู้จัดรายการต้องรู้ว่า กลุ่มผู้ฟังเป็นใครนอกจากจะรู้ว่าเป็นกลุ่มใดแล้ว ควรจะรู้ให้ลึกถึงประวัติ พฤติกรรม และทัศนคติของคนในกลุ่มนั้น

๒) เนื้อหา (Content) เรื่องราวต่าง ๆ ที่ผู้จัดรายการต้องการให้ผู้ฟังได้ฟังกัน การบรรจุเนื้อหาควรจะต้องสอดคล้องกับกลุ่มผู้ฟังเป้าหมาย ซึ่งอาจจะพิจารณาถึงระดับการศึกษาของผู้ฟัง

๓) วิธีเสนอ (Technique of Programme Presentations) วิธีเสนอรายการ เป็นกระบวนการที่จะนำเนื้อหา หรือเรื่องราวต่าง ๆ ไปสู่ผู้ฟังอย่างมีประสิทธิภาพ ส่วนสำคัญที่ควรนำมาพิจารณาในการนำเสนอรายการประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๕ ประการ คือ

ก. ภาษาพูด (Language) ควรใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย ประโยคสั้น ๆ กระชับรัดกุมเหมาะสมกับสภาพของการฟังวิทยุของผู้ฟังโดยทั่วไป

ข. ลักษณะการพูด (Style) ไม่ควรพูดเหมือนกับอ่านหนังสือ ควรพูดเหมือนกับการพูดกับเพื่อน น้ำเสียงต้องแสดงถึงความจริงใจ ไม่ดูถูกผู้ฟัง หรือผู้ฟังไม่รู้เท่าตนเอง

ค. เพลงประกอบ (Programme Music) จะช่วยให้รายการน่าฟัง และผ่อนคลายความตึงเครียด ใช้ประกอบ แนะนำรายการ คั่นรายการ สร้างบรรยากาศหรือเนื้อหาส่วนหนึ่งเปลี่ยนฉากหรือเรื่องราวที่พูด

* ณรงค์ ชื่นนิรันดร์, คู่มือการผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง, หน้า ๓๑-๓๒.

ง. เสียงประกอบ (Sound Effect) เป็นเสียงที่เกิดขึ้นในธรรมชาติ หรือประดิษฐ์ขึ้นมาเพื่อนำมาใช้สอดแทรกในรายการ ทำให้มีบรรยากาศสมจริง

จ. ความหลากหลาย (Variety) และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (Unity)

การเสนอรายการให้มีความหลากหลายจะช่วยให้งานไม่น่าเบื่อจะต้องใช้ภาษา

ลีลาในการพูด เพลงประกอบหรือเสียงประกอบ จะต้องมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งในแง่เนื้อหาและวิธีเสนอ

๔) เวลาออกอากาศ (Air Time) เป็นตัวกำหนดให้ผลิตในรูปแบบใดบ้าง หมายถึง เวลาที่ผู้ฟังเป้าหมายพร้อมที่จะฟังรายการต่าง ๆ จากผู้จัด เหมาะกับผู้ฟังเป้าหมายกลุ่มใดบ้าง แล้วจึงมาวางแผนรายการให้เหมาะสม

๕) การประเมินผล (Evaluation) ความสำเร็จของการจัดรายการวิทยุขึ้นอยู่กับความต้องการฟังของผู้ฟังอย่างเดียวนั้น จัดจึงจำเป็นต้องรู้จักประเมินผลรายการ ซึ่งจำเป็นต้องทำเป็นระยะๆ ไป

๘ . คุณสมบัติของนักจัดรายการวิทยุกระจายเสียง

๑) ต้องเป็นผู้มีน้ำเสียงที่ดี ชัดเจน เป็นเสียงที่บ่งบอกบุคลิกของตนได้อย่างแจ่มชัด

๒) มีความเชื่อมั่นในตนเอง ซึ่งจะทำให้เสียงที่เปล่งออกมามีคุณภาพ มั่นคง ไม่ลังเล ซึ่งจะช่วยสร้างความเชื่อมั่นและศรัทธาในตัวผู้ฟังได้

๓) สนใจเอาใจใส่ต่อผู้ฟังทั้งในเวลาปฏิบัติหน้าที่และนอกเวลา แบบเอาใจเขามาใส่ใจเรา รวมทั้งต้องจินตนาการหาเหตุและผลต่อปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นของผู้ฟังเพื่อนำมาปรับปรุงในรายการให้ได้

๔) เป็นบุคคลที่ตรงต่อเวลา หากเกิดความล่าช้าในการปฏิบัติงานต้องไม่อ้างเหตุและผลใด ๆ ในการออกอากาศ

๕) ใจเย็น ไม่ตื่นเต้น ตกใจง่าย จนเกิดความสามารถในการควบคุมอารมณ์และรู้จักแก้ไขเหตุการณ์เฉพาะหน้าได้ มีการตัดสินใจที่ดี

๖) ต้องทำตัวเป็นคนของประชาชน คือ ปรับตัวให้เข้าได้กับทุกคน ทุกชั้น ทุกประเภท ทั้งในเวลาทำงานและนอกเวลาทำงาน

๗) มีอารมณ์ขัน ใบหน้ายิ้มแย้มแจ่มใส และรื่นเริงเบิกบานอยู่เสมอ โดยเฉพาะในขณะที่กำลังปฏิบัติหน้าที่ เพราะอารมณ์แจ่มใส เบิกบานจะทำให้เสียงที่พูด หรืออ่านฟังรื่นหู พาให้ผู้ฟังติดตามฟังไปได้อย่างเพลิดเพลินตลอดรายการ

๘) เป็นผู้ใฝ่ศึกษาค้นคว้าหาความรู้ ไม่หยุดนิ่ง โดยเฉพาะเรื่องของภาษา และการออกเสียง ต้องติดตามการเปลี่ยนแปลงและวิวัฒนาการทางภาษาอยู่เสมอ

- ๕) กระตือรือร้นสนใจต่อปัญหาต่าง ๆ ทราบข่าวคราวความเคลื่อนไหวของ
สิ่งแวดล้อมและเหตุการณ์รอบตัวทั้งในและต่างประเทศ
- ๑๐) เป็นคนมีเหตุผล มีรสนิยมดี มีความจริงใจ
- ๑๑) เป็นผู้มีความประพฤติประจําใจและเป็นพลเมืองที่ดี และที่สำคัญคือ ต้องเป็นผู้ที่มีใจรัก
งานนี้อย่างแท้จริง^๑

๑๐. แนวทางการวิเคราะห์ทัศนคติของผู้ฟังรายการ

- ๑) ผู้ฟังประเภทมากด้วยราคะจริต ผู้ฟังที่พอนในในความงาม ความดี ความอ่อนโยน
ผู้ฟัง กลุ่มนี้ควรใช้คำสุภาพ ไพเราะ ถ้าคำหยาบต้องสุภาพ
- ๒) ผู้ฟังประเภทโทสะจริต มักโกรธง่าย ควรใช้ถ้อยคำปลอบโยน ให้คำชมเชย ยกย่อง
- ๓) ผู้ฟังประเภทโมหะจริต เป็นผู้ฟังที่หลงเชื่อง่าย มีแต่ความขุ่นมัวในอารมณ์ ควรใช้
ถ้อยคำที่มีเหตุผล ให้เข้าใจง่ายและชัดเจน
- ๔) ผู้ฟังประเภทวิตกจริต มีแต่ความกังวล ลังเลใจ เชื่อครึ่งไม่เชื่อครึ่ง ควรใช้ถ้อยคำที่
ช่วยให้ผู้ฟังเกิดกำลังใจ และมั่นใจตัวเอง เชื่อหูตัวเองว่าฟังมาอย่างไร ก็จะเชื่ออย่างนั้น
- ๕) ผู้ฟังประเภทศรัทธาจริต เป็นผู้ฟังที่เชื่อง่าย ควรใช้ถ้อยคำประเภทที่สอน หรือแนะนำ
ให้รู้จักมีเหตุผล
- ๖) ผู้ฟังประเภททุพฺพจริต ผู้มีปัญหา มีความรู้ ควรใช้ถ้อยคำที่แสดงให้เห็นเกียรติผู้ฟัง
รายการ^๒

เฉลิมศรี หุนเจริญ^๓ ได้กล่าวถึงแนวคิดการเสนอรายการทางวิทยุกระจายเสียงว่าการ
ผลิตรายการวิทยุกระจายเสียงนั้น ความมุ่งหมายก็เพื่อเสนอให้คนฟังได้รับทั้งความบันเทิง ความรู้
และข่าวสาร โดยผ่านสื่อคือวิทยุ เป็นการเสนอให้ในลักษณะที่ผู้ฟังต้องเต็มใจรับฟังเอง ผู้เสนอจะ
บังคับผู้ฟังไม่ได้ เพราะผู้ฟังวิทยุกระจายเสียงมีสิทธิที่จะไม่ฟัง คือปิดเครื่องรับหรือเปลี่ยนไปฟัง
รายการอื่นทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งอื่นเมื่อใดก็ได้

การนำเสนอรายการทางวิทยุกระจายเสียงก็เท่ากับการเสนอขายสินค้า ก็ต้องไม่เพียง
การนำไปเสนอแต่พอให้ลูกค้าทราบว่ามิอะไรขายเท่านั้น แต่จะต้องมีใช้ศิลปะและความชำนาญใน
การพูดเพื่อดึงดูดความสนใจ จนกระทั่งเขายอมซื้อสินค้าที่เราเสนอขายนั้นด้วย แต่การเสนอรายการ
วิทยุเป็นการเสนอโดยการสื่อความหมายฝ่ายเดียว โดยที่เสนอมิแต่เสียงพูดที่จะชักชวนให้ผู้ฟังเกิด

^๑ ณรงค์ ชื่นนิรันดร์, คู่มือการผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง, หน้า ๕๒.

^๒ อ้างแล้วในเรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

^๓ เฉลิมศรี หุนเจริญ, “การผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง”, เทคนิคการเป็นผู้ประกาศและผู้ดำเนิน
รายการ หน่วยที่ ๘ ตอนที่ ๘.๒, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๑), หน้า ๔๘๕, ๔๘๖, ๔๘๓.

ความสนใจในเบื้องต้น ติดตามรับฟังอย่างเข้าใจในช่วงต่อไป และความเห็นคล้อยตามคือเชื้อศรัทธาในที่สุด เพราะจุดมุ่งหมายสำคัญของการเสนอรายการมีอยู่โดยลำดับดังนี้

- ๑ . เรียกร้องถึงความสนใจ (ให้อยาก)
- ๒ . สร้างภาพพจน์และความประทับใจ (ให้ติดตามเรื่องราวต่อไป)
- ๓ . กระตุ้นให้เกิดจินตนาการและมีความเห็นคล้อยตาม (เชื่อถือ)

การดำเนินรายการวิทยุกระจายเสียงต้องระลึกถึงเสมอว่า

- ๑ . เพื่อช่วยให้ผู้ฟังรายการได้อย่างเพลิดเพลิน
- ๒ . เพื่อทำให้เกิดความน่าสนใจและให้สัสน โดยความหลากหลายแก่รายการที่เสนอ
- ๓ . เพื่อทำให้รายการที่เสนอได้ดำเนินไปอย่างราบรื่นน่าฟัง

๒ .๒ วิทยุกระจายเสียงในฐานะที่เป็นสื่อมวลชน

๑) ความสำคัญในด้านการเสริมสร้างสติปัญญา มี ๓ ลักษณะ คือ

- (๑) การให้ข้อเท็จจริงแก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนมีหูตากว้างขวางรอบรู้ในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นรอบตัว เพื่อให้ประชาชนมีความรู้ทันต่อเหตุการณ์อยู่ตลอดเวลา
- (๒) การให้การศึกษา เป็นการเปิดโอกาสให้มนุษย์ได้รับความรู้ได้อย่างทัดเทียมกัน เพื่อช่วยให้มีโอกาสในการดำรงชีพที่ดีขึ้น
- (๓) การแสดงความคิดเห็น วิทยุกระจายเสียงเป็นเวทีกลางให้ประชาชนมีโอกาสแสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยนความนึกคิดซึ่งกันและกัน เพื่อเพิ่มพูนความรู้มากยิ่งขึ้น อันเป็นหนทางให้เกิดความเจริญได้ในที่สุด

๒) ความสำคัญในด้านการพัฒนาประเทศ

วิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อมวลชนที่เข้าถึงประชาชนได้ดีกว่าสื่ออื่นด้วยธรรมชาติและลักษณะพิเศษบางประการ วิทยุกระจายเสียงสามารถแพร่กระจายข่าวสารไปสู่ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ทุกระดับได้อย่างรวดเร็ว และทุกหนทุกแห่ง ไม่เป็นอุปสรรคสำหรับผู้ด้อยการศึกษาที่อ่านและเขียนหนังสือไม่ได้ ประกอบกับราคาเครื่องรับวิทยุกระจายเสียงราคาไม่แพง สูงนัก จึงทำให้ทุกคนรอบรู้มีไว้ในครอบครองได้จากธรรมชาติและลักษณะพิเศษบางประการของวิทยุกระจายเสียง จึงมีความสำคัญในการใช้เป็นสื่อเพื่อการพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ ได้อย่างดี เช่น การพัฒนาการศึกษา การพัฒนาทางการเมือง การพัฒนาชนบท การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เป็นต้น

๓) ความสำคัญในด้านการสื่อสารของโลก

- (๑) วิทยุกระจายเสียงเป็นเครื่องมือในการรายงานเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในโลกได้อย่างรวดเร็วและเหมาะสมที่สุด ไม่ว่าเหตุการณ์นั้นจะเกิดขึ้น ณ ที่แห่งใดของโลกก็ตาม เนื่องจาก

วิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อมวลชนที่สามารถส่งข่าวสารด้วยความรวดเร็วกว่าสื่อมวลชนประเภทอื่น เพราะคลื่นวิทยุสามารถไปได้ทุกหนแห่งและไปได้ไกลๆ ในทุกท้องถิ่น ทำให้ชาวโลกมีโอกาสรับรู้เหตุการณ์ต่างๆ ในโลกได้พร้อมๆ กัน

(๒) วิทยุกระจายเสียงเป็นเครื่องมือในการใช้ เป็นสื่อที่ทำให้เกิดจากการฟังพากัน และกันทั่วโลก การฟังพากันที่เกิดขึ้นจากการสื่อสารทางวิทยุกระจายเสียงมักเป็นไปในรูปของการแจ้งข่าวสารเพื่อให้คนทั่วโลกรับรู้ว่ามีอะไรเกิดขึ้นกับใคร ที่ไหน และมีความเป็นมาอย่างไร

คุณลักษณะของสื่อวิทยุกระจายเสียง^๑ มีดังนี้

- ๑) สามารถเข้าถึงเป้าหมายได้กว้างกว่าและสามารถเข้าถึงประชาชนบางคนที่สื่อประเภทวิทยุและโทรทัศน์เข้าไม่ถึง
- ๒) ผู้ฟังมีความสนุกเพลิดเพลินเหมือนมีส่วนร่วมด้วยกับรายการ
- ๓) ราคาถูกกว่าโทรทัศน์มาก
- ๔) เลือกรับฟังได้มากสถานีกว่าโทรทัศน์
- ๕) ผู้ฟังรู้สึกคล้ายกับผู้ประกาศวิทยุมายืนพูดอยู่ตรงหน้า
- ๖) มีความรวดเร็วในการเสนอข่าว ทำให้คนฟังมีความเชื่อมั่นในข่าวสารจากวิทยุว่าเป็น Primary Facts คือ เป็นข้อเท็จจริงเบื้องต้นเพื่อจะติดตามหารายละเอียดจากสื่อชนิดอื่นต่อไปได้
- ๗) ทำให้ผู้ฟังมีความรู้สึกว่าได้ฟังเรื่องเดียวกันพร้อมๆ กันซึ่งจะทำให้เกิดเพิ่มพูนความเชื่อมั่นในข่าวสารและคำแนะนำทางวิทยุนั้น
- ๘) วิทยุไม่ต้องการด้านเทคนิคมากเท่าโทรทัศน์ เพราะโทรทัศน์มีเทคนิคทางภาพเพิ่มขึ้นมาอีกจึงเป็นงานที่มีภาระยุ่งยากกว่าวิทยุมาก
- ๙) วิทยุต้องการคนทำงานน้อยกว่าโทรทัศน์
- ๑๐) การรับฟังรายการวิทยุ ผู้ฟังสามารถรับฟังได้ตลอดเวลาเพราะใช้แต่การได้ยินเท่านั้น

ผลของวิทยุกระจายเสียงที่มีต่อสังคม

ผลของวิทยุกระจายเสียงต่อสังคมมีมากมายและต่างกัน
ดังนี้

ดังจะได้แยกให้เห็นเป็นข้อๆ

^๑ บำรุง สุขพรรณ, รศ., พฤติกรรมการรับฟังข่าวสารวิทยุกระจายเสียงและผลที่มีต่อการพัฒนา

ชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีวิทยุกระจายเสียงกองอำนวยการกลางรักษาความปลอดภัยแห่งชาติ (กรป. กลาง) จังหวัดเชียงราย, (สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๒), หน้า ๕. (รายงานผลการวิจัย หมายเลข ๕).

๑ . วิทยูกระจายเสียงมีอิทธิพลต่อชีวิตประจำวัน และกิจวัตร (Habits) เบ็ดเตล็ด อื่นๆ ของผู้ฟัง ในขณะที่ทางสถานีพยายามปรับเวลาของรายการเพื่อให้เหมาะสมกับกิจวัตรประจำวันของสาธารณชนนั้น ในทางกลับกัน สาธารณชนก็พยายามปรับกิจวัตรให้คล้อยตามรายการกระจายเสียงอยู่เสมอ รายการบางประเภทเป็นเหตุให้บางคนฝึกฝนตนเองให้อยู่ติดบ้านตามวันและเวลาของรายการนั้นๆ

๒ . วิทยูกระจายเสียงมีผลต่อการใช้ในการแสดงความสามารถพิเศษ ในการชักนำให้เกิดปฏิกิริยาต่อมวลชน (Mass Social) ให้แสดงความมีน้ำใจกว้างขวางเพื่อการมีส่วนร่วมกันช่วยเหลืออย่างรีบด่วน

๓ . การกระจายเสียงมีอิทธิพลทำให้สาธารณชนเกิดความตื่นตระหนกต่อสถานการณ์บางอย่างที่ไม่น่าไว้วางใจอันอาจนำมาซึ่งความไม่ปลอดภัย แต่ในขณะเดียวกันสามารถทำให้ความตื่นตระหนกนั้นทุเลาลงโดยการให้คำแนะนำหรือให้ข้อเสนอแนะต่างๆ

๔ . วิทยูเน้นหนักไปในการใช้ภาษาที่ง่ายๆ แก่การเข้าใจในทันที แต่ยังรักษามาตรฐานและความหมายที่ถูกต้องไว้ สื่อมวลชนอื่นก็เช่นเดียวกัน มักจะใช้ข้อความสั้นๆ ที่สมบูรณ์ เข้าใจง่ายๆ ใช้ภาษาล้อคำธรรมดา เพื่อให้ง่ายต่อการสื่อสารสำหรับวิทยูนั้นเป็นการยากที่จะดึงดูดให้ผู้ฟังคงอยู่กับรายการพุดนานกว่า ๑๕ นาที นอกจากผู้ฟังจะสนใจและตั้งใจฟังรายการนั้นอย่างจริงจัง หรือปรารถนาที่จะมีส่วนร่วมด้วยรายการวิทยูที่ให้ผู้ฟังรายการตอบโต้หรือสนทนาพุดคุยกับทางรายการได้ หรือเนื้อหาของรายการนั้นเป็นที่ชื่นชอบหรือใกล้ชิดกับผู้ฟังอยู่แล้ว

๕ . ผลของวิทยูอีกประการหนึ่งก็คือ สามารถแนะนำให้สังคม (ประชาชน) ได้รู้จักและใกล้ชิดบุคคลที่น่าสนใจหรือผู้นำของชุมชน สมาคมองค์กรต่างๆ ตลอดจนให้ได้ทราบถึงสถานะและความเคลื่อนไหวต่างๆ การอภิปรายถกเถียงปัญหาที่เกิดขึ้นมาในสังคม เป็นการเพื่อความสำคัญ ความสนใจทั้งบุคคลและเรื่องที่หยิบยกขึ้นมาอภิปรายมากขึ้นในความคิดของสาธารณชน

๒.๒.๓ องค์ประกอบที่สำคัญในการผลิตรายการวิทยู

องค์ประกอบที่สำคัญในการผลิตรายการวิทยู* มีส่วนประกอบที่สำคัญดังต่อไปนี้

๑ . **ผู้ฟัง (Audience)** หมายถึง กลุ่มผู้ฟังที่เป็นเป้าหมายของการจัดรายการ (Target Audience) จะเป็นตัวตัดสินว่ารายการที่จัดประสบความสำเร็จหรือไม่ ผู้จัดรายการต้องรู้ว่ากลุ่มผู้ฟังเป็นใคร นอกจากจะรู้ว่าเป็นกลุ่มใดแล้ว ควรจะรู้ให้ลึกถึงประวัติ พฤติกรรม และทัศนคติของคนในกลุ่มนั้น

* บุญเกื้อ คอรวาเวช, คู่มือผลิตรายการวิทยูกระจายเสียง , ภาควิชาเทคโนโลยีทางการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๕), หน้า ๑๕-๒๑.

๒ . เนื้อหา (Content) เรื่องราวต่าง ๆ ที่ผู้จัดรายการต้องการให้ผู้ฟังได้ฟังกัน การบรรจุเนื้อหาควรจะต้องสอดคล้องกับกลุ่มผู้ฟัง เป้าหมาย ซึ่งอาจจะพิจารณาถึงระดับการศึกษาของผู้ฟัง

นภากาศ อัจฉริยะกุล^{*} ได้อธิบายถึงเนื้อหาสาระ (Comment) ของรายการว่าหมายถึงสาระซึ่งประกอบด้วยประเด็นสำคัญๆ รวมทั้งรายละเอียดที่น่าสนใจที่ผู้จัดรายการต้องการให้ผู้ฟังได้รับรู้ เข้าใจ เกิดความรู้ หรือเกิดความบันเทิงใจ โดยการบรรจุเนื้อหาสาระนั้นไว้ในรายการอย่างมีศิลปะและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการจัดรายการ และสอดคล้องกับระดับของกลุ่มผู้ฟังที่เป็นเป้าหมายมากที่สุด เนื้อหารายการที่นำเสนอทางวิทยุกระจายเสียงแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑) เนื้อหารายการสำหรับผู้ฟังทั่วไป คือไม่เฉพาะเจาะจงให้ผู้ฟังกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่ผู้ฟังทุกกลุ่มสามารถรับฟังได้เข้าใจ และรู้เรื่อง

๒) เนื้อหารายการสำหรับผู้ฟังเฉพาะกลุ่ม คือ เป็นเรื่องราวที่มุ่งเฉพาะกลุ่มผู้ฟังเป้าหมายกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่มีความสนใจคล้ายคลึงกัน หรือมีอาชีพเดียวกัน วัยใกล้เคียงกันหรือมีขนบธรรมเนียมประเพณี สภาพแวดล้อมความต้องการเดียวกัน

สรุปได้ว่า สภาพการจัดรายการเนื้อหาของรายการประเด็นของเรื่องเป็นสิ่งที่กำหนดกลุ่มผู้ฟังว่าจะนำเสนอให้กลุ่มผู้ฟังกลุ่มใดเป็นผู้รับฟัง และการนำเสนอเนื้อหาของรายการเป็นแบบข้อเท็จจริงที่พิสูจน์ได้หรือเป็นเนื้อหาที่ผู้จัดรายการแสดงความคิดเห็น ในกรณีที่จัดรายการธรรมะต้องสอดแทรกหลักธรรมในการดำเนินชีวิต สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

๓ . วิธีเสนอ (Technique of Programe Presentations) วิธีเสนอรายการเป็นกระบวนการที่จะนำเสนอเนื้อหาหรือเรื่องราวต่าง ๆ ไปสู่ผู้ฟังอย่างมีศิลปะ ส่วนสำคัญที่ควรนำมาพิจารณาในการนำเสนอรายการประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๕ ประการ คือ

๑) ภาษาพูด (Language) ควรใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย ประโยคสั้นๆ กระชับรัดกุม เหมาะสมกับสภาพของการฟังวิทยุของผู้ฟังโดยทั่วไป

๒))ลีลาการพูด (Style) ไม่ควรพูดเหมือนกับอ่านหนังสือ ควรพูดเหมือนกับการพูดคุยกับเพื่อน น้ำเสียงต้องแสดงถึงความจริงใจ ไม่ดูถูกผู้ฟัง หรือผู้ฟังไม่รู้เท่าตนเอง

๓) เพลงประกอบ (Program Music) จะช่วยให้รายการน่าฟังและผ่อนคลายความตึงเครียด ใช้ประกอบ แนะนำรายการ คั่นรายการ สร้างบรรยากาศหรือเนื้อหาส่วนหนึ่ง เปลี่ยนฉากหรือเรื่องราวที่จะพูด

๔)) เสียงประกอบ (Sound Effect) เป็นเสียงที่เกิดขึ้นในธรรมชาติหรือประดิษฐ์ขึ้นมาเพื่อนำมาใช้สอดแทรกในรายการ ทำให้มีบรรยากาศสมจริง

^{*} นภากาศ อัจฉริยะกุล, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวิทยุและโทรทัศน์, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๒), หน้า ๒๓.

๕) ความหลากหลาย (Variety) และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (Unity) การเสนอรายการให้มีความหลากหลายจะช่วยให้รายการไม่น่าเบื่อ จะต้องใช้ภาษาลีลาในการพูด เพลงประกอบหรือเสียงประกอบจะต้องมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งในแง่เนื้อหาและวิธีเสนอ

๔ . เวลาออกอากาศ (Air Time) เป็นตัวกำหนดให้ผลิตในรูปแบบใดบ้าง หมายถึง เวลาที่ผู้ฟังเป้าหมายพร้อมที่จะฟังรายการต่างๆ จากผู้จัด เหมาะกับผู้ฟังเป้าหมายกลุ่มใดบ้าง แล้วจึงมาวางแผนรายการให้เหมาะสม

๕ . การประเมินผล (Evaluation) ความสำเร็จของการจัดรายการวิทยุขึ้นอยู่กับความต้องการฟังของผู้ฟังอย่างเดียวนั้น ผู้จัดจึงจำเป็นต้องรู้จักประเมินผลรายการ ซึ่งจำเป็นต้องทำเป็นประจำเป็นระยะๆ ไป

บทบาทความรับผิดชอบของสถานีวิทยุกระจายเสียง ต้องมีเป้าหมายทางวิชาชีพและมีความรับผิดชอบ ๖ ประการ คือ

- ๑) เพื่อแจ้งข่าวสารและเปิดหูเปิดตาผู้ฟัง
- ๒) เพื่อเปิดเผยข้อเท็จจริง
- ๓) เพื่อทำความเข้าใจแก่ผู้ฟัง
- ๔) เพื่อเตือนภัยหรือผิปกติต่อสังคมส่วนรวม
- ๕) เพื่อหาข่าวสารที่ถูกต้องมาเสนอต่อผู้ฟังอย่างรวดเร็ว
- ๖) เพื่อเป็นประจักษ์พยาน และรายงานเหตุการณ์ที่เป็นข่าวตามลำดับเวลา

๖. การผลิตและการจัดรายการทางวิทยุกระจายเสียง

๑) การผลิต

นภาพรณ อัจฉริยะกุล^๑ ได้อธิบายถึงผู้ผลิตรายการวิทยุกระจายเสียงว่า หมายถึง ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้จัดการ และรับผิดชอบงานการผลิตรายการทั้งหมดจากขั้นตอนแรกนับตั้งแต่การเริ่มความคิด (Idea) ในการผลิต การรวบรวมข้อมูลตลอดจนถึงขึ้นลงมือผลิตและส่งออกอากาศ “ผู้ผลิตรายการ” หรือมักจะเรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่า “ผู้จัดรายการ” ภาษาอังกฤษใช้คำว่า “Producer” ด้านการจัดรายการผู้ผลิตรายการเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญอย่างมาก โดยจะต้องมีบทบาทต่อสภาพการจัดรายการเกี่ยวกับการผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง ดังนี้

(๑) การผลิตรายการทุกรายการ จะต้องเริ่มต้นด้วยการมีแนวคิดของรายการก่อน และ

^๑ นภาพรณ อัจฉริยะกุล, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวิทยุและโทรทัศน์, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๒), หน้า ๒๓.

ควรเป็นผู้ออกความคิดเห็นทั้งด้านเนื้อหาของรายการ และรูปแบบของรายการด้วย

(๒) เมื่อมีรูปแบบและเนื้อหาของรายการแล้ว ผู้ผลิตรายการควรเป็นผู้กำหนดผู้เขียนบทและผู้ร่วมงานอื่นๆ ตามรูปแบบและเนื้อหาของรายการ

(๓) ผู้ผลิตรายการเรียกประชุมทีมงานทั้งหมด เสนอแนวคิดของรายการและเนื้อหาของรายการ และแจกงานให้แก่ผู้ร่วมงานพร้อมกำหนดเวลาการทำงานและชักซ้อม

(๔) เมื่อผู้ร่วมงานรับงานไปทำแล้ว นำกลับมาให้ผู้ผลิตรายการพิจารณาและปรับปรุงร่วมกัน ซึ่งในขั้นนี้ผู้ผลิตรายการที่ดีควรมีคุณสมบัติพิเศษคือจะต้องอ่านบทเข้าใจ รู้ศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการเขียนบทอย่างดีสามารถแก้ไขได้และสามารถตัดต่อบทให้เหมาะสมได้อีกด้วย

(๕) เมื่อปรับปรุงแก้ไขบทแล้ว ผู้ผลิตรายการมีหน้าที่ต้องจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ที่จำเป็นต้องใช้ในรายการ แจกบทผู้ร่วมงาน เลือกผู้ร่วมรายการที่เหมาะสม

(๖) นัดแนะเพื่อชักซ้อมความเข้าใจแก่ผู้ร่วมงานทุกคน หลังจากที่ได้ศึกษาและทำความเข้าใจกับบทของแต่ละคนแล้ว ตั้งแต่ฝ่ายเสียง ฝ่ายรวบรวมข้อมูล ฝ่ายจัดหาเสียงประกอบ

(๗) ลงมือชักซ้อมรายการก่อนออกอากาศหรือก่อนบันทึกเสียง ในขั้นนี้ผู้ผลิตรายการมักเป็นผู้ฟังเท่านั้น ผู้ควบคุมรายการจะทำหน้าที่ควบคุมรายการให้ดำเนินไปตามบทที่กำหนดไว้ การฟังของผู้ผลิตรายการต้องฟังอย่างละเอียดทั้งด้านระดับเสียง การใช้ภาษาพูด และการออกเสียงให้ถูกต้อง

(๘) การชักซ้อมครั้งสุดท้าย พร้อมกับจับเวลาให้อยู่ในระยะเวลาที่กำหนดไว้

(๙) เวลาออกอากาศหรือเวลาบันทึกเสียง ผู้ผลิตรายการต้องนั่งฟังและจดข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นไว้ เพื่อนำมาประเมินและแก้ไขครั้งต่อไป

กล่าวได้ว่า ผู้ผลิตรายการวิทยุกระจายเสียงเป็นผู้ที่มีความสำคัญอย่างมาก ต่อการจัดรายการวิทยุกระจายเสียง รายการจะดี น่าสนใจหรือไม่ขึ้นอยู่ความสามารถของผู้ผลิตรายการเป็นสำคัญ เพราะผู้ผลิตรายการคือผู้ที่ทำหน้าที่รับผิดชอบงานการผลิตรายการนับตั้งแต่ออกความคิดจนถึงขึ้นลงมือผลิตและส่งกระจายเสียงออกอากาศ

๒) ด้านผู้จัดรายการ

ผู้จัดรายการ เป็นผู้ที่มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการจัดรายการตามที่ได้รับมอบหมายหน้าที่ของผู้จัดรายการ^๑ มีดังนี้

(๑) ทำหน้าที่จัดรายการ ตามที่ได้รับมอบหมายจากผู้บริหารสถานี ผู้ผลิตรายการหรือจากฝ่ายรายการ

^๑ สุมน อยู่สิน, การจัดรายการวิทยุกระจายเสียง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๔), หน้า ๘๒๑-๘๒๓.

(๒) แสวงหาข้อมูลในการจัดรายการ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับเนื้อหาของรายการและแหล่งที่จะให้ข้อมูล

(๓) กำหนดวัตถุประสงค์ของรายการและกลุ่มผู้ฟังเป้าหมาย

(๔) กำหนดประเด็นของเนื้อหาว่า รายการนี้มีขอบเขตในการเสนอเนื้อหาอย่างไร

(๕) กำหนดรูปแบบของรายการร่วมกับผู้ผลิตรายการ เพื่อให้เหมาะสมกับเนื้อหาและเพื่อให้เหมาะกับกลุ่มผู้ฟัง

(๖) ประสานงานกับผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เพื่อให้การผลิตรายการมีประสิทธิภาพ

ศุมน อยู่สิน^{*} ได้กล่าวว่าโครงสร้างโดยสรุปทั้งหมดนี้เป็นผลให้การประกอบอาชีพวิทยุกระจายเสียงซึ่งเริ่มมาอย่างกระจัดกระจายได้มีการรวมตัวขึ้นให้มีความสำคัญว่าเป็นวิชาชีพชั้นสูง เป็นพัฒนาการที่นำเข้าสู่ทิศทางที่มีบรรทัดฐานขึ้นโดยลำดับ

๒.๒.๔ คุณสมบัติของสื่อวิทยุกระจายเสียง

วิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อมวลชนชนิดหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญ ต่อผู้ฟังเป็นอย่างมาก เนื่องจากวิทยุกระจายเสียงนั้น ถือเป็นสื่อมวลชนแขนงหนึ่ง ที่มีบทบาทหน้าที่ให้บริการตามที่มนุษย์ต้องการและคาดหวัง ซึ่งหน้าที่หลัก ๆ ของวิทยุกระจายเสียง ดังกล่าว พอจะสรุปได้มีทั้งหมด ๔ ประการ^๒ ดังนี้

๑. หน้าที่เสนอข่าวสาร

๒. หน้าที่เสนอความคิดเห็น

๓. หน้าที่เสนอบริการการศึกษา

๔. หน้าที่บริการความบันเทิง

วิจิตร ภักดีรัตน์ กล่าวคือ วิทยุกระจายเสียง ในฐานะที่เป็นสื่อมวลชนประเภทหนึ่งที่มีประโยชน์ และมีอิทธิพลต่อชีวิตประจำวันของผู้รับเป็นอย่างมาก เนื่องจากวิทยุกระจายเสียงนั้น จะมีลักษณะเด่นเฉพาะในตัวเอง ดังต่อไปนี้

^{*} ศุมน อยู่สิน, การผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง , (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๑), หน้า ๕๒๑-๕๒๓.

^๒ อรรถ ศรีสันติสุข. “บทบาทหน้าที่ของวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์” ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวิทยุและโทรทัศน์ หน่วยที่ ๓, (นนทบุรี : โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช , ๒๕๒๕), หน้า ๑๑๖.

๑. **วิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อสารมวลชนที่มีความสะดวกและรวดเร็วที่สุด** ในบรรดาสื่อสารมวลชนประเภทต่างๆ ด้วยกัน วิทยุสามารถถ่ายทอดเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันให้ผู้ฟังได้รับทราบได้ทันทั่วถึง ถึงแม้ว่าจะได้ยินแต่เสียง ไม่เห็นภาพก็ตาม แต่วิทยุก็สามารถสร้างความเข้าใจให้ผู้ฟังได้ไม่น้อย เช่น ในการถ่ายทอดการชกมวยนัดสำคัญ ๆ การถ่ายทอดเสียงทางวิทยุเร่งเร้าความสนใจให้แก่ผู้ฟังมากทีเดียว และนอกจากนั้นผู้ฟังส่วนใหญ่ที่อยู่ตามชนบทไม่มีโอกาสที่จะได้รับการรับบริการจากสื่อมวลชนอื่น ๆ นอกจากวิทยุกระจายเสียงเท่านั้น อีกทั้งวิทยุยังมีความสะดวกในการที่จะรับฟังอีกด้วย คือในขณะที่รับฟังวิทยุอยู่ก็สามารถที่จะประกอบกิจกรรมการงานไปพร้อมกันด้วยได้ ดังนั้นวิทยุกระจายเสียงจึงเป็นสื่อสารมวลชนที่เข้าถึงประชาชนส่วนใหญ่ได้อย่างแท้จริง

๒. **วิทยุกระจายเสียงไปได้ทุกหนทุกแห่ง** ไม่มีสื่อสารมวลชนประเภทใดที่จะรวดเร็วเท่าวิทยุ เพราะวิทยุเป็นการส่งกระจายเสียง โดยอาศัยคลื่นอิเล็กทรอนิกส์ที่เคลื่อนที่ด้วยความเร็วเท่ากับความเร็วของแสง ถึงแม้ว่าจะอยู่ห่างไกลจากสถานีส่งเพียงใดก็ตาม ก็จะสามารถรับคลื่นของวิทยุกระจายเสียงได้

๓. **วิทยุกระจายเสียงมีกำลังชักจูงใจสูง** การส่งกระจายเสียงบางครั้งเมื่อประกาศ หรือโฆษณาครั้งหนึ่ง หรือสองครั้ง จะไม่เป็นที่สนใจของผู้ฟังเลย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัญหาที่ว่ารายการวิทยุ นั้นให้การเข้าใจและสร้างความเข้าใจให้แก่ผู้ฟังได้มากน้อยเพียงใด ต่อเมื่อได้ยินบ่อยๆ หรือซ้ำๆ เข้าก็จะค่อยโน้มน้าวใจให้ผู้ฟังเห็นคล้อยตามหรือกระทำตามไปด้วย

๔. **วิทยุกระจายเสียงมีความสำคัญทุกโอกาส** วิทยุมีอิทธิพลทั้งในทางดี และทางไม่ดี ขึ้นอยู่กับผู้ใช้ ใช้เป็นเครื่องมือ ไม่ว่าในยามสงบหรือยามสงครามก็ตาม เราได้รับประโยชน์จากวิทยุในด้านต่างๆ เช่น บันทึกรู้ ความรู้ การศึกษา การแสดงความคิดเห็น และวัฒนธรรมประเพณี ในยามสงครามวิทยุเป็นอุปกรณ์สื่อสารในการรบที่สำคัญยิ่ง สามารถจะรับคำสั่งจากผู้บังคับบัญชาได้อย่างรวดเร็ว และทำหน้าที่โฆษณาชวนเชื่อได้เป็นอย่างดีอีกด้วย ซึ่งบางครั้งเรื่องร้ายแต่ทำให้กลายเป็นดีได้ ฮิตเลอร์ได้ประสบความสำเร็จมาแล้วในการใช้วิทยุเป็นเครื่องมือในการบุก ออสเตเรีย เชโกสโลวะเกีย และการรวมแคว้นซาร์ ในการเตรียมการสงครามโลกครั้งที่สอง วิทยุได้มีส่วนช่วยเป็นอันมาก ปัจจุบันวิทยุกระจายเสียงยังคงมีความสำคัญมากเช่นเดิม

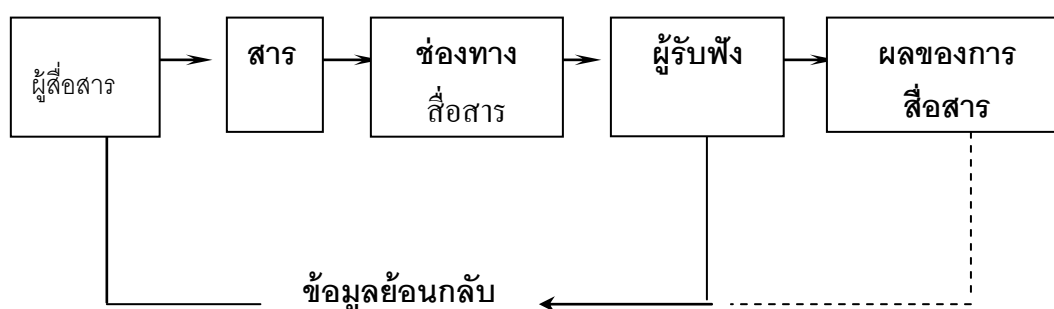
๕. **วิทยุกระจายเสียงมีคุณค่าพิเศษทางการศึกษา** เนื่องจากวิทยุสามารถส่งไปถึงในที่ต่างๆ ได้ทุกหนทุกแห่ง ซึ่งสถานที่บางแห่งการคมนาคมบางชนิดอาจจะไปไม่ได้ไม่ถึง แต่วิทยุไปถึงเด็กชาวชนบทสามารถได้รับความรู้ และประสบการณ์ในการเรียนจากครูที่สอนดี ๆ เหมือนอย่างกับนักเรียนที่อยู่ในเมือง และสามารถช่วยให้เด็กนักเรียนเข้าใจเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในอดีตและปัจจุบันได้ดี นักเรียนเองได้รู้จักโลกภายนอกกว้างขวางขึ้น และนอกจากนี้วิทยุยังเป็นเครื่องมือ

อบรมวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดีอีกด้วย ตัวอย่างเช่น รายการละคร หรือนิยายทางวิทยุ จะชี้ให้เห็นถึงลักษณะสำคัญของตัวละคร อันจะเป็นตัวอย่างในการปฏิบัติว่าผู้กระทำดีย่อมจะได้รับบำเหน็จรางวัล และผู้กระทำผิดมักจะถูกลงโทษ ทำให้เด็กได้เห็นตัวอย่างที่ดีที่จะยึดเป็นหลักในการปฏิบัติต่อไป

การสื่อสารทางวิทยุกระจายเสียง ก็จะเป็นไปตามทฤษฎีของการสื่อสารตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งจะสามารถเปรียบเทียบให้เห็นได้ ดังแผนภูมิต่อไปนี้

ภาพที่ ๒.๔

ภาพแผนภูมิแสดงหลักการสื่อสารทั่วไป



ที่มา : นภาพรณ์ อัจฉริยะกุล*

กล่าวโดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่า จากที่ได้กล่าวมาแล้ว วิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อมวลชนประเภทหนึ่ง ที่สามารถส่งกระจายเสียงได้ครอบคลุมถึงทุกพื้นที่ และเข้าถึงกลุ่มชนได้เป็นจำนวนมากๆ ในเวลาเดียวกัน ตามรัศมีกำลังของเครื่องส่งของสถานีวิทยุกระจายเสียงนั้นๆ ผู้รับจะอยู่ วิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อมวลชนที่สามารถส่งข้อมูลข่าวสารต่างๆ ไปได้รวดเร็ว และสะดวกที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับสื่อประเภทอื่น ๆ ซึ่งผู้รับสามารถรับข่าวสารต่างๆ ได้ทันทีในขณะที่ผู้ส่งข่าวสารกำลังพูด หรือถ่ายทอดเรื่องราวต่าง ๆ อยู่ เพียงแต่ผู้รับข่าวสารกับผู้ส่งสารจะไม่สามารถเห็นหน้าผาตากันเท่านั้นเอง

* นภาพรณ์ อัจฉริยะกุล และรุ่งนภา พิตรปรีชา. สื่อในการสื่อสาร หลักและทฤษฎีการสื่อสาร.

หน่วยที่ 7. นนทบุรี : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ,๒๕๒๘), หน้า ๓๑.

๒.๒.๕ พฤติกรรมในการรับฟังวิทยุกระจายเสียงของผู้ฟัง

การรับข่าวสารนั้น ผู้รับสารจะมีกระบวนการเลือกสรร (Selective Exposure) ซึ่งกระบวนการเลือกรับสารจะเปรียบเสมือนเครื่องกรอง (Filters) ข่าวสารในการรับรู้ซึ่งจะแตกต่างกันไปตามประสบการณ์ ความต้องการ ความเชื่อ ทศนคติ ความรู้สึกนึกคิด ของแต่ละบุคคล ตามแรงผลักดันจากภายนอก (Exogenous Factor) และพฤติกรรมโดยส่วนใหญ่ของเราจะเป็นไปตามแผนฉบับที่สังคมวางไว้ เช่น คนรุ่นไหนควรจะทำพฤติกรรมอย่างไร และสังคมทั่ว ๆ ไปมักจะกำหนดให้บุคคลที่มีคุณสมบัติประชากรแตกต่างกัน มีแบบแผนพฤติกรรมที่แตกต่างกัน^{*}

สำหรับสื่อทางการกระจายเสียง คือวิทยุ นั้น ก็ถือเป็นสื่อมวลชนประเภทหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อชีวิตและกิจวัตรประจำวัน ของประชาชนผู้รับเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ยังมีอิทธิพลต่อการสร้างให้เกิดประชาคมติที่รวดเร็ว และสร้างบรรยากาศแห่งการโน้มน้าวจิตใจ ด้วยการชักจูงใจหรือเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และความคิดเห็น ของผู้รับให้เกิดความรู้สึกล้อยตาม หรือเห็นด้วย ได้เป็นอย่างดี เนื่องจากวิทยุกระจายเสียง เป็นสื่อมวลชนที่อยู่ใกล้ชิดกับผู้รับข่าวสารเป็นอย่างมากนั่นเอง

ด้วยเหตุที่ว่า วิทยุกระจายเสียง เป็นสื่อมวลชนประเภทหนึ่งที่มีราคาถูกกว่าสื่อมวลชนประเภทอื่น ๆ เมื่อเทียบกับอัตราการใช้งาน และยังเป็นสื่อที่มีความสะดวก รวดเร็ว ง่ายเข้าถึงทุกจุด และนอกจากนี้ก็ยังมีประสิทธิภาพในการส่งข่าวสารไปสู่ผู้รับได้เป็นจำนวนมากๆ อีกด้วย โดยเฉพาะในปัจจุบันนี้วิทยุก็มีราคาที่ถูกลงจนคนไทยทั่วไปสามารถมีไว้ในครอบครองได้ไม่ยาก จึงนับได้ว่าวิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อที่มีอิทธิพลต่อประชาชนมาก แต่ในปัจจุบันนี้เราได้ใช้สื่อทางการกระจายเสียงไปในรูปแบบของความบันเทิงเป็นส่วนใหญ่ รายการที่มีสาระและประโยชน์ไม่ค่อยได้รับการสนับสนุนและสนใจ ดังนั้นเพื่อให้สื่อทางการกระจายเสียงได้ทำหน้าที่ของตนเองได้อย่างสมบูรณ์สมควรที่รัฐบาลจะต้องเร่งให้มีการพัฒนากิจการทางด้านนี้ เพราะเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความเจริญและการพัฒนาประเทศอย่างมาก

๒.๒.๖ การใช้สื่อวิทยุในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันที่มีบทบาทและความสำคัญยิ่งต่อวิถีชีวิตของคนไทยมาเป็นเวลาหลายศตวรรษ นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาเริ่มเข้าสู่ประเทศไทย การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขของพุทธศาสนิกชน ปัจจุบันสังคมเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เป็นสังคมยุคโลกาภิวัตน์ เป็นยุคที่สังคมก้าวหน้าด้วยข้อมูลข่าวสาร สามารถรับรู้เรื่องราวต่างๆ ได้

^{*} กาญจนา แก้วเทพ, สื่อสารมวลชน : ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๓๐๒.

พร้อมกันทั่วโลกอย่างรวดเร็วจับใจ การที่พระพุทธศาสนาจะเข้าถึงประชาชนได้ดีก็ต้องปรับใช้วิธีการเผยแผ่ให้ทันสมัยกับเหตุการณ์ไปในสังคมแต่ละยุคแล้วมีผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น การเผยแผ่เชิงรับจะทำให้พระพุทธศาสนาตามไม่ทันศาสนาอื่นจนอาจจะสูญเสียพุทธศาสนิกชนให้ศาสนาอื่นไป ในเรื่องนี้พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้ให้แง่คิดที่น่าสนใจว่า

“ต่อไปนี่เราต้องเผยแผ่เชิงรุก เช่น รุกเข้าไปในโรงเรียนทำค่ายพุทธบุตร ทำหลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา ทำสื่ออุปกรณ์การสอนพระพุทธศาสนา จัดรายการวิทยุ โทรทัศน์ เราต้องรุกเข้าไป เพราะเรามีคู่แข่งที่เป็นประเภทที่ ๑ (ศาสนาอิสลาม) กับประเภทที่ ๒ (ศาสนาคริสต์) ที่เผยแผ่เชิงรุกอยู่ทุกวัน เราอยู่แบบตั้งรับต่อไปไม่ได้แล้วคณะสงฆ์จึงต้องมีการเผยแผ่เชิงรุกในโรงเรียน กับส่งพระไปสอนในโรงเรียนวิถิพุทธ นี่คือนักบ้านเปิดประตูโรงเรียนต้อนรับพวกเรา”^๑

ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาแห่งโลกคือเป็นศูนย์กลางในการติดต่อประสานงานสำหรับชาวพุทธทั่วโลก โดยมีศูนย์กลางอยู่ในประเทศไทย นี่คือการเผยแผ่เชิงรุกในระดับโลก การเผยแผ่เชิงรุกที่พระสงฆ์ ต้องดำเนินการไปพร้อมกับการเผยแผ่เชิงรับ คือการศึกษาสงเคราะห์การให้ทุนการศึกษาเด็กทั้งชั้นประถม , ชั้นมัธยม และมหาวิทยาลัย การส่งพระสงฆ์ไปสอนวิชาพระพุทธศาสนาตามโรงเรียนต่างๆ เช่น โรงเรียนวิถิพุทธ การให้การศึกษาพระพุทธศาสนาผ่านวิทยุ, โทรทัศน์^๒ เป็นต้น

พระพุทธศาสนา แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต หมายถึง สถานที่ บุคคล หรือกิจกรรมที่สามารถให้ความรู้ให้ประสบการณ์ในด้านต่าง ๆ แก่ประชาชน นักการศึกษาได้จัดประเภทของแหล่งการเรียนรู้ไว้หลายประเภท ได้แก่ แหล่งการเรียนรู้ที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ แหล่งการเรียนรู้ประเภทกิจกรรมศาสนาประเพณี แหล่งการเรียนรู้ประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่น แหล่งการเรียนรู้ประเภทสื่อ และแหล่งการเรียนรู้ที่รัฐหรือเอกชนสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ทางการศึกษา เช่น ศูนย์การเรียนรู้ ที่อ่านหนังสือพิพิธภัณฑ^๓

วิธีการเผยแผ่ธรรมะโดยการเข้าหาหัวหน้าผู้เป็นผู้นำทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจ เช่นนี้นับเป็นวิธีการที่มีความชาญฉลาดและแยบยลในตัวอย่างมาก จะเห็นได้ว่าในช่วงแรกของการเผยแผ่ธรรมะนั้นพระองค์ทรงใช้วิธีการนี้มาโดยตลอด ทำให้พระพุทธศาสนาเป็นที่รู้จักมีประชาชน

^๑ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การเผยแผ่เชิงรุก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๔.

^๒ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การเผยแผ่เชิงรุก, หน้า ๑๔.

^๓ สุมาลี สังข์ศรี และคณะ, การจัดการเรียนรู้ของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต : พิพิธภัณฑ, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๕.

ให้ความเลื่อมใสศรัทธาเข้ามานับถืออย่างมากมานับได้ว่าเป็นพระปรีชาสามารถของพระพุทธองค์ และพระสาวกทั้งหลายด้วย ทรงอิทธิพลต่อจิตใจของประชาชนมากกว่านักปกครอง เพราะนักปกครองมักควบคุมประชาชนด้วยอาวุธหรือด้วยอำนาจ ส่วนผู้นำทางศาสนานั้นควบคุมประชาชนด้วยธรรมะ ฉะนั้นพระพุทธศาสนาก่อสร้างสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์ ดังต่อไปนี้

๑. ด้านหลักธรรมคำสอนพุทธศาสนา

พระพุทธเจ้าเมื่อจะทรงสอนใครแต่ละครั้ง พระองค์ก็ทรงอาศัยองค์ประกอบหลาย ๆ อย่าง ในการสอนบุคคลระดับต่าง ๆ ที่มีพื้นฐานความรู้ สติปัญญาที่แตกต่างกันหัวข้อนี้จะเป็นการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับการสอนที่อยู่ในแนวการศึกษา ซึ่งเป็นวิธีที่พระองค์ได้ประยุกต์คำสอนแต่ละลักษณะให้มีความเหมาะสม เมื่อนำมาเปรียบเทียบแล้วเป็นการสอนที่แสดงถึงหลักการของพระองค์ ที่สำคัญการสอนในลักษณะนี้ของพระองค์เป็นการนำเสนอหาที่มีอยู่มาทำการตีความ โดยอาศัยข้อมูลที่มีอยู่ตามสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแล้วนำเข้าสู่หลักการที่ถูกต้อง ด้านหลักธรรมตามคำสอนทางพระพุทธศาสนา พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวให้แง่คิดว่า “การเผยแผ่เชิงรับทำให้เราตามไม่ทันศาสนาอื่น ถ้าจีนเราใช้วิธีตั้งรับต่อไป เราจะสูญเสียพุทธศาสนาให้ศาสนาอื่นๆ ไปทุกๆ วัน ในสมัยพระพุทธเจ้า ศาสนาพราหมณ์เผยแผ่แบบเชิงรุก เราจึงพอแข่งขันกับศาสนาพราหมณ์ในอินเดียได้ ต่อมาเมื่อศาสนาพราหมณ์ใช้วิธีการเผยแผ่เชิงรุก พระพุทธศาสนาก็ต้องเสียพื้นที่ในอินเดียให้ศาสนาพราหมณ์ เมื่อพระพุทธศาสนาย้ายมาลงหลักปักฐานในเมืองไทย แต่ก็พบคู่แข่งใหม่ คือศาสนาคริสต์ และอิสลาม ศาสนาทั้งสองใช้วิธีการเผยแผ่เชิงรุก”^๑

๒. ด้านพุทธศาสนาต่อสังคม

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้ความหมายของคำว่า วินัยไว้ ๓ ประการ ประการแรก เป็นการจัดตั้งวางระเบียบระบบ ประการที่สองเป็นข้อกำหนดที่วางไว้เป็นแม่บทสำหรับการจัดการ และประการที่สามเป็นการฝึกให้คนปฏิบัติตามข้อกำหนดที่วางไว้ เมื่อคนได้ฝึกปฏิบัติตามวินัย ตั้งอยู่ในวินัยก็เกิดเป็นคุณสมบัติ เรียกว่า ศีล^๒ บุญมี แท่นแก้ว ได้กล่าวไว้ว่า การพัฒนาชีวิตในด้านจริยธรรมของมนุษย์จำเป็นต้องอาศัยหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เบญจศีล เบญจธรรม ฆราวาส บุญกิริยาวัตถุและอื่นๆ อีก เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ

^๑ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การเผยแผ่เชิงรุก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๘.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), เพื่อชุมชนแห่งการศึกษาและบรรยากาศแห่งวิชาการ , พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑๔.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า การพัฒนาชีวิตของคนจำเป็นต้องมีการพัฒนาให้ครบพร้อมกันทั้ง ๓ ด้าน คือ พุทธิกรรม จิตใจและปัญญา อันเป็นระบบของการพัฒนาคน ชุมชน และสังคมที่ยั่งยืน^๑ พอสรุปผลแห่งการนับถือศาสนาลงได้เป็น ๓ ประเด็นหลัก^๒ คือ

๑) ศาสนาทำให้ผู้นับถือปกครองตนเองได้

๒) ศาสนาทำให้ผู้นับถือเป็นคนดี เมื่อศึกษาอบรมตามหลักของศาสนาแล้ว ย่อมปรับปรุงกาย วาจาและใจของตนให้เป็นคนดี เช่น เป็นคนกตัญญูกตเวที มีความซื่อสัตย์สุจริต มีเมตตากรุณาและขยันหมั่นเพียร ลักษณะนี้รวมเรียกว่าความดี คือผลขั้นต่ำ ส่วนความบริสุทธิ์แห่งจิตใจเป็นผลเบื้องสูง

๓) ศาสนาทำให้สังคมดีขึ้น เมื่อแต่ละคนปฏิบัติตามศาสนา ย่อมไว้วางใจซึ่งกันและกันได้ ความไว้วางใจไม่มีทางได้มาจากวิธีการอื่นนอกจากศาสนา คือจากหลักธรรมของศาสนา นั่นเอง เพราะศาสนาได้กล่อมเกลাজิตใจของผู้นับถือให้รู้จักความสำคัญในสิทธิของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และด้วยเหตุนี้ ผลจึงปรากฏว่า สังคมของมนุษย์มีความสงบสุขอยู่ได้

สังคมอินเดียในสมัยพุทธกาล เป็นพัฒนาการที่สืบเนื่องจากการจัดโครงสร้างทางสังคมในสมัยที่พวกอารยันอพยพเข้ามามีอิทธิพลและบทบาท ในลุ่มแม่น้ำสินธุและส่วนอื่น ๆ ของชมพูทวีป ในเบื้องต้นมีการแบ่งเป็นชนชั้นตามลักษณะหน้าที่ทางสังคมออกเป็น ๓ อย่างคือ นักบวช นักรบ และพ่อค้า^๓ ซึ่งเป็นการแบ่งอย่างง่าย ๆ ตามหน้าที่ที่มีการปฏิบัติอยู่ในขณะนั้น แต่ต่อมาเมื่อสังคมมีความเจริญมากขึ้นก็มีการนำหลักความเชื่อทางด้านศาสนาเข้ามาจัดระบบทางสังคมเพื่อให้ง่ายต่อการปกครอง สังคมในสมัยพุทธกาล จึงจัดได้ว่าอยู่ในช่วงของการปฏิรูปทางสังคม ทั้งทางด้านศาสนาและวัฒนธรรม ดังจะเห็นได้จากหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก เช่นในวาเสฏฐสูตร^๔ และอัครัญญสูตร^๕

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้ว, ๒๕๔๔), หน้า ๒๔๔.

^๒ พระมหาประสิทธิ์ อุดมจิตโต (สุวรรณมณี), ปุจฉาธรรม (ฉบับรวมเล่มบริบูรณ์), (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๑), หน้า ๘๗.

^๓ พระอรรถกถาจารย์ (ชวินทร์ สระคำ), ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๖.

^๔ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๕๕/๕๗๒.

^๕ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑/๘๕.

พระพุทธเจ้าทรงปฏิวัติทางสังคมชั้นที่ชาวชมพูทวีปยึดถือมานาน เช่น ศาสนาพราหมณ์มีข้อบัญญัติทางสังคมหลายด้าน เช่น เรื่องวรรณะ ที่กำหนดให้แต่ละวรรณะมีความแตกต่างกันอย่างเด่นชัด มีการกำหนดให้แต่ละวรรณะยึดถือและปฏิบัติอยู่ในวรรณะของตนเองมิให้สมาคมกับวรรณะอื่นๆ โดยเฉพาะวรรณะศูทรที่ไม่สามารถมีสิทธิ์ในสังคม กำหนดให้วรรณะพราหมณ์เป็นวรรณะประเสริฐสูงสุด อันถือได้ว่าเป็นการลดทอนสิทธิ์ของวรรณะอื่นๆ พระองค์ตรัสปฏิเสธแนวคิดดังกล่าวอย่างสิ้นเชิง และทรงสอนว่า

“บุคคลเป็นพราหมณ์เพราะชาติตระกูลก็หาไม่

หรือไม่เป็นพราหมณ์เพราะชาติตระกูลก็หาไม่

บุคคลเป็นพราหมณ์ก็เพราะกรรม

หรือไม่เป็นพราหมณ์ก็เพราะกรรม”^๑

ประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติมาจนถึงบัดนี้ นับได้เป็นระยะเวลาไม่น้อยกว่า ๓๐๐ ปีเศษแล้ว พระพุทธศาสนาย่อมมีส่วนสำคัญที่สุดในการสร้างรากฐานทางวัฒนธรรมในด้านจิตใจและเป็นแนววิถีชีวิตที่ได้ฝังรากลึกลงในจิตใจของพุทธศาสนิกชนมาในครั้งโบราณกาล โดยมีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจ เป็นรากฐานสำคัญของศิลปวัฒนธรรม และมีพระสงฆ์เป็นผู้อบรมสั่งสอนเผยแผ่หลักธรรมให้แก่ประชาชนเพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติตามและอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม ดังจะเห็นได้ว่าการดำรงชีวิตนั้นมีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนาทั้งสิ้น เช่น การตักบาตรประจำวัน การทำบุญ และพิธีกรรมในวันธรรมสวนะ การไหว้พระสวดมนต์ พิธีกรรมต่างๆ จะมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเกือบทั้งสิ้น นับแต่เกิดจนตาย ซึ่งได้แก่งานทำบุญครบรอบวันเกิด งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน และงานศพ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จึงแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาได้เข้ามามีบทบาทอยู่เหนือวัฒนธรรมในด้านจิตใจของพุทธศาสนิกชนอยู่ค่อนข้างมาก^๒ แก่นแท้ของพระพุทธศาสนาแก่ประชาชนเพื่อให้เข้าใจถึงธรรมชาติแท้จริงของมนุษย์และสรรพสิ่ง หลักธรรมที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา ได้แก่ ไตรลักษณ์หรือสามัญลักษณ์ คือความเป็นของไม่เที่ยงความเป็นทุกข์ และความเป็นของไม่ใช่ตัวตน ความไม่คงที่แน่นอนของสรรพสิ่งเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไปตามเหตุปัจจัยที่อาศัยกันเกิดขึ้นและเสื่อมสลายไปตามกาลเวลาที่ผ่านไป^๓

^๑ ม.ม. (บาลี) ๑๓/๔๖๐/๔๕๒, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๐/๕๘๑.

^๒ ทินพันธุ์ นาคะตะ, พระพุทธศาสนากับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : หจก. สหายบลิ๊กและการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑-๓, ๑๓๑.

^๓ อ.ต.ก. (บาลี) ๒๐/๑๓๗/๒๓๘-๒๓๙, อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๑๓๗/๓๘๕.

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งความรู้ ส่งเสริมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่มีจุดหมายระยะยาวในการพัฒนามนุษย์ให้สมบูรณ์ ไม่ได้มุ่งเน้นให้ผู้เรียนรู้แต่ประโยชน์ในปัจจุบัน ซึ่งทำให้เกิดการแข่งขันเอารัดเอาเปรียบกัน มุ่งแสวงหาแต่ประโยชน์ส่วนตัว ไร้หิริโอตตปละ หาวีธทางได้เปรียบผู้อื่นโดยเรียกวธีการเหล่านี้ว่า กลยุทธ์ การเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนานั้น หากเรียนรู้แล้ว “ละชั่วทำดี” ยังไม่ได้ จะไม่เรียกว่าเป็นผู้ “มีการศึกษา”^๑

พระพุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคม ที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ พระพุทธศาสนาเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคม เศรษฐกิจและการเมือง แต่พระพุทธศาสนาก็มีอิทธิพลและบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของบุคคลในสังคม ^๒ ซึ่งนักสังคมศาสตร์ให้การยอมรับความสำคัญของพระพุทธศาสนาในลักษณะที่เป็นระบบควบคุมสังคมให้สุขสงบ และเป็นสถาบันเบื้องต้นสำหรับการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และสวัสดิการของมนุษย์^๓

๓. ด้านพุทธศาสนาต่อการเมือง

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การเมือง คือ งานที่เกี่ยวกับรัฐหรือแผ่นดิน เช่น วิชาการเมือง ได้แก่วิชาว่าด้วยรัฐ การจัดส่วนแห่งรัฐ และการดำเนินการแห่งรัฐและการบริหารประเทศเฉพาะที่เกี่ยวกับนโยบายในการบริหารประเทศ เช่น การเมืองระหว่างประเทศ ได้แก่ การดำเนินนโยบายระหว่างประเทศ”^๔

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวว่า การเมืองเป็นเรื่องของการแสวงหาอำนาจทางการเมืองปกครองระดับใดระดับหนึ่ง เพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของแต่ละกลุ่ม ^๕

^๑ สนิท ศรีสำแดง, **พระพุทธศาสนากับการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๔๓-๔๗.

^๒ การดี มหาจันทร์, **พื้นฐานอารยธรรมไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๓๓-๕๐

^๓ สโมสรนักศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, “การสัมมนาวิชาการ”, **นิตานิทรศ ๓๒**, (๘-๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๒), หน้า ๘๗-๑๐๐.

^๔ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๖.

^๕ พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **มองสังคมไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๖), หน้า ๕๓.

พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต) ได้กล่าวว่า การเมือง คือ งานของรัฐหรืองานของแผ่นดินโดยเฉพาะ ได้แก่ การบริหารราชการแผ่นดินเป็นงานที่มีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาความสงบสุขเรียบร้อยของสังคม^๑

จำนงค์ อธิวัฒน์สิทธิ์ ได้ให้ความหมายของการเมืองไว้ว่าการเมือง คือ กิจกรรมทางสังคม หรือความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับอำนาจสังคมมีแบบแผนต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกิจกรรมหรือความสัมพันธ์ทางอำนาจ เช่น แบบแผนกำหนดว่าใครเป็นผู้ที่มีอำนาจ การที่จะได้อำนาจมีกฎเกณฑ์วิธีการอย่างไร การแบ่งอำนาจกันอย่างไร มีวิธีการและขอบเขตในการใช้อำนาจอย่างไร ตลอดจนแบบแผนในการสืบทอดหรือเปลี่ยนแปลง อำนาจ แบบแผนเหล่านี้เรียกว่า สถาบันการเมือง นักสังคมวิทยาถือว่าสถาบันการเมืองเป็นส่วนหนึ่งของการจัดระเบียบสังคม ในฐานะเป็นวิธีการควบคุมทางสังคมอย่างเป็นทางการ (Formal Social Control)^๒

พระพุทธศาสนาไม่ใช่การเมือง แต่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีหลักธรรมคำสั่งสอนอันเป็นจริยศาสตร์ จริยธรรมสำหรับเสนอให้นักบริหาร นักปกครองและนักการเมืองนำไปปรับใช้กำกับระบบการเมืองให้เป็นระบบที่ประกอบด้วยธรรมะ^๓

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เกิดขึ้นเพื่อปฏิวัติระบบความเชื่อเรื่องวรรณะของศาสนาพราหมณ์ ลักษณะการปฏิวัติของพระพุทธเจ้านั้นทรงใช้อำนาจพุทธธรรม ไม่ใช่อาวุธเป็นการปฏิวัติเงียบที่ได้ผลยิ่งกว่านักปฏิบัติทั่วโลก ไม่เพียงแต่สอนอหิงสธรรมและสันติธรรมเท่านั้น “พระองค์ยังทรงเคยแม้กระทั่งเสด็จเข้าสู่สนามรบ ทรงเข้าแทรกแซง และทรงป้องกันไม่ให้เกิดสงครามด้วยพระองค์เอง ดังปรากฏในตอนเสด็จไปห้ามญาติเรื่องการแย่งน้ำในแม่น้ำโรหิณีและการป้องกันไม่ให้พระเจ้าอชาตศัตรูทรงใช้กำลังโจมตีแคว้นวัชชี^๔

ระบอบการปกครองในสมัยพุทธกาลเท่าที่รวบรวมได้มีอยู่ ๒ ประเภท คือ

๑) การปกครองแบบราชาธิปไตย หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช การปกครองแบบนี้พระราชาทรงเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยหรืออำนาจอเค็ดขาดสูงสุด ในการ

^๑ พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), *กรณีสันติอโศก*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๑), หน้า ๒๕.

^๒ จำนงค์ อธิวัฒน์สิทธิ์และคณะ, *สังคมวิทยา*, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๐๑.

^๓ คณย์ ไชยโยธา, *พระมหากษัตริย์กับพระพุทธศาสนาในประวัติศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๘๒.

^๔ ชูศักดิ์ ทิพย์เกสร และคณะ, *พระพุทธเจ้าสอนอะไร*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๖๑.

ปกครองเพียงผู้เดียวและมีตำแหน่งลดหลั่นกันลงมา คือ ปุโรหิต เสนาบดี แต่ส่วนย่อยมีสภาพการปกครองจากจุดย่อย คือ คาม นิคม ชนบท ระดับชนบทยังมีหัวหน้าใหญ่ทำนองเจ้าประเทศราชปกครองอีกด้วย^๑ แคว้นที่เป็นแกนนำในการปกครองแบบนี้ ได้แก่ แคว้นมคธ ที่มีพระเจ้าพิมพิสารเป็นพระราชา รองลงมาคือแคว้นโกศลของพระเจ้าปเสนทิโกศล แคว้นอวันตีของพระเจ้าจันทปัชชิต และแคว้นวังสะของพระเจ้าอุเทน

๒) การปกครองแบบสามัคคีธรรม^๒ หรือสาธารณรัฐราชาธิปไตย การปกครองแบบนี้ อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนทั้งหมด มีสภาที่เรียกชื่อว่าสังฆาการ เป็นศูนย์กลางของการประชุมพิจารณาตัดสินตกลงเกี่ยวกับปัญหาต่างๆ รูปแบบการปกครองในระบอบสาธารณรัฐหรือสามัคคีธรรมนี้คล้ายกับการปกครองแบบประชาธิปไตยในสมัยปัจจุบัน แคว้นที่เป็นแกนนำในการปกครองก็คือ แคว้นวัชชี ตามด้วยแคว้นมัลละ สักกะ เป็นต้น

สรุป วิธีการเผยแพร่ธรรมะโดยการเข้าหา หลักธรรมที่เหมาะสมสำหรับนักการเมืองโดยตรง เป็นหลักธรรมที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะของผู้นำที่ดี สามารถนำประโยชน์สุขมาให้แก่องค์กรและประเทศชาติบ้านเมือง หากบุคคลผู้มีหน้าที่บริหารปกครองต่างมีหลักธรรมเหล่านี้ไว้เป็นคติประจำใจ เชื่อได้ว่า ประชาชนพลเมืองจะพลอยได้รับความสงบสุขอย่างถ้วนหน้า

๔. ด้านพุทธศาสนาต่อการเศรษฐกิจ

พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเทศนาสั่งสอนเหล่าผู้นำทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อสังคมและประเทศชาติด้วยพระองค์เอง ผู้นำทางเศรษฐกิจที่พระองค์เสด็จไปโปรด คือ ยศกุลบุตรพร้อมบิดามารดา ภรรยาและมิตรสหายรวม ๕๔ คน^๓

พระพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างความสุขให้แก่มนุษย์เช่นเดียวกับเศรษฐกิจตามหลักเศรษฐศาสตร์ แต่จุดหมายของพระพุทธศาสนาจะแตกต่างจากจุดหมายของเศรษฐกิจ เพราะเศรษฐกิจมีจุดหมาย เพื่อบำบัดหรือสนองความต้องการของมนุษย์ให้เกิดความสุขมั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ทั้งปวง มีความต้องการให้มนุษย์มีการเป็นอยู่ที่ดี มีอาหารที่ดี มีเครื่องอุปโภคบริโภคที่หลากหลาย ในทางเศรษฐกิจถือว่าเป็นมาตรฐานในการครองชีพที่สูง เพราะจะทำให้

^๑ พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๕.

^๒ ปรีชา ช้างขวัญยืน, ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสามัคคีสาส์น จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๔-๕.

^๓ วิ.ม. (บาลี) ๔/๒๕-๓๑/๒๐-๒๓, วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๕-๓๑/๓๑-๔๐.

ให้ชีวิตมีความสุขสบายยิ่งขึ้น ก็จะทำให้สินค้าที่ผลิตขึ้นมีการใช้บริการมากขึ้น จึงเน้นเป้าหมายสร้างความสุขให้มนุษย์ที่วัตถุนั้นเอง^๑

การประกอบอาชีพในสมัยพุทธกาลตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก โดยเฉพาะที่กล่าวถึงในสามัญญผลสูตร^๒ อาชีพที่ประกอบอยู่ในขณะนั้น คือ การรับราชการนายควาญช้าง นายโคบาล คนฝึกม้า คนขับรถม้า นายขมังธนู เป็นทาส พ่อครัว ช่างตัดผมคนรับใช้เวลาอาบน้ำ พ่อค้าขายขนมหวาน ช่างร้อยพวงมาลัย คนชักฟอก ช่างทอผ้า ช่างจักสาน ช่างทำหม้อ เสมียน สมุห์บัญชี รวมทั้งศิลปศาสตร์อย่างอื่นอีกมาก และจากหลักฐานมีที่ปรากฏในที่อื่น ๆ อีก ปรากฏว่า ได้มีการจัดตั้งเป็นสหกรณ์อาชีพกันแล้ว มีถึง ๑๘ ประเภท^๓ เศรษฐกิจในยุคนี้จึงจัดได้ว่าอยู่ในขั้นดี

ดร. ณรงค์ศักดิ์ ธนวิบูลย์ชัย และคณะ^๔ โดยสรุปว่าปัญหาทางเศรษฐกิจเกิดขึ้นเพราะความต้องการของมนุษย์มีไม่จำกัดแต่ทรัพยากรทางเศรษฐกิจมีจำนวนจำกัดจึงเกิดปัญหาขึ้น ในทางพระพุทธศาสนามีข้อความที่เกี่ยวกับปัญหาเศรษฐกิจในพระวินัยปิฎก^๕ เล่มที่ ๑ มหาวรรค ว่า ปัญหาเศรษฐกิจเกิดขึ้นที่เมืองเวรัญชา ซึ่งมีสาเหตุมาจากความอดอยาก เพราะเกิดทุพภิกขภัย ดังเนื้อความว่าก็โดยสมัยนั้นเมืองเวรัญชา มีประชาชนอดอยากยากเข็ญหาเลี้ยงชีพฝืดเคือง มีกระดูกคนตายขาวเกลื่อนต้องมีสลากซื้ออาหาร ภิกษุสงฆ์จะยังอดภาพให้เป็นไปด้วยการถือบาตรแสวงหาก็กทำไม่ได้ง่าย ครั้งนั้น พวกพ่อค้าม้าชาวอุตตราประเทศมีม้า ๕๐๐ ตัวได้เข้าพักแรมตลอดฤดูฝนในเมืองเวรัญชาพวกเขาได้ตกแต่งข้าวแดงสำหรับภิกษุรูปละแ่งไว้ที่คอกม้าเวลาเช้าภิกษุทั้งหลายครองผ้าจีวรถือบาตร เข้าไปบิณฑบาตในเมืองเวรัญชา เมื่อไม่ได้อาหารจึงเที่ยวไปบิณฑบาตที่คอกม้ารับข้าวแดงรูปละแ่งนำไปสู่อารามแล้วลงครกโขลกฉันส่วนท่านพระอานนตพุทธอุปัฏฐากบดข้าวแดงแ่งหนึ่งที่ศิลา แล้วน้อมเข้าไปถวายแด่พระผู้มีพระภาคพระผู้มีพระภาคเสวยพระกระยาหารที่บดถวายนั้น

ในกรณีที่เกิดปัญหาขึ้นในทางพระพุทธศาสนา เมื่อสมัยครั้งที่พระพุทธเจ้ายังทรงมีพระชนม์ชีพ พระองค์ก็จะตรัสเรียกสงฆ์ให้ประชุมกันแล้วบัญญัติห้ามและอนุญาตให้เหมาะสมกับ

^๑ คุณ โทจันทร์, พุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน , พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๕๑.

^๒ ที.ล. (ไทย) ๕/๕๑/๕๕.

^๓ ที. คับบลิ.วิส เดวิดส์, พระพุทธศาสนาในชมพูทวีป , แปลโดย สมัย สิงหศิริ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย , ๒๕๑๕), หน้า ๑๔๕-๑๔๘.

^๔ ณรงค์ศักดิ์ ธนวิบูลย์ชัย,ดร. และคณะ, หลักเศรษฐศาสตร์เบื้องต้น, (หน่วยที่ ๑-๘),พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (นนทบุรี : คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๔),หน้า ๒๒.

^๕ วิ. มหา. (ไทย) ๑/๑๖/๘.

เหตุการณ์ในขณะนั้น เช่น กรณีเกิดข้าวยากหมากแพง พระองค์ก็อนุญาตให้พระภิกษุ เก็บอาหาร หุงต้ม เองได้ และ อาหารบางชนิด เช่น ผลไม้ไม่ต้องรับพระเคนก็สามารถฉันได้ ดังปรากฏในพระวินัยปิฎก มหาวรรค^๑ ปัจจัยที่สำคัญในการดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จ คือ ปัญญา ในการไตร่ตรองมีเหตุไวกว้างขวาง มีความชำนาญในงานที่ทำ ทำด้วยความรักแล้วก็จะสามารถบรรลุเป้าหมายหรือสารัตถะของหลักเศรษฐกิจขั้นต่ำได้ดำเนินชีวิตสู่ความสุขตามวิถีของผู้ครองเรือน^๔ ประการ คือ

- ๑ . ความสุขที่เกิดจากการมีทรัพย์
- ๒ . ความสุขที่เกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์
- ๓ . ความสุขที่เกิดจากการไม่ต้องเป็นหนี้สินคนอื่น
- ๔ . ความสุขที่เกิดจากการดำรงชีวิตที่ปราศจากโทษ

พระพุทธศาสนาสอนเน้นให้มีหลักบำบู้รู้จักบรรเทาความทะยานอยากให้น้อยลงไป พยายามเป็นนายเหนือทรัพย์เพื่อลดความโลภต่างๆ ซึ่งเป็นเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนา เพราะว่าความโลภเป็นมูลเหตุของทุกข์ต่างๆ บุคคลใดรู้จักคำว่าพอประมาณ สันโดษ ถือว่าบุคคลนั้นรู้จักแนวทางที่จะดับทุกข์ให้แก่ตน พระพุทธเจ้าตรัสว่า “สนฺตุฏฺฐิ ปรมํ ธนํ”^๒ ความสันโดษ รู้จักพอยินดีเป็นยอดทรัพย์”^๓ บุคคลใดดำเนินตามแนวทางนี้ก็จะมีชีวิตอยู่ยั่งยืน สุขใจอย่างแท้จริงและถาวรใช้จ่ายทรัพย์ไม่รู้จักหมดสิ้น โจรขโมยเอาไปไม่ได้แล้วยังติดตามเราไปได้ทุกแห่ง

สรุปได้ว่า การดำเนินชีวิตประจำวันจึงเป็นพฤติกรรมที่ไม่พ้นไปจากเศรษฐกิจ เมื่อเศรษฐกิจดีขึ้นมนุษย์ก็จะมีคุณธรรมมากขึ้นเพราะไม่ต้องดิ้นรนแย่งชิงกัน หรือถ้ามุขย้เราดำเนินชีวิตให้มีคุณธรรม มีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบธุรกิจการงานตามหน้าที่ของตน ชีวิตก็จะประสบแต่ความสุข ราบรื่น เจริญรุ่งเรืองในด้านต่างๆ เช่น ทางด้านร่างกาย ทางด้านจิตใจ ทางสังคม และทางด้านอารมณ์ ล้วนแต่เป็นปัจจัยพื้นฐานของความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

๒ .๒.๗ การสื่อสารแบบพุทธเพื่อแก้ไขจุดด้อยของสื่อ

เนื่องจากการกล่าวหาว่า สื่อสารมวลชนปัจจุบัน มักไม่ค่อยเสนอความจริง หรือไม่ก็เสนอเพียงบางส่วน เสนอไม่หมด หรือไม่เป็นการโฆษณาชวนเชื่อ หรือโฆษณาสินค้า สร้างภาพให้เกิดความเชื่อว่า สินค้าชิ้นนั้น ๆ เป็นสิ่งดีมีคุณภาพ มีประโยชน์ต่อเรามาก เป็นเครื่องหมายแสดงความ เป็นบุคคลชั้นสูง เป็นต้น จนมีการกล่าวหาว่าสื่อทำมั่วสาหัสกันทุก ๆ วัน

^๑ วิ. มห. (ไทย) ๕/๒๗๔-๒๗๕/๗๒-๗๓.

^๒ พ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๐๔/๕๓.

^๓ พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๐๔/๕๖.

เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว **พระราชบัญญัติ (สมชัย กุศลจิตโต)** จึงได้นำเสนอแนวคิด ว่า การสื่อสารทุกประเภทต้องพูดคำจริง ที่เป็นประโยชน์ และถูกกาลเทศะ ส่วนผู้ฟังหรือผู้รับสื่อนั้นก็ต้องศึกษาอรรถาธิบายใจคอกว่า พวกเขามีแนวโน้มชอบไม่ชอบอะไรอย่างไร แล้วจึงสื่อออกไปอย่างเหมาะสม หากเราไตร่ตรองอย่างรอบคอบแล้ว จำต้องพูด ต้องแสดงอย่างนั้น ๆ เพื่อรักษาหลักการของพระศาสนา รักษาประโยชน์ส่วนใหญ่ ประโยชน์สุขของมหาชน หรือของประเทศชาติ แล้ว ก็จำต้องทำทนาย ต้องแสดงความกล้าหาญ เสียสละเหมือนกัน พร้อมทั้งชี้แนะให้น้ำหลักการพูด หรือนำเสนอข่าวสารที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในอภัยราชกุมารสูตร^๑ มาปฏิบัติ คือ

๑. วาจาใด ซึ่งไม่จริง ไม่มีประโยชน์ต่อผู้ฟัง ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้ฟัง ตถาคคไม่ตรัสวาจานั้น

มีข้อสังเกตว่าไม่ตรัส เพราะสารบกพร่องทั้ง ๓ ด้าน คือ ไม่จริง ไม่มีประโยชน์ และคนรับสื่อก็ไม่พอ

๒. วาจาใด ซึ่งจริง แต่ไม่มีประโยชน์ต่อผู้ฟัง ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้ฟัง ตถาคคไม่ตรัสวาจานั้น

มีข้อสังเกตว่า แม้สารจะจริง แต่กับบกพร่องใน ๒ ด้านต่อมา คือ ไม่มีประโยชน์ ผู้รับสื่อนั้นไม่พอใจ ตถาคคก็ไม่ตรัส

๓. วาจาใด ซึ่งจริงมีประโยชน์ต่อผู้ฟัง ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้ฟัง ตถาคคเลือกตรัสนั้น มีข้อสังเกตว่า การสื่อสารมิใช่มุ่งประสงค์เอาใจผู้รับสื่อนั้น บางครั้งก็ต้องยืนยันหลักการเหมือนกัน

๔. วาจาใด ซึ่งไม่จริง ไม่มีประโยชน์ต่อผู้ฟัง มีประโยชน์ต่อผู้ฟัง แต่เป็นที่ชอบใจของผู้ฟัง ตถาคคไม่ตรัสวาจานั้น

มีข้อสังเกตว่า แม้ผู้รับสื่อนั้นจะพอใจ หากไม่จริง และไม่เป็นประโยชน์แล้ว ก็ไม่ตรัส

๕. วาจาใด ซึ่งจริง ไม่มีประโยชน์ต่อผู้ฟัง แต่เป็นที่ชอบใจของผู้ฟัง ตถาคคไม่ตรัสวาจานั้น

มีข้อสังเกตว่า แม้สารจะจริง แต่หาเป็นประโยชน์ไม่ ถึงผู้รับสื่อนั้นจะพอใจ ก็ไม่ตรัส

๖. วาจาใด ซึ่งจริง มีประโยชน์ต่อผู้ฟัง และเป็นที่ชอบใจของผู้ฟัง ตถาคคเลือกตรัสวาจานั้น

มีข้อสังเกตว่า แม้สาร จะครบองค์ประกอบทั้ง ๓ จริง มีประโยชน์ และผู้รับสื่อก็ชื่นชอบก็ยังเลือกเวลาตรัส เลือกเวลาแสดง

^๑ ม.ม. (บาลี) ๑๓/๘๖/๖๔.

กล่าวโดยสรุป สาร ที่จะสื่อไปยังมวลชนนั้น ตามหลักการของพระพุทธศาสนาแล้ว ยึดเอาประโยชน์สุขของผู้รับสิ่งเป็นสำคัญ รองลงมาก็คือเรื่องจริง แต่ต้องเลือกความจริงที่มีประโยชน์เท่านั้นมิได้เน้นความจริงทั้งหลายทั้งปวง ส่วนการเอาใจผู้ฟังผู้ชมนั้น ไม่ถือเป็นเรื่องสำคัญมากนัก ถ้าเป็นเรื่องจริง และเป็นประโยชน์แล้ว ก็ยอมขัดใจกันได้บ้าง และประการสุดท้าย แม้สารนั้นจะทั้งจริงมีประโยชน์และคนฟังหรือคนฟังก็ชอบด้วย ก็มีไฉนจะพูดหรือแสดงได้ตลอดเวลา จำต้องเลือกแสดงในเวลาที่เหมาะสมอีกด้วย

๒.๓ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเปิดรับข่าวสาร

ชแรมม์^๑ (Schramm, ๑๙๗๓) อธิบายว่า ข่าวสารที่เข้าถึงความสนใจของผู้รับสารมีแนวโน้มที่จะทำให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ข่าวสาร เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตมนุษย์ ข่าวสารเป็นปัจจัยสำคัญที่ใช้ประกอบการตัดสินใจของ การเปิดรับข่าวสารของผู้รับสารจากสื่อมวลชนนั้นจะเกิดจากปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการรับรู้ข่าวสาร ซึ่งแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเปิดรับข่าวสารที่จะกล่าวถึง ประกอบด้วย การเลือกสรรในการรับสื่อ กระบวนการเลือกรับข่าวสาร การแสวงหาข่าวสาร^๒

๒.๓.๑ การเลือกสรรในการรับสื่อ

กระบวนการเลือกสรรข่าวสารจะเป็นปัจจัยในการกำหนดความสำเร็จ หรือความล้มเหลวของการส่งสารไปยังผู้รับสาร ข่าวสารต่าง ๆ แม้ว่าจะได้รับการเตรียมมาอย่างดี ใช้ผู้ถ่ายทอดที่มีความสามารถและน่าเชื่อถือสูง หรือใช้สื่อที่มีประสิทธิภาพมากก็ตาม แต่สิ่งเหล่านี้ก็มิได้ประกันความสำเร็จของการสื่อสารตามที่ผู้ส่งสารต้องการ ทั้งนี้เพราะผู้รับสารจะมีกระบวนการเลือกรับรู้ข่าวสารที่แตกต่างกันไปตามประสบการณ์ ความต้องการ ความเชื่อ ทัศนคติ และตามความรู้สึกนึกคิดที่ไม่เหมือนกัน ซึ่งปัจจัยพื้นฐานในการเลือกรับสื่อ และองค์ประกอบในการเลือกรับข่าวสารมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๑. ปัจจัยพื้นฐานในการเลือกรับสื่อ

เมอร์ลิน และ โลเวนสเทน (Merrill & Lowenstein, ๑๙๗๑) ได้สรุปไว้ว่าแรงผลักดันให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งเลือกรับสื่ออันเกิดจากปัจจัยพื้นฐาน ๔ ประการ คือ

^๑ Schramm, Wilbur, **Men Messages and Media : A look at Human Communication**, (New York : Harper and Roe Publishers, ๑๙๗๓), p. ๒๐๐.

^๒ วุฒิชัย จานง, **พฤติกรรมกรรมการตัดสินใจ**, (กรุงเทพมหานคร : โอเคียนสโตร์ , ๒๕๒๓), หน้า ๓๗.

๑) ความเหงา สื่อมวลชนเป็นเพื่อนแก้เหงาได้ดี เพราะไม่สร้างแรงกดดันในการสนทนาหรือทางสังคมแก่ผู้รับ

๒) ความอยากรู้อยากเห็น มนุษย์ทุกคนอยากรู้อยากเห็นโดยเริ่มจากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวที่สุดไปจนถึงสิ่งที่อยู่ห่างตัวเองมากที่สุดเป็นลำดับ ซึ่งสื่อมวลชนสามารถที่จะตอบสนองในสิ่งเหล่านี้ได้

๓) ประโยชน์ใช้สอยของตนเอง มนุษย์ทุกคนจะแสวงหาและใช้ข่าวสารให้เป็นประโยชน์แก่ตัวเอง ทั้งในแง่ของการเสริมสร้างบารมี การช่วยให้ตนเองสะดวกสบาย หรือสนุกสนานบันเทิง ซึ่งสื่อมวลชนสามารถให้สิ่งเหล่านี้ได้ โดยคนย่อมจะเลือกสื่อที่ใช้ความพยายามน้อยที่สุด (Least Effort) และได้รับประโยชน์ตอบแทนดีที่สุด (Promise of Reward)

๔) ลักษณะเฉพาะของสื่อมวลชนทั่วไป ผู้รับข่าวสารแต่ละคนจะหันเข้าหาลักษณะเฉพาะบางอย่างจากสื่อที่จะสนองความต้องการและทำให้ตนเองเกิดความพึงพอใจ

๒. องค์ประกอบในการเลือกรับข่าวสาร

ชแรมม์^๒ (Schramm, ๑๙๗๓) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบด้านต่าง ๆ ในการเลือกรับข่าวสารของผู้รับสาร ดังนี้

๑) ประสบการณ์ ทำให้ผู้รับสารแสวงหาข่าวสารแตกต่างกัน

๒) การประเมิน สาระประโยชน์ ของข่าวสาร ผู้รับสารแสวงหาข่าวสารเพื่อสนองจุดประสงค์ของตนอย่างใดอย่างหนึ่ง

๓) ภูมิหลังแตกต่างกัน ทำให้มีความสนใจแตกต่างกัน

๔) การศึกษาและสภาพแวดล้อม ทำให้มีความแตกต่างกันในพฤติกรรมการเลือกรับสื่อและเนื้อหาข่าวสาร

๕) ความสามารถในการรับสาร เกี่ยวกับสภาพร่างกายและจิตใจที่ทำให้พฤติกรรม การเปิดรับข่าวสารต่างกัน

๖) บุคลิกภาพทำให้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ การโน้มน้าวจิตใจ และพฤติกรรมของผู้รับสาร

๗) อารมณ์ สภาพทางอารมณ์ของผู้รับสาร จะทำให้ผู้รับสารเข้าใจความหมายของข่าวสาร หรืออาจเป็นอุปสรรคของความเข้าใจความหมายของข่าวสารได้

^๑ Merrill, J.C., Lowenstein, and R.L. Media, **Messages and Men : New Perspectives in Communication**, (New York:David McKay Company Inc. ๑๙๗๓), pp.๑๓๔-๑๓๕.

^๒ Schramm, Wilbur, **Men Messages and Media : A look at Human Communication**, (New York : Harper and Roe Publishers, ๑๙๗๓), p. ๒๐๐.

๘) ทักษะจะเป็นตัวกำหนดท่าทีของการรับและตอบสนองต่อสิ่งเร้าหรือข่าวสารก็ได้

แมคคอม และเบคเกอร์^๑ (McCombs and Becker, ๑๙๗๕) ได้เน้นเหตุผลในการติดตามข่าวสารจากสื่อมวลชนในมุมมองของผู้รับสารเป็น ๖ ประการ ดังนี้

๑) เพื่อต้องการรู้เหตุการณ์ (Surveillance) โดยติดตามความเคลื่อนไหวและสังเกตการณ์รอบตัว เพื่อให้รู้ว่าอะไรกำลังเกิดขึ้น เพื่อให้ทันเหตุการณ์ ทันสมัย และเรียนรู้ว่าอะไรเป็นสิ่งที่สำคัญที่ควรจะต้องรู้

๒) เพื่อต้องการคำแนะนำ (Guidance) ในการปฏิบัติตนให้ถูกต้อง และช่วยในการตัดสินใจในแต่ละวัน เพื่อความอยู่รอดในระบบสังคมและการเมืองที่เป็นอยู่

๓) เพื่อนำเอาไปใช้ในการสนทนา (Anticipated Communication)

๔) เพื่อความตื่นเต้น (Excitement) เพื่อสร้างความรู้สึกร่วมอยู่ในเหตุการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นด้วย

๕) เพื่อเสริมความคิดเห็น (Reinforcement) เพื่อเสริมความคิดเห็นให้มั่นคงยิ่งขึ้น หรือช่วยสนับสนุนการตัดสินใจที่ได้กระทำลงไปแล้ว

๖) เพื่อความบันเทิง (Entertainment) เพื่อความเพลิดเพลิน รวมทั้งการผ่อนคลายอารมณ์ (Emotional Release)

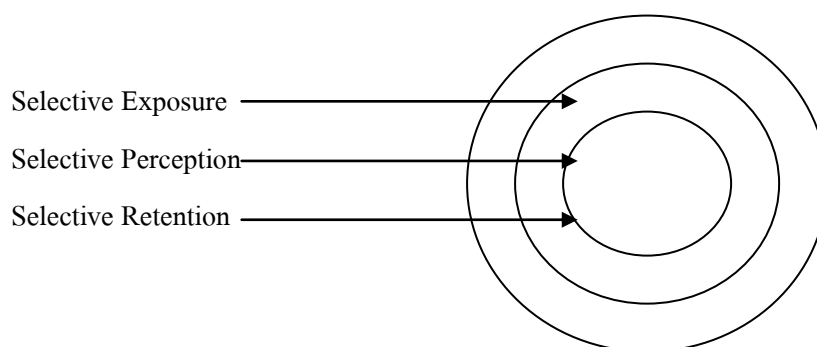
ผู้รับสาร (Audience) กล่าวคือ เป็นผู้ที่กระตือรือร้น (Active) ในการเลือกเปิดรับสื่อด้วยตนเอง ในส่วนของทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมเปิดรับสื่อก็เช่นกัน เป็นมองในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ ผู้รับสารจะใช้สื่ออะไรก็ตาม ผู้รับสารจะเลือกสรรและแสวงหาข่าวสารตามความต้องการ หรือความคาดหวังที่แตกต่างกันไปในแต่ละคน ผู้รับสารมีกระบวนการเลือกสรรข่าวสาร (Selective Processes) (อ้างถึงใน พีระ จิระโสภณ, ๒๕๓๕) กระบวนการเลือกสรรเปรียบเสมือนเครื่องกรอง (filters) การรับรู้ข่าวสารของมนุษย์มี ๓ ขั้นตอน^๒ ดังนี้

^๑ McCombs, M.E. and Becker, L.B., **Using Mass Communication Theory**, (Englewood Cliffs : N.J. Prentice Hall, ๑๙๗๕), pp. ๕๑-๕๒.

^๒ พีระ จิระโสภณ, **ทฤษฎีการสื่อสารมวลชน หลักและทฤษฎีการสื่อสาร**, หน่วยที่ ๑๑, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๓), หน้า ๖๓๗- ๖๓๘.

ภาพที่ ๒.๕

แบบจำลองการเปิดรับ



ที่มา: พีระ จิระโสภณ, **ทฤษฎีการสื่อสารมวลชน หลักและทฤษฎีการสื่อสาร**, หน่วยที่ ๑๑, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช.

๓. กระบวนการเลือกรับข่าวสาร

เฟสติงเจอร์ ^๑ (Festinger L.,) นั้นกล่าวว่า บุคคลมักจะแสวงหาข่าวสาร เพื่อสนับสนุนทัศนคติเดิมที่มีอยู่ และหลีกเลี่ยงข่าวสารที่ขัดแย้งกับความรู้สึกนึกคิดเดิมของตนเอง ทั้งนี้เพราะการรับข่าวสารใหม่ที่ไม่ลงรอยหรือสอดคล้องกับความรู้ความเข้าใจหรือทัศนคติเดิมที่มีอยู่แล้ว จะเกิดภาวะทางจิตใจที่ไม่สมดุลหรือ มีความไม่สบายใจที่เรียกว่า “cognitive dissonance” ดังนั้นการที่จะลดหรือหลีกเลี่ยงภาวะดังกล่าวได้ก็ต้องแสวงหา ข่าวสาร หรือเลือกสรรเฉพาะข่าวสารที่ลงรอยกับความคิดเดิมของตน

คนเรามีแนวโน้มที่จะเปิดรับข่าวสารจากสื่อ หรือเลือกใช้สื่อบางชนิดที่มีการเผยแพร่ข่าวสารที่ตรงกับทัศนคติหรือความสนใจของตนเอง ซึ่งได้อธิบายกระบวนการเลือกรับข่าวสารประกอบด้วยพฤติกรรม ๓ แบบ^๒ คือ

๑) การเลือกเปิดรับข่าวสารหรือเลือกสนใจ (Selective Exposure or Selective Attention) คือ แนวโน้มที่ผู้รับสารจะเลือกสนใจหรือเปิดรับข่าวสารจากแหล่งใดแหล่งหนึ่งที่มีอยู่ด้วยกันหลายแหล่ง ซึ่งมีความสัมพันธ์กับปัจจัยที่เกี่ยวข้องหลายประการ อาทิเช่น ทัศนคติเดิมของผู้รับสาร ปัจจัยด้านสังคม จิตใจ สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ความเชื่อ อุดมการณ์ ลัทธินิยม

^๑ Festinger, Leon, **Theory of Cognitive Dissonance**, (California : Stanford University Press, ๑๙๕๗), หน้า ๒๓.

^๒ พีระ จิระโสภณ, **ทฤษฎีการสื่อสารมวลชน หลักและทฤษฎีการสื่อสาร**, หน่วยที่ ๑๑, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, ๒๕๓๓), หน้า ๖๓๗- ๖๓๘.

ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม และประสบการณ์ เป็นต้น เพื่อไม่ให้เกิดภาวะทางจิตที่ไม่สมดุลหรือมีความไม่สบายใจ ฉะนั้น การลดหรือการหลีกเลี่ยงภาวะดังกล่าวได้ก็ต้องแสวงหาข่าวสารหรือเลือกสรรข่าวที่สอดคล้องกับความคิดของตน เมื่อบุคคลได้ตัดสินใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่มีความได้เปรียบเสียเปรียบก้ำกึ่งกัน บุคคลยังมีแนวโน้มที่จะแสวงหาข่าวสารที่สนับสนุนการตัดสินใจนั้น (Reinforcement Information) มากกว่าที่จะแสวงหาข่าวสารที่ขัดกับสิ่งที่กระทำลงไป

๒) การเลือกรับรู้หรือตีความ (Selective Perception/Selective Interpretation) เป็นกระบวนการกลั่นกรองขั้นต่อมา คือเมื่อบุคคลเลือกเปิดรับข่าวสารจากแหล่งหนึ่งแล้ว ใช่ว่าข่าวสารนั้นจะถูกรับรู้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของผู้ส่งสารทั้งหมด ผู้รับสารแต่ละคนอาจตีความหมายข่าวสารขึ้นแตกต่างกันไม่เหมือนกัน ความหมายของข่าวสารที่ส่งจึงมิได้อยู่ที่อักษรรูปภาพหรือคำพูดเท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับผู้รับสารจะเลือกรับรู้ เลือกตีความหมาย ตามความเข้าใจ ทักษะคิด ประสบการณ์ ความเชื่อ ความคาดหวัง แรงจูงใจ และสภาวะร่างกายหรืออารมณ์ในขณะนั้น เป็นต้น

๓) การเลือกจดจำ (Selective Retention) เป็นแนวโน้มในการเลือกจดจำข่าวสารเฉพาะส่วนที่ตรงกับความสนใจ ความต้องการ ทักษะคิดของตนเอง และมักจะลืมในส่วนที่ตนเองไม่สนใจ หรือไม่เห็นด้วยได้ง่ายกว่า ในการศึกษาถึงการถ่ายทอดข่าวลือจากคนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่งซึ่งพบว่า ผู้รับมักจะถ่ายทอดเรื่องราวต่อไปยังคนอื่น ๆ ไม่ครบถ้วนเหมือนที่รับมา ทั้งนี้เพราะแต่ละคนเลือกจดจำเฉพาะส่วนที่ตนเองเห็นว่าน่าสนใจเท่านั้น ส่วนที่เหลือมักจะถูกลืมหรือไม่นำไปถ่ายทอดต่อการเลือกจดจำนี้เปรียบเสมือนเครื่องกรองขั้นสุดท้ายที่มีผลต่อการส่งสารไปยังผู้รับสาร

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับพุทธวิธีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๒.๔.๑ ความหมายของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

หนังสือพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้ให้คำจำกัดความว่า “คำว่าเผยแผ่” คือ ค่อย ๆ ขยายออก, ค่อย ๆ แยกออก, ทำให้ขยายออกไป^๑

กรมการศาสนา^๒ อธิบาย คำว่า “เผยแผ่” ว่า การประกาศให้ทราบ หากทราบแล้วสนใจจะเป็นพุทธศาสนิกชนก็ไม่ใช่ที่รังเกียจ การเผยแผ่เป็นศัพท์ที่มีลักษณะอะลุ่มอล่วย และแสดงถึงความมีใจกว้าง ไม่ผูกมัดผู้อื่นด้วยความคิดของตนเองหรือศาสนาของตน ส่วนคำว่า “เผยแพร์” คือ

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน , พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ .ศ. ๒๕๒๕ , พิมพ์ครั้งที่ ๖ , (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๕), หน้า ๕๖๔.

^๒ การพัฒนามรดกทางวัฒนธรรมในประเทศไทย , วารสารใบลาน, ปีที่ ๒๘, ฉบับที่ ๘) มิถุนายน ๒๕๔๕), หน้า ๕.

โฆษณาให้แพร่หลาย ถ้าคิดอย่างคนธรรมดาความหมายก็คล้ายคลึงกัน ถ้าคิดให้ลึกและละเอียดลงไปจะเห็นว่า คำว่า เผยแผ่ จะมีความหมายที่ชัดลึกลงไปเป็นการเผยแผ่ให้บรรลุจุดหมายมีที่ไปที่ไป ไม่ใช่โฆษณาชวนเชื่อให้ทราบและเห็นด้วยเพียงอย่างเดียว ดังนั้น คณะกรรมการสงฆ์จึงมักใช้คำนี้ในการเขียนในพระพุทธศาสนา ว่าเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”

พระราชธรรมนิเทศ^๑ (ระแบบ ฐิตญาโณ) ได้กล่าวถึง การเผยแผ่พระพุทธศาสนาไว้ว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้กระจายตัวเองออกไปมากเป็นพิเศษ เพราะยุคสมัยได้เปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีต่าง ๆ เข้ามามีบทบาทในการดำรงชีวิตของประชาชน เพิ่มขึ้น ทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระไทยได้กระจายออกไปในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งมีการเทศน์ประจำภายในวัด นอกสถานที่ ทางวิทยุ ทางโทรทัศน์ แม้การเที่ยวจาริก ไปสั่งสอนประชาชน

พระสมชาย ฐานวุฑโฒ ได้เขียนถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไว้ว่า ความหมายของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สามารถพิจารณาได้จากกลุ่มเป้าหมายได้ คือ ผู้ฟัง หรือผู้รับสารได้ ๒ ประเภทดังนี้ คือ การเผยแผ่แก่พุทธศาสนิกชน และการเผยแผ่ แก่คนทั่วไปที่ยังไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา ในด้านพุทธศาสนิกชนให้มีความรู้ความเข้าใจ ในหลักธรรมคำสอน ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามากขึ้น จนสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต รักการปฏิบัติธรรม และตระหนักในคุณค่าในทางพระพุทธศาสนา จนกระทั่งช่วยกันเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างขวางออกไป ส่วนด้านบุคคลทั่วไปที่ยังไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนานั้น ก็ให้มีความสนใจ ในแนวความคิด พื้นฐาน หรือหลักธรรมเบื้องต้นของทางพระพุทธศาสนา สร้างทัศนคติที่ดีต่อศาสนาพุทธ จนเกิด ความสนใจศึกษาและทดลองปฏิบัติธรรมตามคำสอนทางพระพุทธศาสนา เช่น ลองฝึกสมาธิ จนกระทั่งเห็นผล เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในที่สุดแล้วหันมานับถือศาสนาพุทธ เป็นชาวพุทธโดยสมบูรณ์^๒

สนิท ศรีลำแดง ได้กล่าวถึง การเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีเป้าหมายหลัก คือ การสร้างสันติภาพให้เกิดแก่ชาวโลก พระสงฆ์คือ “สื่อ” แห่งสันติภาพโลก เพราะตัวพระสงฆ์ (อริยสงฆ์)

^๑ พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๔๒๖.

^๒ พระสมชาย ฐานวุฑโฒ, พุทธวิบัติ ? ตอน อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา : วิถีทางที่ไม่ควรมองข้าม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๒๕.

เป็นผู้สงบทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ เป็นแบบอย่างของผู้มีสันติ ปราศจากความเห็นแก่ตัว การทำงานของพระสงฆ์เป็นการทำงานเพื่อให้มีใช้เพื่อเอา จึงไม่แฝงไว้ด้วยความขัดแย้ง^๑

๒.๔.๒ ความเป็นมาของการเผยแผ่

หลังจากพระพุทธองค์ทรงตรัสรู้แล้ว พระองค์ทรงเริ่มทำการเผยแผ่พระศาสนาโดยการแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายจนเกิดมีพระอรหันต์สาวกขึ้นในโลก หลังจากนั้นพระองค์ทรงเริ่มส่งภิกษุเหล่านั้นไปเผยแผ่ศาสนา ซึ่งมีจุดประสงค์คือให้ภิกษุทั้งหลายแยกย้ายกันไปเพื่อประโยชน์สุขเพื่ออนุเคราะห์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เทวทูตไปชี้แจงให้ชนทั้งหลายเข้าใจในหลักธรรมทั้งหัวข้อธรรมและความหมายของธรรมอย่างชัดเจน ดังพระบาลีในพระวินัยปิฎก ว่า

“อโห ภควา ภิกขุ อามนุเตสิ มุตตาหิ ภิกขเว สพพปาเสถ ยิ ทิพพาเย จ มานุสาตุมเหติ ภิกขเว มุตตา จ มานุสา จรติ ภิกขเว จาริกัง พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมปาย อุตถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺसानิ สพพปาเสถ ยิ ทิพพาเย มา เอเกน เทว อคมิตฺถ เทเสถ ภิกขเว ทุมมํ อาทิกุลยาณํ มชฺฌเมกุลยาณํ สาคถํ สพฺพญฺญชฺฌํ เกวลปริญฺญชฺฌํ ปริสุทฺธํ พุรหมจฺจิริยํ ปกาเสถ สนฺติ สคฺคา อปฺปรชฺกขชาดิกา อสฺสวณฺดา ทุมมสฺส ปรีหายนฺติ ภวิสฺสนฺติ ทุมมสฺส อุกขาตาโรหณฺปิ ภิกขเวเยน อรุเวลาเสนานิกโม เตนฺอุปสงฺกมิสฺสามิ ทุมมเทสนายาติ”

ครั้งหนึ่ง พระผู้มีพระภาครับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่าดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเราก็กู้พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ พวกเราจงเที่ยวจาริก เพื่อประโยชน์ และความสุข แก่ชนหมู่มากเพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์แก่กุล และความสุข แก่ทวยเทพและมนุษย์ พวกเราอย่าได้ไปรวมทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะครบบริบูรณ์ สัตว์ทั้งหลายจำพวกที่มีรูปคือกิเลสในจักษุน้อยมีอยู่ เพราะไม่ได้ฟังธรรม ย่อมเสื่อม ผู้รู้ทั่วถึงธรรม จักมี ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอรุเวลาเสนานิกม เพื่อแสดงธรรม^๒

^๑ สนิท ศรีสำแดง, พระพุทธศาสนา : กระบวนทัศน์ใหม่, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๘๖.

^๒ วินย. ๔/๓๒/๓๕.

๒.๔.๓ ลักษณะของการเผยแผ่ศาสนาธรรม

งานด้านการเผยแผ่ศาสนา เป็นการประกาศเผยแผ่คำสอนด้วยการส่งเสริมให้มีการศึกษาและการปฏิบัติ^๑

๑. การส่งเสริมงานด้านการเผยแผ่
๒. การจัดส่งบุคคลไปทำงานด้านการเผยแผ่ยังที่ต่าง ๆ
๓. การตรวจเยี่ยม แนะนำวิธีการเผยแผ่

เสฐียรพงษ์ วรรณปก^๒ ได้กล่าวถึง หลักการเผยแผ่ไว้ว่า “ชาวพุทธเมื่อมีโอกาสก็น่าจะเผยแผ่ศาสนาของเราเองให้คนอื่นได้รับรู้เขาจะนับถือหรือไม่นับถือก็แล้วแต่เขาในส่วนของเรา นั้นเมื่อเห็นว่าหลักคำสอนพระพุทธศาสนาดีมีประโยชน์ก็น่าจะเผยแผ่ไปยังผู้อื่น ซึ่งอาจเป็นประโยชน์แก่เขาบ้างไม่มากก็น้อย”

๒.๔.๔ วิธีการเผยแผ่ธรรมะของพระพุทธเจ้า

วิธีที่ทรงใช้ในการเผยแผ่ของพระพุทธเจ้ามีหลายวิธีด้วยกัน โดยพระพุทธองค์ทรงเลือกใช้ตามความเหมาะสม ตามสถานการณ์ ตามเหตุปัจจัย ตามกำลังสติปัญญา ตามความพร้อมของผู้ฟัง แต่ที่พบบ่อยพระพุทธองค์ทรงใช้วิธีดังต่อไปนี้ คือ

๑ .แบบสนทนา พระพุทธองค์จะทรงเป็นฝ่ายถามนำคู่สนทนาให้เข้าสู่ความเข้าใจหลักธรรม และเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในที่สุด

๒. แบบบรรยาย จะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ในการแสดงธรรมะประจำวัน ซึ่งมีประชาชนหรือพระสาวกเป็นจำนวนมาก

๓. แบบตอบปัญหา เป็นวิธีการที่ทรงใช้เมื่อมีผู้มาถามปัญหาความสงสัยข้องใจต่างๆ ในการตอบปัญหาพระองค์ทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหา และใช้วิธีตอบที่เหมาะสม ๔ ประการ คือ

๑) เอกังสพยากรณีปัญหา คือ ปัญหาที่ตอบแสดงยืนยันโดยตรงข้างเดียว ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ถาม เช่น ถามว่า “ตาเป็นของไม่เที่ยงหรือ” ฟังตอบว่า “ถูกแล้ว”^๓ หรือตรัสตอบพระอานนท์ในเรื่องที่ทูลถามเกี่ยวกับสิ่งที่ภิกษุพึงปฏิบัติ โดยพระอานนท์ทูลถามว่า “พวกข้าพระองค์จึงพึงปฏิบัติในมาตุคามอย่างไร?”

^๑ วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^๒ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, **พุทธวิธีสอนจากพระไตรปิฎก**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๓๖.

^๓ อ.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๖๘/๒๐๕-๒๐๖.

๔) รูปนิยปัญหา^๑ คือ ปัญหาที่ทรงไม่ตอบ เพราะเห็นว่า เป็นปัญหาที่ไม่มีประโยชน์ หรือยังไม่ถึงเวลาจะรู้ เหมือนอย่างชายถูกลูกศรอาพาพิษนอนเจ็บอยู่ ก็ควรจะถอนลูกศรในทันที แล้วเขียวารักษาแผลให้หายเสียก่อน ไม่ใช่วิ่งไปถามว่า ลูกศรนั้นใครยิงมา ทำด้วยอะไร ขนาดยาว กว้างแคไหนก่อน เป็นต้น ดังนั้นว่า เนมะลุลูกศรบุตร เธอทั้งหลายจงทรงจำปัญหาที่เราไม่ตอบ โดย ความเป็นปัญหาที่เราไม่ตอบเถิด อะไรเล่าที่เราไม่ตอบ เนมะลุลูกศรบุตร ทิฏฐิว่าโลกเที่ยง โลกไม่ เที่ยง โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด ชีวะอันนั้น สรรีจะอันนั้น ชีวะอย่างหนึ่งสรีระอย่างหนึ่ง สัตว์ หลังจากตายแล้ว มีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มี สัตว์หลังจากตายแล้ว มีอยู่ก็หาไม่ได้ ไม่มีอยู่ก็หาไม่ได้ ดังนี้ เรา ไม่ตอบ เนมะลุลูกศรบุตร เพราะเหตุใด ข้อนั้นเราจึงไม่ตอบ เพราะข้อนั้น ไม่ประกอบด้วย ประโยชน์ ไม่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายเพื่อความคลายกำหนด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน เหตุฉะนั้นเราจึงไม่ตอบ^๒

๕ . แบบวางกฎข้อบังคับ โดยใช้วิธีการกำหนดหลักเกณฑ์ กฎและระเบียบข้อบังคับให้ พระสงฆ์สาวกถือปฏิบัติด้วยความเห็นชอบพร้อมกัน ดังคำว่า สงฆสมุจจุตถาย เพื่อความรับว่าดีแห่ง สงฆ์^๓

พระพุทธเจ้าทรงมีแบบอย่างและแนวทางในการสอนที่แบบยล ก่อนที่จะทรงแสดง ธรรมโปรดเวไนยสัตว์ จะทรงศึกษาวิเคราะห์เหตุปัจจัยความเกี่ยวเนื่อง ความเป็นอยู่ สภาพแวดล้อม ชุมชน จารีตประเพณี อุปนิสัย ระดับสติปัญญา และฐานะของผู้ฟัง เพื่อที่จะทรงใช้พุทธวิธีในการ สอนให้ถูกต้องเหมาะสมกับกลุ่มหรือบุคคลนั้น ๆ เมื่อจบการสอนหรือการสนทนาแต่ละครั้ง ผู้ฟัง ย่อมได้บรรลุผลบ้าง ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ที่ระลึกบ้าง ตามบุญบารมีหรืออินทรีย์ของแต่ละ บุคคลที่แก่กล้าไม่เท่ากัน เพราะทรงเป็น ผู้ที่พร้อมไปด้วยคุณสมบัติของนักเผยแผ่ และพุทธ วิธีในการสอนอย่างครบถ้วน จึงได้รับการยกย่องว่า สดุดา เทวมนุสฺसानิ ทรงเป็นศาสดาของเทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย เพื่อให้ทราบถึงวิธีการเผยแผ่ธรรมะของพระพุทธเจ้า ตามแนวพุทธวิธีในการ สอน ผู้วิจัย จะนำประเด็นที่สำคัญในการเผยแผ่ธรรมะของพระพุทธเจ้า ๖ ประเด็น ดังนี้

๑) พระคุณสมบัติของพระพุทธเจ้าในฐานะผู้ส่งสาร

ลักษณะคุณสมบัติของพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นผู้ส่งสารนั้น พระพุทธเจ้าทรงมีพระ สุธเสียงไพเราะ พระวาจาสุภาพสละสลวย ไม่มีโทษ ผู้ฟังเข้าใจได้ชัดเจน เพราะประกอบไปด้วย คุณลักษณะ คือความแจ่มใส ชัดเจน นุ่มนวล ชวนฟัง กลมกล่อม ไม่พราดั่ง กังวาน ทรงมีพระ

^๑ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๕๑, อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๑/๗๐.

^๒ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๒๒-๑๒๘/๑๓๓-๑๔๑.

^๓ วิ.อ. (บาลี) ๑/๓๕/๒๓๔.

ปัญญาคุณ รู้แจ้งเห็นจริง ในเนื้อหาสาระที่จะสอน ผู้วิจัยจะกล่าวถึงพระคุณสมบัติที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่ธรรมะของพระพุทธเจ้า ดังต่อไปนี้

- (๑) ทรงสอนสิ่งที่จริง และเป็นประโยชน์ต่อผู้ฟัง
- (๒) ทรงรู้ และเข้าใจสิ่งที่สอนอย่างถ่องแท้สมบูรณ์
- (๓) ทรงสอนด้วยเมตตา มุ่งประโยชน์ผู้รับฟังเป็นที่ตั้ง ไม่หวังผลตอบแทน
- (๔) ทรงทำได้จริงอย่างที่สอน เป็นตัวอย่างที่ดี
- (๕) ทรงมีบุคลิกภาพโน้มน้าวจิตใจให้ใกล้ชิดสนิทสนม และพึงพอใจได้รับ

ความสุข

- (๖) ทรงมีหลักการสอนและวิธีการสอนอย่างยอดเยี่ยม^๑

๒) จุดมุ่งหมายในการสอน

ไม่ว่าจะเสด็จไปทางไหน หรือทำอะไรพระพุทธเจ้าทรงตั้งจุดมุ่งหมายเสมอแม้แต่การสอนก็เช่นเดียวกัน เมื่อมีใครปรากฏอยู่ในข่ายคือพระญาณแล้ว พระพุทธองค์ก็จะเสด็จไปแสดงธรรมโปรด เรียกว่า จุดมุ่งหมายในการสอน หรือลักษณะอาการที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนมี ๓ อย่าง ได้แก่

(๑) อภิปัญญาธัมมเทศนา ทรงแสดงธรรมด้วยความรู้ยิ่ง คือทรงรู้ยิ่งเห็นเองแล้ว จึงทรงสอนผู้อื่นให้ปฏิบัติตาม เพื่อใช้แก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวัน

(๒) สนิทานธัมมเทศนา ทรงแสดงธรรมมีเหตุผล คือผู้ฟังตรึกตรองตามหรือเห็นจริงได้ และสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมให้ถูกต้องและเหมาะสมยิ่งขึ้น

(๓) สัมปาฏิหาริย์ธัมมเทศนา ทรงแสดงธรรมให้เห็นจริง คือผู้ฟังนำผลนั้นไปปฏิบัติตาม พร้อมทั้งได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามกำลังของตนๆ^๒

๓). พุทธวิธีในการสอน

พุทธวิธีในการสอน ซึ่งใช้รูปแบบที่ต่างกัน เพื่อความสะดวกต่อการทำความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการสอนพุทธธรรมของพระพุทธองค์ เบื้องต้นได้ทรงกำหนดรู้ จากตัวของบุคคล ที่กำลังรับฟังการสอน ถ้าหากว่าบุคคลมีระดับสติปัญญาน้อย พระองค์ก็จะใช้วิธีสอนธรรมอีกรูปแบบหนึ่ง ถ้าผู้มีสติปัญญาแก่กล้าแล้วก็จะปรับใช้อีกวิธี และสรุปวิธีการ สอนของพระพุทธองค์ โดยแบ่งออกเป็น ๔ วิธี ดังรายละเอียด ต่อไปนี้

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธวิธีในการสอน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๔), หน้า ๓๑.

^๒ ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๓๐/๓๒๒.

(๑) **แบบสากัจฉา** การสอนโดยใช้วิธีการ ถามคู่สนทนา เพื่อนำให้เกิดความเข้าใจ หลักธรรมอันจะนำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา วิธีการสอนแบบนี้ จะเห็นได้จากที่พระองค์ใช้โปรด บุคคลในกลุ่มที่มีจำนวนจำกัด ที่สามารถพูดตอบโต้กันได้ การสอนแบบนี้ มีปรากฏในหนังสือ พระไตรปิฎกหลายแห่งด้วยกัน ตัวอย่างเช่น กรณีของปริพาชกชื่อว่าวัจฉโคตรที่เข้าไปทูลถาม เรื่อง ความเห็นสุดโต่ง ๑๐ อย่าง ต่อพระองค์ และก็ได้มีการสนทนาแบบถาม-ตอบ ในเรื่องดังกล่าว ระหว่างปริพาชกกับพระพุทธองค์ เป็นต้น^๑ ในการสอนแบบสากัจฉา มีการถามในรายละเอียดได้ มากกว่าการสอนแบบทั่วไป และเป็นการให้ข้อมูลต่อกลุ่มชนที่มีจำนวนจำกัด โดยพระพุทธองค์ แสดงธรรมจบ ผู้ฟังจะได้รับคุณวิเศษจากการฟังด้วยวิธีนี้อยู่เสมอ^๒

(๒) **แบบบรรยาย** การสอนที่พระพุทธเจ้าจะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ ในการแสดง ธรรมประจำวัน ซึ่งมีประชาชนและพระสาวกเป็นจำนวนมาก คอยรับฟัง จัดเป็นวิธีสอนที่ พระพุทธเจ้าใช้มากที่สุด ในการแสดงธรรม เพราะมีทั้งการแสดงธรรม ซึ่งมีใจความยาว และมี ใจความแบบสั้น ๆ ทั้งนี้ แล้วแต่สถานการณ์ที่เห็นว่าเหมาะสม เช่น ในพรหมชาลสูตร พระองค์ก็ ทรงได้บรรยายเกี่ยวกับเนื้อหาของศีล ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ คือ ศีลระดับต้นที่เรียกว่า จุลศีล ศีลระดับกลางที่เรียกว่ามัชฌิมศีล ศีลระดับสูงที่เรียกว่ามหาศีล และในตอนท้ายก็ทรงแสดง เรื่องทฤษฎี ทฤษฎีหรือปรัชญาของลัทธิต่าง ๆ ที่ร่วมสมัยพุทธกาลมีทั้งหมด ๖๒ ทฤษฎี โดย พระพุทธเจ้าทรงนำมาแสดงด้วยวิธีการบรรยาย และชี้ให้เห็นว่า พระพุทธศาสนามีความเห็น หรือมี หลักคำสอนที่ต่างจากทฤษฎีทั้ง ๖๒ นี้ อย่างไร เป็นต้น^๓

(๓) **แบบตอบปัญหา** จะทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหา และใช้วิธีตอบ ให้เหมาะสม สำหรับในการตอบปัญหาของพระองค์นั้น จะทรงพิจารณาจากความเหมาะสม ตามลำดับแห่งภูมิความรู้ของผู้ถามเป็นสำคัญ เช่น ในเวทคาสังยุต มีเวทคาไปกราบทูลถามพระพุทธ องค์ว่า “บุคคลให้อะไรชื่อว่าให้กำลัง ชื่อว่าให้วรรณะ ชื่อว่าให้ความสุข ชื่อว่าให้จักขุ ชื่อว่าให้ทุก สิ่งทุกอย่าง” พระพุทธเจ้าก็ตรัสตอบว่า “บุคคลที่ให้ข้าวชื่อว่าให้กำลัง ให้ผ้าชื่อว่าให้วรรณะ ให้ ยานพาหนะชื่อว่าให้ความสุข ให้ประทีปชื่อว่าให้จักขุ และผู้ให้ที่พักชื่อว่าให้ทุกสิ่งทุกอย่าง ส่วนผู้ ปร่ำสอนธรรมชื่อว่าให้อมตะ”^๔

^๑ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๘๓-๑๘๔/๒๑๕-๒๒๓.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธวิธีในการสอน*, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรม มิก, ๒๕๔๔), หน้า ๑-๑๐.

^๓ ที.สี. (ไทย) ๕/๒๘/๑๑.

^๔ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๒/๕๘.

(๔) **แบบวางกฎข้อบังคับ** เป็นการกำหนดหลักเกณฑ์ ข้อบังคับให้พระสาวกหรือสงฆ์ปฏิบัติด้วยความเห็นชอบพร้อมกัน วิธีการนี้เป็นลักษณะของการออกคำสั่ง ให้ผู้ศึกษาปฏิบัติตาม เป็นการสอนโดยการวางกฎระเบียบข้อบังคับให้ปฏิบัติร่วมกัน เพื่อนำมาซึ่งความสงบสุขแก่หมู่คณะ ดังจะเห็นได้จากพระองค์ทรงบัญญัติพระวินัย โดยเป็นข้อบังคับให้พระสงฆ์ได้ปฏิบัติตามและที่สำคัญ กฎข้อบังคับที่พระองค์ทรงบัญญัตินั้น เป็นตัวแทนของพระองค์ได้ด้วย และมีความเสมอภาคกันทั้งหมด ไม่มีข้อยกเว้นให้แก่บุคคลใดเป็นกรณีพิเศษ พระองค์ทรงตรัสก่อนที่จะปรินิพพานว่า “ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราปรินิพพานไปแล้วก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย”^๑

๔) อุบายประกอบการสอน

การเลือกคนเป็นอุบายสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ที่จะทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองได้เร็ว ซึ่งวิธีนี้จะเห็นได้จากหลังการตรัสรู้ใหม่ๆ ของพระพุทธองค์ การสอนแต่ละครั้งในช่วงนั้น จะเน้นหนักไปในด้านผู้นำในชุมชน ตัวอย่างที่เห็น ภายหลังเมื่อครั้งตรัสรู้ พระองค์ทรงเลือกไปโปรดปัญจวัคคีย์ก่อน เพราะทรงเห็นว่าพวกเขามีพื้นฐานความศรัทธาเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ง่ายต่อการทำความเข้าใจคำสอนของพระองค์ ข้อนี้พิจารณาได้ทั้งในแง่ ของปัญจวัคคีย์เป็นผู้มีศีลธรรมมีอุปนิสัยก่อนแล้ว ทั้งในแง่ที่เป็นผู้เคยอุปการะกันมา หรือในแง่ที่เป็นการสร้างความมั่นใจ ทำให้ผู้เคยเกี่ยวข้องหมดความเคลือบแคลงใจ ตัดปัญหาในการที่ท่านเหล่านั้น อาจไปสร้างความเคลือบแคลงใจแก่ผู้อื่นต่อไปอีก ด้วย ครั้นเสร็จจากการสั่งสอนปัญจวัคคีย์แล้ว ก็ได้โปรดสกุลบุตรพร้อมทั้งเศรษฐีผู้เป็นบิดาและญาติมิตร และต่อมาก็ทรงสอนชายหนุ่มที่มีชื่อว่า ยสกุบุตร ซึ่งเป็นบุตรของเศรษฐีและผู้นำของชายหนุ่มในชุมชนนั้น เพราะพระองค์ทรงเล็งเห็นว่าปัญจวัคคีย์และยสกุบุตรนี้จะป็นสาวกที่จะช่วยในการเผยแผ่คำสอนได้มาก^๒

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีเทคนิควิธีประกอบการสอนมากมาย เพื่อให้เหมาะสมกับจริตหรือความต้องการของบุคคลนั้นๆ จึงจะทำให้การเผยแผ่ประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ประกอบด้วย

(๑) การยกอุทาหรณ์และนิทานประกอบ เป็นรูปแบบที่พระพุทธเจ้าทรงใช้บ่อยๆ เพราะทำให้เข้าใจความได้ง่าย

(๒) การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมาอุปไมย ทำให้เข้าใจเรื่องราวได้ลึกซึ้ง

(๓) ใช้สื่อธรรมชาติใกล้ตัว ทำให้รู้จักเข้าใจง่ายเป็นอุปกรณ์การสอน

(๔) การสาธิตให้ดูหรือทำให้ดูเป็นตัวอย่าง

^๑ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๖/๑๖๔.

^๒ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒-๓๑/๑๘-๔๐.

(๕) การใช้ภาษาในความหมายใหม่ เป็นเรื่องของความสามารถในโวหารธรรม หรือการใช้ภาษาผสมกับปฏิภาณไหวพริบ

(๖) การเลือกคน พระพุทธองค์จะทรงเลือกบุคคลที่เป็นประมุขหรือหัวหน้า แม้ในการแสดงธรรมในท่ามกลางพุทธบริษัท เมื่อมีเป้าหมายจะโปรดบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นพิเศษ แต่ก็ไม่ทรงทิ้งบุคคลส่วนมาก ทำให้ทุกคนได้รับประโยชน์ในการฟังธรรมตามกำลังของตน

(๗) การรู้จักจังหวะและโอกาส เพื่อรอความพร้อมของผู้รับฟังทั้งสภาพแวดล้อม ทางกายภาพ และทางจิตใจ

(๘) ความยืดหยุ่นในการสอน มีทั้งการยกย่อง การชม การปลอบประโลม หรือ โยนอ่อนผ่อนตาม

(๙) การลงโทษและให้รางวัล เมื่อเห็นว่าบุคคลใดควรยกย่องก็ยกย่อง หรือควรตำหนิก็ตำหนิ

(๑๐) การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า โดยจะต้องอาศัยปฏิภาณไหวพริบในการแก้ไขปัญหา ประยุกต์พุทธวิธีในการสอนให้เหมาะสมกับสถานการณ์^๑

แม้แต่ในการสอนผู้ปกครองแผ่นดินของพระพุทธองค์ ก็ทรงใช้วิธีการนี้ เช่นเดียวกัน เพราะเมื่อทำให้ผู้นำ มีความเข้าใจและศรัทธาได้ถูกต้องแล้ว บุคคลผู้ที่อยู่ได้บังคับบัญชา ย่อมปฏิบัติตามผู้นำไปโดยปริยาย คือ ไม่ได้บังคับจิตใจให้ทำ ทั้งนี้ จึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงหลักการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาของพระองค์ ด้วยพระปรีชาญาณอย่างแท้จริง เพราะพระองค์ทรงรู้จักเลือก ที่จะหาแก่นนำคนสำคัญ สำหรับเป็นนักเผยแผ่ จากบุคคลระดับผู้นำประเทศก่อน

๕) รูปแบบการสอนของพระพุทธเจ้า

การแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าทุกครั้ง จะทรงใช้พุทธวิธีการสอนซึ่งมีรูปแบบและวิธีการแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับสภาพสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ทรงเตรียมแผนการสอนพร้อมทั้งศึกษาสภาพแวดล้อม วิเคราะห์ผู้ฟัง มีข้อมูลไว้อย่างพร้อมมูล ตั้งแต่ต้นจนจบ ทรงใช้รูปแบบการสอนครบทั้ง ๔ ประการ ได้แก่

(๑) สันทิสสนา อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือให้ไปเห็นกับตา

(๒) สมาทปนา ชักจูงใจให้เห็นจริงด้วย ชวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติตาม

(๓) สมุตเตชนา เร้าใจให้แก่วกถ้ำ บังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขันมั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ ไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อยยาก

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธวิธีในการสอน, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๑), หน้า ๕๑-๖๓.

(๔) สัมผัสทั้งสนา ชโลมใจให้เข้มข้น ร่าเริง เบิกบาน พึงไม่เบื่อและเบื่ยมด้วย ความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะได้รับจากการปฏิบัติ*

๖) แผนการสอนของพระพุทธเจ้า

เมื่อจะกล่าวถึงแนวทางการวางแผนการสอนของพระพุทธเจ้านั้น พระพุทธองค์จะ ทรงทำตามลำดับก่อนหลัง ดังนี้

(๑) วิเคราะห์ผู้ฟัง พระพุทธองค์จะทรงศึกษาและเลื่อกบุคคลอย่างละเอียด ดัง ปราภฏอยู่ในพุทธกิจที่ทรงใช้ประจำ คือในเวลาใกล้สว่างจะทรงตรวจดูสัตว์โลกผู้สมควรได้รับพระ กรุณา

(๒) กำหนดรู้บริบทของผู้ฟัง เช่น เพศ วัย ฐานะ ความเป็นอยู่ สภาพแวดล้อม ชุมชน จารีตประเพณี อุปนิสัย ระดับสติปัญญา เป็นต้น

(๓) กำหนดเนื้อหาสาระที่จะทรงใช้สอน มีขั้นตอนการเลือกธรรมที่จะนำมาสอน นับว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะว่าผู้ฟังย่อมมีความพร้อมมีคุณสมบัติบริบททางสังคมที่ ต่างกัน มีอินทรีย์ที่แก่กล้าต่างกัน การกำหนดเนื้อหาสาระที่มีความยากง่ายให้ตรงกับความต้องการ ของผู้รับฟัง ย่อมมีผลต่อการรับรู้ธรรมะของผู้ฟังทั้งสิ้น

(๔) รูปแบบการนำเสนอ พระพุทธเจ้าทรงมีรูปแบบในการสอนมากมาย เช่น การ สนทนา การบรรยาย และการตอบปัญหา เป็นต้น

(๕) วิธีการนำเสนอ พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการนำเสนอที่หลากหลาย เช่น บางครั้ง ทรงใช้วิธียกอุปมาขึ้นเปรียบเทียบ บางครั้งใช้วิธีตอบปัญหา บางครั้งใช้วิธีเล่านิทาน มาประกอบ เป็นต้น

(๖) ลดส่วนที่เกินเพิ่มส่วนที่พร่อง การแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าทรงมุ่ง ประโยชน์แก่อกุศล และประโยชน์ต่อชาวโลก โดยอาศัยพระกรุณาธิคุณเป็นที่ตั้ง๑ . การประเมิณผล พระพุทธองค์ทรงใช้วิธีการประเมิณผลในการแสดงธรรมะทุกครั้ง เมื่อจบการแสดงพระธรรม เทศนาแล้ว จะเกิดคำว่า ธรรมากิสมโย คือการได้บรรลุธรรมตามเหตุปัจจัย ส่วนคนที่อยู่ในที่ประชุม นั้น ก็สามารถบรรลุคุณธรรมมากน้อยต่างกันไปตามความแก่กล้าของอินทรีย์

(๗) การติดตามผล พระพุทธองค์จะทรงติดตามผลความคืบหน้า ในเรื่องที่ทรง สอนไป ดังเช่น ทรงมอบให้พระสารีบุตรเถระเป็นพระอุปัชฌาย์อุปสมบทแก่ราชผู้บวช ในภายหลังจากบวชแล้วได้ไม่นานพระสารีบุตรนำเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ จึงได้ตรัสถามถึงความเป็นมาของ พระราชา ซึ่งพระสารีบุตรก็ทูลว่า พระราชาเธอเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่ายเหลือเกินแสดงให้เห็นได้ว่า วิธีการเผยแผ่ธรรมะของพระพุทธเจ้านั้น ทรงใช้พุทธวิธีในการสอนได้อย่างมีระบบ มีผลสัมฤทธิ์ทำ

* ที.สี. (บาลี) ๘/๑๔๘/๑๖๑.

ให้พระพุทธศาสนาได้ประดิษฐานอย่างมั่นคงถาวรมาจนถึงปัจจุบันนี้ เพราะทรงมีพระคุณสมบัติในฐานะผู้สั่งการ มีจุดมุ่งหมาย มีวิธีการสอนมีอุปบายประกอบการสอน มีรูปแบบและแผนการสอนเป็นอย่างดี

๒.๔.๕ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทย

พระพุทธศาสนา เป็นสถาบันที่มีบทบาทและความสำคัญยิ่งต่อวิถีชีวิตของคนไทยมาเป็นเวลาหลายศตวรรษ นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาเริ่มเข้าสู่ประเทศไทย ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์และประชาชนเป็นไปอย่างใกล้ชิดและมั่นคงตลอดมา หน้าที่ของพระสงฆ์ คือการศึกษาเล่าเรียนและประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา บทบาทที่สำคัญที่สุดอีกอย่างหนึ่งของพระสงฆ์ คือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขของพุทธศาสนิกชน พระสงฆ์จึงเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตั้งแต่อดีตมาอยู่ในลักษณะเชิงรับ คือการเผยแผ่ในรูปของการจัดกิจกรรมต่างๆ ภายในวัดของตน เช่น การแสดงพระธรรมเทศนาในวันพระ ส่วนใหญ่จะเป็นการรอให้พุทธศาสนิกชนเข้ามาทำบุญที่วัดใช้การเผยแผ่เชิงรุกน้อย แต่เมื่อปัจจุบันสังคมเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เป็นสังคมยุคโลกาภิวัตน์เป็นยุคที่สังคมก้าวหน้าด้วยข้อมูลข่าวสาร สามารถรับรู้เรื่องราวต่างๆ ได้พร้อมกันทั่วโลกอย่างรวดเร็วฉับไว การที่พระพุทธศาสนาจะเข้าถึงประชาชนได้ดีก็ต้องปรับใช้วิธีการเผยแผ่ให้ทันสมัยกับเหตุการณ์ไปในสังคมแต่ละยุคแล้วมีผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น การเผยแผ่เชิงรับจะทำให้พระพุทธศาสนาตามไม่ทันศาสนาอื่นจนอาจจะสูญเสียพุทธศาสนิกชนให้ศาสนาอื่นไป ในเรื่องนี้พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้ให้แง่คิดที่น่าสนใจว่า

“...ต่อไปนี้เราต้องเผยแผ่เชิงรุก เช่น รุกเข้าไปในโรงเรียนทำค่ายพุทธบุตร ทำหลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา ทำสื่ออุปกรณ์การสอนพระพุทธศาสนา จัดรายการวิทยุโทรทัศน์เราต้องรุกเข้าไป เพราะเรามีคู่แข่งที่เป็นประเภทที่ ๑ (ศาสนาอิสลาม) กับประเภทที่ ๒ (ศาสนาคริสต์) ที่เผยแผ่เชิงรุกอยู่ทุกวัน เราอยู่แบบตั้งรับต่อไปไม่ได้แล้วคณะสงฆ์จึงต้องมีการเผยแผ่เชิงรุกในโรงเรียน กับส่งพระไปสอนในโรงเรียนวิถีพุทธ นี่ก็ชาวบ้านเปิดประตูโรงเรียนต้อนรับพวกเรา...”^๑

^๑ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การเผยแผ่เชิงรุก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๔.

ในปัจจุบันคณะสงฆ์ก็มีนโยบายในการเผยแผ่แบบเชิงรุกเหมือนกัน ได้แก่การศึกษา สงเคราะห์ ๑ การสาธารณสงเคราะห์ ๑ กำหนดไว้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มาตรา ๑๕ ตรี (๓)^๑ แต่เป็นการทำงานแบบคณะสงฆ์คือไปเรื่อย ๆ ขาดการประชาสัมพันธ์ คนส่วนใหญ่ไม่ค่อยทราบ กิจกรรมของคณะสงฆ์ แต่การทำงานลักษณะเช่นนี้ถือว่าคณะสงฆ์ก็เผยแผ่แบบเชิงรุกอยู่เหมือนกัน พระเทพเวที^๒ (ประยูร ธมฺมปญฺโญ) ได้กล่าวว่า

“สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า พระพุทธศาสนาเห็นจะมาประดิษฐานในประเทศสยามตั้งแต่ก่อน พ.ศ. ๕๐๐ และนับถือนั่นคงตั้งแต่นั้น เมื่อเกิดประเพณีสร้างพระพุทธรูปขึ้นในประเทศอินเดีย พวกชาวอินเดียได้นำแบบอย่างพระพุทธรูปมาสร้างในประเทศสยาม ข้อนี้สังเกตได้ด้วยลักษณะพระพุทธรูปซึ่งเป็นชิ้นแรกที่มีขึ้นในประเทศนี้ เช่น พระพุทธรูปนั่งห้อยพระบาทเหมือน การนั่งเก้าอี้ เป็นต้น ทำตามแบบชาวอมรรัฐ ครั้งสมัยราชวงศ์สุโขทัย ซึ่งรุ่งเรืองราว พ.ศ. ๕๐๐ แบบอย่างที่เราว่ามานี้เป็นหลักฐานประกอบว่า แบบอย่างอันแสดงมรดกวัฒนธรรมของพระพุทธศาสนาอันแพร่หลายมาจากแคว้นมคธ”

พระธรรมปิฎก^๓ (ประยูร ธมฺมปญฺโญ) ได้กล่าวถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคนี้ของพระพุทธเจ้าว่า พระพุทธเจ้าทรงเผยแผ่พระพุทธศาสนาเริ่มต้นด้วยปรัชญาพื้นฐาน คือมีความเป็นกัลยาณมิตรที่ดีงาม และมีปัญญา คือโยนิโสมนสิการ เป็นคุณสมบัติพระนักเผยแผ่ คุณสมบัติภายนอก คือ บุคลิกภาพและคุณสมบัติภายในคือ คุณธรรมต่าง ๆ มีพระวรกายที่งดงามมีพระสุรเสียงไพเราะน่าฟังใจเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งศรัทธาปสาทะทุกประการ กล่าวคือ ทรงมีพระมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ และอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ มีพระวรกายสง่างามอย่างที่มีผู้ชมว่า “พระสมณโคดม มีพระรูปร่าง นาคู นาคูเลื่อมใส พระฉวีวรรณ ผุดผ่องยิ่งนัก วรรณะและสีระดุจดั่งพรหม นาคูน่าชมนักหนา”^๔

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ วิฑฺฒนาโณ) ได้กล่าวถึง การเผยแผ่พระพุทธศาสนาไว้ว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้กระจายตัวเองออกไปมาก เพราะยุคสมัยได้เปลี่ยนแปลงทาง

^๑ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๕ – ๒๕๓๕, (กรุงเทพมหานคร : เลี้ยงเชียงจางเจริญ,ม.ป.ป.), หน้า ๗.

^๒ พระเทพเวที (ประยูร ธมฺมปญฺโญ), ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะพระศาสนาประจำชาติ, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๒), หน้า ๒๘-๒๙.

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปญฺโญ), พุทธวิธีในการสอน, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๒๕-๒๖.

^๔ ม.ม. ๑๓/๕/๔๘๑. (ไทย บาลี)

เทคโนโลยีต่าง ๆ เข้ามามีบทบาทในการดำรงชีวิตของประชาชนเพิ่มขึ้น ทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระไทยได้กระจายออกไปในรูปแบบต่างๆ ทั้งมีการเทศน์ประจำภายในวัด นอกสถานที่ ทางวิทยุ ทางโทรทัศน์ แม้การเที่ยวจาริกไปสั่งสอนประชาชน เรียกว่าธรรมทูตบ้าง ธรรมจาริกบ้าง^๑

๒.๔.๖ การจัดรายการธรรมะทางสถานีวิทยุกระจายเสียง

การเผยแผ่ธรรมะทางสถานีวิทยุกระจายเสียง เป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย ในยุคปัจจุบัน เพราะเป็นสื่อสารมวลชนที่เข้าถึงประชาชนได้ง่าย และรวดเร็ว

การนำเสนอรายการทางวิทยุกระจายเสียงก็เท่ากับการเสนอขายสินค้า ก็ต้องไม่เพียงการนำไปเสนอแต่พอให้ผู้ถูกค้าทราบว่ามิอะไรขายเท่านั้น แต่จะต้องมีใช้ศิลปะและความชำนาญในการพูดเพื่อดึงดูดความสนใจ จนกระทั่งเขาขอมซื้อสินค้าที่เราเสนอขายนั้นด้วย แต่การเสนอรายการวิทยุเป็นการเสนอโดยการสื่อความหมายฝ่ายเดียว โดยที่เสนอมิแต่เสียงพูดที่จะชักชวนให้ผู้ฟังเกิดความสนใจในเบื้องต้น ติดตามรับฟังอย่างเข้าใจในช่วงต่อไป และความเห็นคล้อยตามคือเชื่อศรัทธาในที่สุด เพราะจุดมุ่งหมายสำคัญของการเสนอรายการมิอยู่โดยลำดับดังนี้

- ๑) เรียกร้องถึงความสนใจ (ให้อยาก)
- ๒) สร้างภาพพจน์และความประทับใจ (ให้ติดตามเรื่องราวต่อไป)
- ๓) กระตุ้นให้เกิดจินตนาการและมีความเห็นคล้อยตาม (เชื่อถือ) การดำเนินรายการวิทยุกระจายเสียงต้องระลึกถึงเสมอว่า

- (๑) เพื่อช่วยให้ผู้ฟังฟังรายการได้อย่างเพลิดเพลิน
- (๒) เพื่อทำให้เกิดความน่าสนใจและให้สับสนโดยความหลากหลายแก่รายการที่เสนอ
- (๓) เพื่อทำให้รายการที่เสนอได้ดำเนินไปอย่างราบรื่นน่าฟัง^๒

การเป็นนักจัดรายการวิทยุเป็นเหมือนกับเราเป็นสื่อกลางหรือตัวกลาง คือ มีการรับข่าวสารแล้วเราก็ส่งออกไปหรือถ่ายทอดไปยังคนฟังอีกครั้งหนึ่ง ถ้าเราเป็นคนหนึ่งที่ไม่หยุดอยู่กับที่ มีการพัฒนาตนเองอยู่เสมอ เรื่องที่จะพูดคุยกับคนฟังก็ทันสมัยและทันต่อเหตุการณ์เสมอ^๓

^๑ พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ วิฑูยาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔๒), หน้า ๔๖๒.

^๒ เฉลิมศรี หุนเจริญ, “การผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง”, เทคนิคการเป็นผู้ประกาศและผู้ดำเนินรายการ หน่วยที่ ๘ ตอนที่ ๘.๒ (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๑), หน้า ๔๘๕, ๔๘๖, ๔๘๓.

^๓ โอ๊ต ยุทธนา, “เส้นทางสู่อาชีพดีเจ ภาค ๑ นักจัดรายการวิทยุ”, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสารมวลชน จำกัด), หน้า ๑๑.

๒.๔.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

รติกา อังกร และคณะ^๑ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ความพร้อมของวัดในเขตกรุงเทพมหานคร เกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยผ่านการนำชมศิลปวัฒนธรรม” โดยได้นำเสนอข้อมูลส่วนที่ เป็นการสัมภาษณ์พระพิพิธธรรมสุนทร (สุนทร ญาณสุนทรโร) เลขานุการ วัดสุทัศนเทพวราราม ถึง ด้านการจัดฝึกอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับพุทธประวัติ ประวัติความเป็นมาของวัด โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุของวัด ผู้ให้สัมภาษณ์ ได้กล่าวถึงการทำหน้าที่ในฐานะพระว่า พระมีหน้าที่ โดยตรง และจะต้องรับผิดชอบในการนำเที่ยวเพื่อให้คนได้มีความรู้ และเป็นนโยบายของทางวัดมา ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๗ แล้ว ตั้งแต่เริ่มปรับปรุงลักษณะทางกายภาพของวัด จากนั้นก็เริ่มพัฒนาที่ตัว บุคคล และสร้างให้มีความรู้ชัดเจนเกี่ยวกับข้อมูลของวัด ให้รู้จักวัดจริงๆ สร้างอุปนิสัยในการ เสียสละ และเตรียมการให้พร้อม โดยเฉพาะด้านการศึกษา เพื่อให้มีความรู้ในการบริการ เพราะสิ่งนี้ คือการสร้างคน สร้างบุคลากรให้มีคุณค่า

มานั ไชยธีรานุวัฒน์ศิริ และคณะ^๒ ได้กล่าวไว้ในรายงานการวิจัย “บทบาทของพระสงฆ์ ในยุคโลกาภิวัตน์ กรณีศึกษาในภาคกลางและภาคตะวันออก ” ว่า บทบาทที่สำคัญที่สุดของ พระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ คือ การอบรมสั่งสอนจริยธรรม และแนวทางการดำรงชีวิตที่พึงามถูกต้อง ให้แก่ประชาชน การอบรมสั่งสอนให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร การอบรมคน การทำวิปัสสนา กรรมฐาน การสงเคราะห์ประชาชน บทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ส่งเสริม วัฒนธรรมไทย การสอนประชาชนในการฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน การพัฒนาสถานเลี้ยงดูเด็ก โรงเรียน โรงพยาบาล ถนนหนทาง การแต่งหนังสือพุทธศาสนา การพัฒนาวัดและพระภิกษุ สามเณรให้ทันสมัย และการส่งเสริมวิชาชีพให้ชาวบ้าน

^๑ รติกา อังกร และคณะ, “รายงานการวิจัยเรื่อง ความพร้อมของวัดในเขตกรุงเทพมหานคร เกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยผ่านการนำชมศิลปวัฒนธรรม ”, สถาบันวิจัยและพัฒนาฝ่ายพัฒนาและเผยแพร่งานวิจัย, (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช เล่มที่ ๓๖ เดือน ตุลาคม, ๒๕๔๔), หน้า ๔๔-๔๕.

^๒ มานั ไชยธีรานุวัฒน์ศิริ และคณะ, บทบาทพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ กรณีศึกษาในภาคกลางและภาคตะวันออก, (คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑), หน้าบทคัดย่อ.

๒.๕ นโยบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์ไทย

ในปัจจุบันคณะสงฆ์ก็มีนโยบายในการเผยแผ่แบบเชิงรุกเหมือนกัน ได้แก่การศึกษา สงเคราะห์ ๑ การสาธารณสงเคราะห์ ๑ กำหนดไว้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มาตรา ๑๕ ตรี (๓)^๑ แต่เป็นการทำงานแบบคณะสงฆ์คือไปเรื่อยๆ ขาดการประชาสัมพันธ์ คนส่วนใหญ่ไม่ค่อยทราบ กิจกรรมของคณะสงฆ์ แต่การทำงานลักษณะเช่นนี้ถือว่าคณะสงฆ์ก็เผยแผ่แบบเชิงรุกอยู่เหมือนกัน

ในการดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงประทานพระพุทธ คำรัสอันเป็นอุดมคติของนักเผยแผ่แก่พระอรหันต์ ๖๐ องค์ ที่ทรงส่งไปประกาศพระพุทธศาสนา เป็นครั้งแรกว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของ มนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากสิ่งทั้งปวง ทั้งที่เป็นบ่วง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์พวก เธอจงเที่ยวจาริก เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์ แก่กุลและมีความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ พวกเธออย่าได้ไปทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมงาม ในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง และงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ ครบบริบูรณ์ บริสุทธิ สัตว์ทั้งหลายจำพวกที่มีธุลีคือกิเลสในจักขุน้อย มีอยู่ เพราะไม่ได้ฟังธรรม ย่อมเสื่อม ผู้รู้ทั่วถึงธรรม จักมี ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อ แสดงธรรม”^๒

ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งก็เป็นนโยบายด้านการศึกษาประการหนึ่งของประเทศ ไทยนั้น ก็ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลตลอดมาในคำแถลงนโยบายของรัฐบาลแต่ละยุคก็จะ ปรากฏถึงการสนับสนุนพระพุทธศาสนา ดังจะยกตัวอย่างต่อไปนี้

คำแถลงนโยบายของรัฐบาล นายชวน หลีกภัย นายกรัฐมนตรี แถลงต่อรัฐสภา วันพุธที่ ๒๑ ตุลาคม ๒๕๓๕ ข้อ ๘.๒ ด้านศาสนาและศิลปวัฒนธรรม ๘.๒.๑ ทำนุบำรุงศาสนาและส่งเสริม สถาบันทางศาสนา โดยการพัฒนาการศึกษาของสงฆ์และการฝึกอบรมบุคลากรทางศาสนาให้มี คุณภาพยิ่งขึ้น เพื่อให้เป็นผู้นำในการพัฒนาจิตใจ จริยธรรม และคุณธรรมของประชาชน

คำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรี นายบรรหาร ศิลปะอาชา นายกรัฐมนตรี แถลงต่อ รัฐสภา วันพุธที่ ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๓๘ ข้อ ๕.๑ นโยบายด้านอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยและทำนุบำรุง ศาสนา รัฐบาลมีเจตนารมณ์ที่จะอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย ทำนุบำรุง ส่งเสริมและฟื้นฟูศาสนาโดยให้ ประชาชนสนใจในสาระคำสอนเป็นหลัก ส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะท้องถิ่นและอนุรักษ์ โบราณสถานที่สำคัญของชาติ

^๑ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๕ – ๒๕๓๖, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียงจง เจริญ,ม.ป.ป.), หน้า ๗.

^๒ วินย. ๔/๓๒/๓๕.

คำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรี พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ นายกรัฐมนตรี แถลงต่อ
รัฐสภาวันพุธที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๓๕ ข้อที่ ๖.๑ นโยบายด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและการ
ทำนุบำรุงศาสนา ๖.๑.๔ ส่งเสริมการศึกษาของพระสงฆ์ และพัฒนาการบริหารด้านศาสนาให้มี
ประสิทธิภาพ รวมทั้งส่งเสริมให้มีการใช้บุคลากรและสถานที่ทางศาสนาในการช่วยเหลือและ
พัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชน

คำแถลงของนโยบายของคณะรัฐมนตรี พันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี
แถลงต่อรัฐสภา วันจันทร์ที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๔ ข้อ ๑๑.๒ ด้านการศาสนา (๑) ส่งเสริมและ
สนับสนุนศาสนศึกษาและศาสนทายาทเพื่อเผยแผ่ศาสนาธรรม รวมทั้งสนับสนุนให้มีการพัฒนา
ศาสนสถานให้สะอาด ร่มเย็น สงบสุข เพื่อให้เป็นประโยชน์ด้านจิตใจต่อชุมชน (๒) สนับสนุนให้
เด็กและเยาวชนได้ศึกษาศาสนาธรรมและร่วมประกอบพิธีกรรมทางศาสนามากขึ้น โดยเฉพาะกับ
สมาชิกในครอบครัว (๓) เอื้อให้ศาสนิกชนต่างศาสนาทำกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวม
เพื่อความสมานฉันท์และเพื่อสันติธรรมในสังคม

นอกจากนี้ ร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๕ ฉบับปรับปรุง
ความคิดเห็น ก็มีปรากฏนโยบายด้านศาสนา มาตราที่ ๗๘ รัฐต้องให้ความอุปถัมภ์คุ้มครอง
พระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ส่งเสริมความเข้าใจอันดีและความสมานฉันท์ระหว่างศาสนิกชน
ของทุกศาสนา รวมทั้งสนับสนุนการนำหลักธรรมของศาสนามาใช้เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมและ
พัฒนาคุณภาพชีวิต

นโยบายคณะสงฆ์ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้ดำเนินอยู่หลายรูปแบบด้วยกัน
ดังนี้

ก. การเผยแผ่หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปสู่ประชาชนในชนบท โดยผ่าน
หน่วยอบรมประจำตำบล ที่มีชื่อย่อเรียกว่า อ.ป.ต. เป็นความคิดริเริ่มของคณะสงฆ์ โดยเจ้าประคุณ
ธรรมเจดพระพุทฺธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินฺธรมหาเถร ป.ธ.๘) วัดสามพระยา กรุงเทพมหานคร และมหา
เถรสมาคมได้ออกกระเบียบว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พุทธศักราช ๒๕๔๖
โดยมีวัตถุประสงค์ ๕ ประการ คือ

- เพื่อสงเคราะห์และอนุเคราะห์ประชาชนในท้องถิ่น โดยเฉพาะประชาชนที่อาศัยอยู่ใน
ตำบลที่หน่วยอบรมประชาชนตั้งอยู่ ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนได้ช่วยเหลือตนเองได้และพัฒนาตนเอง
ให้เป็นไปในทิศทางที่ถูกต้องตามสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นนั้นๆ โดยยึดแนวทางพระพุทธศาสนา

- เพื่อเป็นศูนย์กลางประสานงานระหว่างวัด บ้าน และหน่วยราชการในการที่จะร่วมกัน
พัฒนาท้องถิ่นให้เจริญก้าวหน้าในทุกๆ ด้าน เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น การพัฒนาอาชีพ ส่งเสริมคน
ขยัน เป็นต้น

- เพื่อเป็นศูนย์รวมพลังในการป้องกันหมู่บ้านให้เกิดสันติสุข ช่วยกันปกป้องพิทักษ์รักษาชีวิตและทรัพย์สินของทุกคนในหมู่บ้านให้เกิดความปลอดภัย ไม่ว่าจะเป็นโจรภัย อัคคีภัย วาตภัย เมื่อถึงคราวมีทุกข์ช่วยกันแก้ไข ถึงคราวสุขสบายก็ไม่ตกอยู่ในความประมาท

- เพื่อเป็นศูนย์รวมความคิดของประชาชนทุกหมู่เหล่า ใครมีความคิดเห็นอะไรที่เป็นประโยชน์สร้างสรรค์ที่จะนำมาพัฒนาหมู่บ้านให้เจริญรุ่งเรืองก็ให้มาแสดงความคิดเห็นที่หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล เข้าทำนองร่วมกันคิด ร่วมกันทำจะนำชาติให้เจริญ ในรูปแบบธรรมชาติไปโดย

- เพื่อเป็นศูนย์รวมข้อมูลข่าวสารสารสนเทศ โดยเฉพาะข่าวสารของทางราชการ จำเป็นจะต้องรับทราบอย่างทันทั่วถึงตรงไปตรงมา ซึ่งยุคนี้เป็นยุคข้อมูลข่าวสาร เรื่องราวต่างๆ ทั้งในและนอกประเทศมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

ข. การเผยแผ่พระพุทธศาสนาทางด้านการจัดฝึกอบรมและสอบธรรม เป็นการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ที่เรียกกันว่า “นักธรรม” ซึ่งเกิดขึ้นตามพระดำริของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นการศึกษาเรียนรู้ทางพระธรรมวินัยในภาษาไทย เพื่อให้พระภิกษุสามเณรผู้เป็นกำลังสำคัญของพระศาสนา สามารถศึกษาพระธรรมวินัยได้สะดวกและทั่วถึง อันจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่การปฏิบัติตลอดจนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไป

ค. การเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้านการฝึกสอนและสอบบาลี การศึกษาไม่ว่าในเรื่องใดก็ตามก็ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์มากมายแก่ผู้ศึกษาเรียนรู้ เป็นการพัฒนาศักยภาพของบุคคลให้แจ่มแจ้งชัดเจน และกว้างไกล เพื่อการรับรู้และนำไปใช้ประโยชน์ยิ่งขึ้นไป

ง. พระธรรมทูต งานพระธรรมทูตเป็นงานของคณะสงฆ์ไทย ที่เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๐๑ วัตถุประสงค์ก็เพื่อนำหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่แก่ประชาชน เป็นการปลูกฝังพัฒนาจิตใจของประชาชนให้ยึดมั่นในหลักธรรม โดยยึดหลักปฏิบัติตามพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าทรงประทานแก่พระสงฆ์สาวก ๖๐ รูป ก่อนจะทรงส่งไปประกาศพระพุทธศาสนาครั้งแรก

จ. สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดที่จัดตั้งตามระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พุทธศักราช ๒๕๔๓ ทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาด้านวิปัสสนาธุระ เป็นการฝึกสั่งสอนให้ประชาชนได้ฝึกปฏิบัติเรียนรู้และนำหลักธรรมคำสั่งสอนมาสู่กระบวนการภาคปฏิบัติด้วยการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน คือการฝึกจิตให้เกิดปัญญา รู้แจ้งในสภาวะธรรมตามสภาพความเป็นจริง เพื่อดับกิเลสให้หมดสิ้นไป คือนิพพาน ที่เป็นจุดหมายหมายอันสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ที่พุทธบริษัททั้งหลายจะต้องพยายามเข้าไปถึงให้ได้

ช. วัด, พระสังฆาธิการทุกระดับชั้น และพระภิกษุทุกรูป มีภาระหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยเฉพาะเจ้าอาวาส ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้บัญญัติให้เจ้าอาวาสมีภาระหน้าที่ในการให้การศึกษา ฝึกอบรมสั่งสอนเผยแผ่หลักพระธรรมวินัยทั้งแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์^๑ และกรมการศาสนา มีแนวทางในการพัฒนาส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ตามแนวโน้มของบริบทที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เพื่อพัฒนาประเทศให้สามารถดำรงอยู่อย่างมั่นคงในกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีการเปลี่ยนแปลง โดยมุ่งเน้นพัฒนาคนให้มีคุณภาพ คุณธรรม มีความรอบรู้อย่างเท่าทัน มีสุขภาพจิตที่ดี อยู่ในครอบครัวที่อบอุ่น ชุมชนที่เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ มีความมั่นคงในการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี เป็นธรรมและมีภูมิคุ้มกันความเสี่ยงจากความผันผวนของยุคโลกาภิวัตน์ ภายใต้การใช้จุดแข็งของทุนทางสังคมและคุณภาพของความหลากหลายทางวัฒนธรรม เอกลักษณะความเป็นไทย และศาสนา เป็นฐานพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ

๒.๕.๑ การใช้มิติทางศาสนาพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ ประกอบด้วย

๑) ใช้มิติทางศาสนาสร้างภูมิคุ้มกัน และระบบบริหารความเสี่ยงให้กับภาคสังคม โดยพัฒนาคนให้มีคุณธรรมนำความรู้ เกิดภูมิคุ้มกัน พัฒนาจิตใจควบคู่กับการพัฒนาการเรียนรู้ของคนทุกกลุ่มอาชีพ และทุกวัยตลอดชีวิต เริ่มตั้งแต่วัยเด็กให้มีความรู้ทางศาสนาเป็นพื้นฐานสร้างความเข้มแข็งให้กับชีวิต ให้สอดคล้องกับความต้องการ พร้อมก้าวสู่โลกของการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพให้คนไทยได้เรียนรู้ศาสนาอย่างต่อเนื่อง ตลอดชีวิตทุกช่วงวัย สามารถเข้าถึงแหล่งความรู้ทางศาสนาทั้งที่เป็นวิทยาการประยุกต์และวิชาการทางศาสนาที่เป็นต้นกำเนิด ให้ตระหนักถึงประโยชน์และคุณค่าความสำคัญของการเรียนรู้ทางศาสนาที่นำไปสู่การยกระดับคุณภาพชีวิตมีความขยันหมั่นเพียรและมีการออมอยู่ในรูปแบบต่างๆ เพื่อสร้างความมั่นคงในชีวิต และสามารถใช้จ่ายชีวิตได้อย่างมีความสุข

๒) พัฒนาเด็กและเยาวชนให้มีจิตใจที่ดีงาม อยู่ในกรอบของศีลธรรม และมีจิตสำนึกสาธารณะ โดยผลักดันให้สถาบันศาสนาเป็นแกนหลักในการนำครอบครัว ชุมชน และสถาบันการศึกษาร่วมกันพัฒนาเด็กและเยาวชนให้มีพื้นฐานจิตใจที่ดีงาม เป็นคนดี ห่วงไกลอบาวยมุข และยาเสพติด มีภาวะผู้นำ มีจิตสำนึกที่จะอุทิศตนเพื่อส่วนรวม โดยมีสถาบันทางศาสนาเป็นแกนนำให้คนทุกวัย โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมทำงานในกิจกรรมอาสาสมัครเพื่อ

^๑ วิศิษฐ์ พงศ์พัฒน์ จิต, คู่มือการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๖), หน้า ๒๑ - ๒๔.

สาธารณประโยชน์ ให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมมากขึ้น ตลอดจนพัฒนาเด็ก เยาวชนให้มีความพร้อมด้านสติปัญญา อารมณ์ และศีลธรรม ภายใต้ระบบการศึกษาทางศาสนาที่มุ่งการเรียนรู้ในทางปฏิบัติ โดยพัฒนารูปแบบและหลักสูตรการอบรมศีลธรรมให้หลากหลายสอดคล้องกับพัฒนาการทางสมอง และกับสภาพความต้องการของสังคมเมืองและชุมชน โดยบูรณาการเรื่องศีลธรรมและเรียนรู้การอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข แบบสันติวิธี และเปิดพื้นที่ทั้งสถาบันทางศาสนาและชุมชนให้เป็นสถานที่เรียนรู้ศีลธรรมของคนในชุมชน โดยจัดกิจกรรมในโรงเรียน ในมหาวิทยาลัย ขยายหลักสูตรสำหรับคนทั่วไป เพิ่มการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ของสถาบันทางศาสนาเพื่อการเรียนรู้ศีลธรรมให้มากขึ้น

๓) สร้างสุขภาวะคนไทยให้มีสุขภาพจิตที่แข็งแรง ให้คนไทยทุกกลุ่มเป้าหมายได้รับการพัฒนาทางจิตใจ ให้มีคุณภาพบนฐานการพึ่งตนเอง เสริมสร้างคนไทยให้มีความมั่นคงทางจิต และอยู่ในสภาพแวดล้อมที่น่าอยู่เต็มไปด้วยความเอื้ออารีต่อกัน มุ่งเน้นการลด ละ เลิกพฤติกรรมที่ไม่ดีงาม โดยฟื้นฟูสภาพจิตใจสร้างสุขภาวะทางจิตในเชิงป้องกันให้คนไทยลดละเลิกพฤติกรรมที่ไม่ดี ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ เสริมสร้างความร่วมมือระหว่างครอบครัวและชุมชนในการสร้างสุขภาพจิตที่ดีและพัฒนาสภาพแวดล้อมในชุมชนให้เหมาะสมกับสุขภาพจิตที่ดี ที่จะนำไปสู่ความเข้มแข็งของครอบครัว ชุมชน และสังคมไทย โดยลดอัตราเพิ่มของการเจ็บป่วยด้วยโรคจิตและลดปัญหาอาชญากรรมลงจากปัจจุบันให้ได้ร้อยละ ๑๐

๔) ใช้สถาบันทางศาสนาสร้างคนไทยให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข ด้วยหลักธรรมทางศาสนาและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มุ่งเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีของคนในสังคมบนฐานของความมีเหตุผล ดำรงชีวิตอย่างมั่นคงทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน เสริมสร้างจิตสำนึกด้านสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองดี ภายใต้ศีลธรรมอันดีของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ สร้างความตระหนักถึงคุณค่าและเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ทั้งของตนเองและผู้อื่น เพื่อลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในทุกระดับ ส่งเสริมความเสมอภาคของบทบาทหญิงและชาย ให้บังเกิดผลในทางปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม โดยใช้หลักคุณธรรมและจริยธรรมเป็นเครื่องมือ กล่าวคือ ให้สถาบันทางศาสนาเสริมสร้างครอบครัวให้มีความเข้มแข็ง มีสัมพันธภาพที่ดี เกิดความอบอุ่น รักษาสืบทอดวัฒนธรรม และค่านิยมที่ดีสู่คนรุ่นต่อไป โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาพ่อแม่ให้มีความรู้เกี่ยวกับการใช้ชีวิตอย่างมีความสุข และมั่นคงภายในครอบครัว สมาชิกในครอบครัวรับบทบาทหน้าที่ที่ดีตามหลักคำสอนทางศาสนา ควบคู่กับการให้ความรู้ตามหลักคำสอนทางศาสนาในการเลี้ยงดูบุตรหลานให้เหมาะสมตามช่วงวัย รวมทั้งประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับบุตรหลาน ตลอดจนส่งเสริมให้ครอบครัวนำความรู้ทางศาสนาที่เป็นทักษะในการดำรงชีวิตมาอบรม ชี้นำบุตรหลานบนพื้นฐานของศีลธรรมอันดีงามและความพอเหมาะพอควร ประหยัดอดออม มีวินัยในการใช้จ่าย และ

ให้รู้จักรากเหง้าของตนเองและท้องถิ่นโดยทำกิจกรรมทางสังคมและศาสนาร่วมกันอย่างน้อย สัปดาห์ละ ๑ วัน ให้เวลาสำหรับการพูดคุยกับบุตรหลานอย่างสม่ำเสมอ เปิดพื้นที่ในศาสนสถาน ทุกแห่งให้กับกิจกรรมของครอบครัว

๕) สร้างโอกาสการเรียนรู้หลักธรรมทางศาสนาและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ด้วยการขับเคลื่อนเชื่อมโยงบทบาทครอบครัว สถาบัน ศาสนา และสถาบันการศึกษาอย่างสมดุลระหว่างการส่งเสริม การป้องกัน การรักษา และการฟื้นฟู สุขภาพจิตที่ดีให้แก่ประชาชนทุกกลุ่มเป้าหมายให้มีโอกาสเรียนรู้หลักธรรมทางศาสนาอย่างเท่า เทียมกันและให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ด้วย “ความพอประมาณ”

๖) ใช้ศาสนาสร้างเสริมผู้สูงอายุให้มีคุณค่าในชีวิต เนื่องจากประเทศไทยกำลังเข้าสู่ สังคมผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นทั้งโอกาสและภัยคุกคามต่อประเทศไทย โดยในด้านที่เป็นโอกาสสามารถนำ ศาสนาเข้ามาในวิถีชีวิตของผู้สูงอายุมากขึ้นเพื่อให้ผู้สูงอายุอยู่ในสังคมด้วยจิตใจที่เป็นสุข โดยใช้ ศาสนสถานเป็นแหล่งในการให้ความรู้ทางศาสนา จัดกิจกรรมเพื่อผู้สูงอายุ สร้างสุขภาพจิตที่ดี เป็น สถานที่ท่องเที่ยวและพักผ่อนหย่อนใจในระยะยาวของผู้สูงอายุ

๗) จัดองค์ความรู้ทางศาสนา รวบรวมจัดเป็นคลังข้อมูลให้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ ในการพัฒนาชุมชน ทั้งด้านทางสังคมและเศรษฐกิจ โดยรักษาองค์ความรู้ทางศาสนาดั้งเดิมที่สืบ ทอดกันมาให้อยู่และเผยแผ่สู่สากล กับทั้งสนับสนุนให้คนรุ่นใหม่ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ใน หลักธรรมทางศาสนาจากการปฏิบัติจริงร่วมกับผู้นำทางศาสนาและศาสนทายาทที่มีประสบการณ์ ผ่านศูนย์การเรียนรู้ศีลธรรมในศาสนสถาน และผลักดันวิชาการทางศาสนา เช่น หลักสูตรธรรม ศึกษา หลักสูตรนิกธรรม ให้เป็นวิชาในการเรียนการสอนของสถาบันการศึกษาโดยทั่วไป

๘) นำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาพัฒนาต่อยอดหลักธรรมทางศาสนา ที่สามารถนำไปใช้ ในชีวิตประจำวันเพื่อสร้างองค์ความรู้เชิงลึกอย่างเป็นระบบ และนำไปเผยแผ่ต่อชุมชน

๙) สนับสนุนให้มีการวิจัยและพัฒนาในสาขาที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ให้ผลิตองค์ความรู้ และเทคโนโลยีที่สอดคล้องกับศักยภาพของประเทศ ท้นต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงและผลักดัน ไปสู่การใช้ประโยชน์ทางสังคมที่สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิต

๒.๕.๒ การนำมิติทางศาสนาสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและสังคมให้เป็นฐานที่ มั่นคงของประเทศ

๑) ใช้ศาสนาในการบริหารจัดการชุมชนให้เข้มแข็ง ด้วยการให้สถาบันศาสนาเป็น แกนนำส่งเสริมการรวมตัวเรียนรู้ร่วมคิดร่วมทดลองปฏิบัติจริง ในรูปแบบที่หลากหลาย และจัด กิจกรรมทางศาสนาในวันสำคัญทางศาสนาและของชาติอย่างต่อเนื่อง ทำกิจกรรมเพื่อประโยชน์ ของชุมชน ให้ชุมชนเข้มแข็ง คำนึงถึงความพอประมาณและความพออยู่พอกิน ก่อนที่จะเชื่อมต่อ

กับชุมชนและสังคมภายนอก โดยการเปิดพื้นที่สาธารณะในการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน จัดการองค์ความรู้และระบบการเรียนรู้ทางศาสนา เสริมสร้างศักยภาพของชุมชนให้สามารถพัฒนาชีวิต ให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนในการนำไปสู่การพึ่งตนเอง รวมทั้งการสร้างภูมิคุ้มกันให้ชุมชนพร้อมเผชิญการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นขั้นตอน มีเครือข่ายการเรียนรู้หลักธรรมทางศาสนาและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทั้งภายในและภายนอกชุมชน เชื่อมโยงให้เป็นเครือข่าย เป็นรากฐานการพัฒนาคุณภาพชีวิต และอนุรักษ์ ฟื้นฟู การใช้ประโยชน์จากศาสนาให้มีจิตใจที่ศรัทธาไปสู่การพัฒนาตนเองให้พึ่งตนเองได้ โดยค้นหาผู้นำตามธรรมชาติที่ยึดมั่นในศาสนารุ่นใหม่ที่เข้มแข็ง มีคุณธรรมจริยธรรม มีความ پاکเพียร และมีจิตสำนึกต่อส่วนรวม ให้เป็นพลังขับเคลื่อนและขยายผลกิจกรรมการเรียนรู้ทางศาสนาของชุมชนในวงกว้าง และต่อเนื่องเป็นระยะเวลาอันยาวนาน

๒) สร้างเครือข่ายศาสนสัมพันธ์ชุมชนให้เป็นส่วนหนึ่งของกลไกในการบริหารงานชุมชน โดยส่งเสริมให้มีกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับศาสนาและกระบวนการประชาคมให้ชุมชนนำศาสนาเข้าสู่การจัดทำแผนของชุมชนส่วนท้องถิ่นและอำเภอ รวมทั้งพัฒนาศักยภาพของผู้นำชุมชนและปราชญ์ชาวบ้านที่กระจายอยู่ทุกพื้นที่ประมาณ ๑.๗ ล้านคน ให้มีส่วนร่วมสร้างคุณธรรมจริยธรรมให้แก่ชุมชน ตลอดจนมีบทบาทในการถ่ายทอด ระบบคุณค่าที่ดีงามของสังคมไทย โดยเฉพาะในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง จิตสาธารณะ ความเอื้ออาทร และการช่วยเหลือซึ่งกันและกันสู่คนรุ่นใหม่กับทั้งให้ชุมชนมีบทบาทสำคัญในการเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนทำให้มีชุมชนจริยธรรมต้นแบบ ที่มีความเข้มแข็งสามารถเป็นแบบอย่างเพื่อเรียนรู้และประยุกต์ใช้ไปทั่วทุกภูมิภาค เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม มีการรวมตัว รวมกลุ่ม และมีการเรียนรู้ร่วมกัน ทำให้สามารถจัดการกับปัญหาที่มากกระทบกับชุมชนได้ในระดับหนึ่งมากยิ่งขึ้น

๓) สร้างภูมิคุ้มกันให้ชุมชนพร้อมเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต ด้วยการส่งเสริมความมั่นคงของครอบครัว การปลูกฝังค่านิยมที่ดีงาม การสร้างระบบความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของชุมชนและระหว่างชุมชนอย่างเท่าเทียม ด้วยบริบททางศาสนาและวัฒนธรรมชุมชน โดยเสริมสร้างครอบครัวให้มีความมั่นคง มีสัมพันธ์ภาพที่ดี มีความเข้มแข็งทางคุณธรรมจริยธรรมในครอบครัว โดยจัดกิจกรรมปลูกสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง ใช้ผู้นำทางศาสนาให้ข้อมูลข่าวสารสนเทศที่เป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิต รวมถึงการสร้างค่านิยมครอบครัวอบอุ่นผ่านบทบาทของผู้นำทางศาสนา จัดกิจกรรมเชื่อมโยงบทบาทครอบครัว สถานศึกษา และสถาบันทางศาสนาอย่างสม่ำเสมอ

๔) เชื่อมโยงบทบาทองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับสถาบันทางศาสนาในการสืบสานวัฒนธรรมจารีตประเพณีที่ดีงามของชุมชน ฟื้นฟูค่านิยมที่ดีงามของชุมชนการปฏิบัติตาม

หลักธรรมและการทำนุบำรุงศาสนา การช่วยเหลือเกื้อกูลกันฉันท์เครือญาติ รวมทั้งการสร้างความเข้าใจและเคารพความหลากหลายทางวัฒนธรรมและชนต่างชาติพันธุ์ วัฒนธรรมสร้างจิตสำนึกสาธารณะให้คนในชุมชนเป็นพลเมืองดีมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม มีความซื่อสัตย์ รักและภาคภูมิใจในบ้านเกิด รวมทั้งส่งเสริมให้เป็นอาสาสมัครชุมชนรักถิ่น

๒.๕.๓ การใช้มิติทางศาสนาเสริมสร้างธรรมาภิบาลในการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

๑) ใช้สถาบันทางศาสนาสร้างและพัฒนาธรรมาภิบาลให้เป็นส่วนหนึ่งของวิถีการดำเนินชีวิตในทุกกลุ่มอาชีพของสังคมไทย เพื่อสนับสนุนการบริหารจัดการประเทศสู่ดุลยภาพและความยั่งยืน โดยใช้สถาบันศาสนาที่มีอยู่ในท้องถิ่นสร้างกระบวนการเรียนรู้ ปลุกฝังจิตสำนึก ค่านิยม และธรรมาภิบาลแก่เยาวชนและประชาชนทุกระดับอย่างต่อเนื่อง พร้อมทั้งพัฒนาภาวะความเป็นผู้นำที่มีคุณธรรม จริยธรรม และธรรมาภิบาล ในสังคมทุกระดับเพื่อให้เป็นแบบอย่างที่ดีในสังคม ตลอดจนการวางรากฐานกระบวนการธรรมาภิบาลจากหลักธรรมทางศาสนาโดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

๒) ใช้สถาบันทางศาสนาสร้างความเข้มแข็งกับภาคประชาชนให้สามารถเข้าร่วมในการบริหารจัดการประเทศ โดยส่งเสริมให้ประชาชนใช้หลักธรรมทางศาสนาจนเกิดจิตสำนึกที่ถูกต้อง พร้อมใจที่จะรวมตัวและรวมกลุ่มสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกันอย่างเข้มแข็ง และร่วมในกระบวนการบริหารจัดการประเทศให้เกิดความเป็นธรรมและความโปร่งใสในการพัฒนาประเทศ

๓) สร้างภาคราชการที่มีประสิทธิภาพและมีธรรมาภิบาล เน้นการบริการด้วยจิตสาธารณะ และทำงานร่วมกันแบบหุ้นส่วน คำนึงถึงผลประโยชน์ของประเทศ การพัฒนาประสิทธิภาพและความคุ้มค่าในการปฏิบัติการกิจ ควบคู่ไปกับการปลุกฝังจิตสำนึกในกลุ่มราชการให้เห็นความสำคัญและยึดมั่นในหลักธรรมาภิบาลอย่างเคร่งครัด โดยใช้สถาบันทางศาสนาพัฒนาระบบราชการและข้าราชการให้ยึดหลักธรรมาภิบาลในการปฏิบัติราชการ โดยปรับทัศนคติข้าราชการให้เห็นความสำคัญของวัฒนธรรมสันติวิธีและธรรมาภิบาลอย่างเข้มแข็ง เรียนรู้และตระหนักถึงประโยชน์และความจำเป็นในการทำงานร่วมกับภาคประชาชน ในการให้ข้าราชการยึดถือหลักคุณธรรมจริยธรรมที่แยกเรื่องส่วนตัวออกจากส่วนรวม ปลุกฝังข้าราชการให้มีจิตสำนึกสาธารณะ คำนึงถึงประโยชน์ของสาธารณะ พร้อมรับผิดชอบต่อส่วนรวม กล้าเปิดเผยข้อมูลการทุจริตประพฤติมิชอบ โดยให้ข้าราชการต้องเข้ารับการอบรมทางศีลธรรมอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง ให้เป็นตัวชีวิตในคำรับรองการปฏิบัติข้าราชการ

๔) ใช้สถาบันทางศาสนาเข้ามามีบทบาทในการจัดฝึกอบรมผู้ประกอบการธุรกิจเอกชนให้มีความเข้าใจในหลักธรรมาภิบาล ให้ภาคธุรกิจเกิดความเข้มแข็ง สุจริต และมีธรรมาภิบาล โดยยกย่องส่งเสริมและสร้างแรงจูงใจให้ธุรกิจเอกชน สร้างจิตสำนึกในการประกอบ

ธุรกิจอย่างซื่อสัตย์ ยุติธรรมต่อผู้บริโภค และเป็นธรรมกับธุรกิจคู่แข่ง พร้อมทั้งยึดมั่นในความรับผิดชอบต่อสังคม แบ่งปันผลประโยชน์คืนสู่สาธารณะ รวมทั้งให้บริษัทผ่านการฝึกอบรมเรื่อง การกำกับดูแลกิจการที่ดีด้วยหลักกรรมทางศาสนา และสามารถสร้างความเชื่อมั่นให้ประชาชนและผู้ลงทุนในเรื่องความโปร่งใส มีความเที่ยงธรรม และไม่เลือกปฏิบัติ ตลอดจนสนับสนุนให้มีการ ผนึกสร้างความรู้ความเข้าใจให้ธุรกิจเอกชน รู้ถึงประโยชน์ในการกำกับดูแลธุรกิจที่ดีตาม หลักกรรมทางศาสนาว่าจะนำมาซึ่งภาพลักษณ์ที่ดีในด้านความโปร่งใส ประเทศชาติและสังคมโดย ส่วนรวมจะได้รับประโยชน์ทางอ้อมด้วย และที่สำคัญต้องประกอบอาชีพโดยซื่อสัตย์ ยุติธรรมต่อ ผู้บริโภคและต่อภาคีที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน

๒.๖ การบริหารจัดการด้านศาสนาให้มีประสิทธิภาพ

๒.๖.๑ ความหมายของการบริหาร

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน กล่าวว่า การบริหาร คือ การดำเนินการ จัดการ^๑

คำว่า **บริหาร** มาจากรากศัพท์ภาษาบาลี ปริ บพหน้า หร ธาตุ ณ ปัจจัย สำเร็จรูปเป็น บริหาร แปลว่าอันกล่าว, อันเว้น, อันนำไป, อันนำไปรอบ, อันดูแล, อันระวัง, อันรักษา, อันเลี้ยงดู, อันประกอบ เป็นต้น บริหารเป็นกิริยาในความหมายว่า ปกครอง ดูแล รักษา กล่าวแก่^๒

คำว่า **การบริหาร** ดิน ปรัชญาพุทธ^๓ และอิสระ สุวรรณบล^๔ ได้ให้ความหมายเอาไว้ว่า การบริหาร (Administration) มาจากคำว่า “administration” ในภาษาละตินที่แปลว่า การรับใช้ การจัดการ การปฏิบัติภารกิจ การอำนวยความสะดวก (to serve, to manage, to conduct, to direct) การบริหาร หรือ Administration ประกอบด้วยลักษณะสำคัญ ๒ ประการ (๑) มีวัตถุประสงค์ (Purpose) (๒) การร่วมแรงร่วมใจ (Cooperative Group Effort)

การบริหารงาน หมายถึง ขั้นตอนการปฏิบัติงานตามภารกิจให้สำเร็จซึ่งมีการกระทำ หลายกิจกรรมโดยการกระทำต่างๆ ดำเนินต่อเนื่องกันไปตามลำดับและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันถ้า

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๔๖๕.

^๒ ประยุทธ์ หลงสมบุญ. พจนานุกรมบาลี - ไทย. โดย ป. หลงสมบุญ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๕), หน้า ๓๘๘.

^๓ ดิน ปรัชญาพุทธ^๓ และอิสระ สุวรรณบล, หลักการบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันนโยบาย ศึกษา, ๒๕๑๔), หน้า ๖-๗.

การกระทำหรือตัวกระทำส่วนใดส่วนหนึ่งบกพร่อง ไม่ประสานสัมพันธ์กัน การบริหารก็อาจไม่มีประสิทธิภาพ^๑

พนัส หันนาคินทร์^๒ ได้กล่าวถึง การบริหารต้องมีลักษณะเป็นวัฏจักรที่ต้องกระทำอย่างต่อเนื่องและสอดคล้องกัน เพราะถ้ามีอะไรมากระทบกระเทือนขั้นตอนใด ขั้นตอนหนึ่งก็อาจจะต้องปรับปรุงกระบวนการหรือ ขั้นตอนอื่น ๆ ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้น

วิจิตร ศรีธำณ^๓ ได้กล่าวสรุป สาระสำคัญของการบริหารว่ามีอยู่ทั้งหมด ๔ ประการ

๑. การบริหารเป็นกิจกรรมของกลุ่มบุคคล (ตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป)

๒. ร่วมมือกันทำกิจกรรม

๓. เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน

๔. โดยการใช้กระบวนการและทรัพยากรที่เหมาะสม

สรุปการบริหารจะต้องครอบคลุม ถึงการทำงานที่เป็นขั้นตอนและมีความต่อเนื่อง รวมทั้งจะต้องดำเนินไปโดยไม่หยุดนิ่ง และในการปฏิบัติงานจำเป็นต้องมีความเกี่ยวข้องกับปฏิสัมพันธ์ อันดีในหมู่ผู้ปฏิบัติงานด้วยกัน การปฏิบัติงานตามภารกิจให้สำเร็จซึ่งมีการกระทำหลายกิจกรรมโดยการกระทำต่างๆ ดำเนินต่อเนื่องกันไปตามลำดับและพึ่งพาอาศัย ซึ่งกันและกันถ้าการกระทำหรือ ตัวกระทำส่วนใดส่วนหนึ่งบกพร่องการบริหารก็จะล้มเหลว

๒.๖.๒ ความสำคัญของการบริหาร

ความหมายของ การบริหารได้มีนักบริหาร นักวิชาการจำนวนหลายท่านที่ได้นำเสนอแนวคิดไว้ว่าภารกิจแต่ละขั้นตอนในกระบวนการบริหารว่ามีอะไรบ้างและมีรายละเอียดไว้อย่างมากมายรวมทั้งได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงต่อกันมาเพื่อให้เหมาะสมกับชนิดของงานและยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น Fayol ได้เสนอแนวคิดไว้ว่าการบริหารเป็นการแสวงหากฎเกณฑ์ในการบริหารงานที่เป็นสากลซึ่งหลักเกณฑ์ดังกล่าวนี้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับนักบริหารที่ต้องมีภาระหน้าที่เกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อการจัดการ Fayol “ได้เสนอองค์ประกอบขั้นมูลฐานของการบริหารไว้ ๕ ประการ คือ

๑. การวางแผน (To Plan)

^๑ อุทัย หิรัญโต, เทคนิคการบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๖.

^๒ พนัส หันนาคินทร์, หลักการบริหารโรงเรียน, (กรุงเทพมหานคร : วัฒนาพานิช, ๒๕๒๔), หน้า ๖๐.

^๓ วิจิตร ศรีธำณ, หลักและระบบการบริหารการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๒๕.

^๔ สมพงษ์ เกษมสิน, สารานุกรมการบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๓), หน้า ๓.

๒. การจัดองค์การ (To Organize)

๓. การบังคับบัญชา (To Command)

๔. การประสานงาน (To Coordinate)

๕. การควบคุม (To Control)

๒.๖.๓ พุทธวิธีบริหาร

พระพุทธเจ้าทรงใช้พุทธวิธีในการบริหาร ตั้งแต่การเริ่มต้นมีสมาชิกใหม่ในพระพุทธศาสนา หลังจากที่ตรัสรู้แล้ว พระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาครั้งแรกแก่พระปัญจวัคคีย์ทำให้เกิดพระสังฆรัตนะขึ้น แนวคิดการบริหารนี้ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก^๑ เช่น

๑ . พุทธวิธีในการวางแผน เมื่อท่านอัญญาโกณฑัญญะ หนึ่งในพระปัญจวัคคีย์ได้ดวงตาเห็นธรรมแล้วขอบวชเป็นพระภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงประทานการอุปสมบทด้วยพระพุทธานุญาตว่า “เธอมาเป็นภิกษุเถิด ธรรมเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด ”^๒ พระพุทธเจ้าทรงกำหนดให้ผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนามีเป้าหมายเดียวกัน คือ มุ่งปฏิบัติเพื่อให้หลุดพ้นจากความทุกข์

๒ . พุทธวิธีในการจัดองค์การ เมื่อมีผู้ออกจากเรือนเข้ามาขอบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา จะมีการกำหนดให้เป็นสงฆ์เสมอกันหมด ไม่อนุญาตให้นำชาติวรรณะหรือตำแหน่งหน้าที่ในเพศฆราวาสเข้ามาในองค์กรคณะสงฆ์ นอกจากนั้น พระองค์ทรงแต่งตั้งสาวกทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์เป็นเอตทัคคะในด้านต่าง ๆ เช่น พระมหากัสสปะ เป็นผู้ชำนาญด้านธุดงค์ พระปัญจมุนีเป็นผู้ชำนาญด้านการแสดงธรรม ภิกษุณีปัญจาวจร เป็นผู้ชำนาญด้านวินัย การแต่งตั้งผู้ชำนาญการด้านต่างๆ นี้ ถือเป็นการใช้คนให้เหมาะกับงานในพระพุทธศาสนา

๓ . พุทธวิธีในการบริหารงานบุคคลในพระพุทธศาสนา การบริหารงานบุคคลเริ่มตั้งแต่การรับผู้ที่เข้ามาขอบวช ต้องมีการกลั่นกรองโดยคณะสงฆ์ที่พระพุทธเจ้าทรงมอบความเป็นใหญ่ให้การรับคนเข้ามาอุปสมบท ต้องได้รับความเห็นชอบเป็นเอกฉันท์จากคณะสงฆ์ที่ประชุมพร้อมกันในอุโบสถที่ประกอบพิธีอุปสมบท และเมื่อบวชแล้ว พระบวชใหม่ต้องได้รับการฝึกหัดอบรมและศึกษาเล่าเรียนจากพระอุปัชฌาย์ โดยอยู่ภายใต้การปกครองดูแลของท่านจนกว่าจะมีพรรษาครบ ๕ จึงเรียกว่า นิสัยมุตตะกะ คือ ผู้พ้นจากการพึ่งพาพระอุปัชฌาย์

^๑ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๔-๒๑.

^๒ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘/๒๕.

๔ . พุทธวิธีในการอำนวยการ การดำเนินงานในพระพุทธศาสนานั้น อาศัยภาวะผู้นำเป็นสำคัญ พระองค์ทรงใช้หลักการสื่อสารเพื่อการบริหาร โดยการอธิบายขั้นตอนในการดำเนินงานอย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง (สันตัสสนา) จูงใจ (สมาทปนา) หมายถึง เมื่อเข้าใจและเห็นชอบกับวิสัยทัศน์จนเกิดศรัทธาแล้วจึงจูงใจ จากนั้นคือ แก้วกล้า (สมุตเตชนา) หมายถึง ปลุกใจให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเองและกระตือรือร้นในการดำเนินการไปสู่เป้าหมาย และว่าเริง (สัมปหังสนา) หมายถึง สร้างบรรยากาศในการทำงานร่วมกันแบบกัลยาณมิตร ซึ่งจะส่งเสริมให้สมาชิกมีความสุขในการทำงาน

๕ . พุทธวิธีในการกำกับดูแล การกำกับดูแลความประพฤติของพระสงฆ์นั้นพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่าภิกษุทั้งหลาย มหาสมุทรย่อมซัดสาตซากศพที่ตกลงไปขึ้นฝั่งเสีย ไม่ยอมให้ลอยอยู่ยาวนานใด ในธรรมวินัยก็ฉันนั้น สงฆ์ย่อมไม่อยู่ร่วมด้วยภิกษุผู้ทุศีลมีใจบาป มีความประพฤติไม่สะอาด มีการกระทำที่ต้องปกปิด ไม่ใช่สมณะ สงฆ์ประชุมพร้อมกันแล้วย่อมขับภิกษุนั้นออกเสียจากหมู่ภิกษุเช่นนี้ แม้จะนั่งอยู่ท่ามกลางสงฆ์ ถึงอย่างนั้นเธอก็ได้ชื่อว่า ห่างไกลจากสงฆ์และสงฆ์ก็ห่างไกลจากเธอเช่นกัน แม้ว่าหลักการบริหารเชิงพุทธจะเกิดขึ้นกว่า ๒,๕๐๐ ปีแล้วก็ตาม แต่จากข้อมูลที่ยกมา

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวไว้ในเรื่องพุทธวิธีบริหาร^๑ สรุปความได้ว่า หลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว เมื่อจะประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แพร่หลายเป็นที่รู้จักของประชาชนพระองค์ก็ต้องใช้วิธีการเผยแผ่เชิงรุก ท่านเรียกว่า พุทธวิธีบริหาร มี ๕ ข้อ คือ

๑. พุทธวิธีในการวางแผน เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วทรงแสดงธรรมจนกระทั่งมีพระสาวก พระองค์ก็ทรงวางแผนเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยส่งพระสาวกไปตามที่ต่างๆ ให้ไปแยกกัน ส่วนพระองค์เสด็จไปพระองค์เดียวที่แคว้นมคธ ในการวางแผนประกาศพระพุทธศาสนานั้น พระองค์กำหนดให้ทุกรูปกำหนดข้อปฏิบัติเหมือนกัน ๒ ข้อคือ (๑) อุตตหิตสมบัติ ได้แก่การปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ส่วนตัว (๒) พรหิตปฏิบัติ ได้แก่การปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ของผู้อื่น

๒. พุทธวิธีในการจัดองค์กร การรับบุคคลเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ไม่มีการกีดกันเรื่องชั้นวรรณะ เหมือนกับศาสนาพราหมณ์ ทุกคนมีสิทธิเหมือนกันหมด แต่เมื่อบวชแล้วต้องเคารพกันตามลำดับพรรษา ผู้ที่บวชทีหลัง ต้องเคารพผู้ที่บวชก่อน โดยไม่คำนึงถึงอายุ เมื่อพระสงฆ์มากขึ้นพระองค์ก็มอบให้คณะสงฆ์บริหารจัดการกันเอง เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นคณะสงฆ์ก็จัดการแก้ปัญหาเองตามหลักพระธรรมวินัย พระองค์ทรงแต่งตั้งพระเถระที่มีความเชี่ยวชาญในตำแหน่งนั้นๆ ที่เรียกว่า เอตทัคคะ เพื่อรับภาระธุระต่างๆ เป็นการกระจายอำนาจให้ท่านเหล่านั้นช่วยงานคณะสงฆ์

^๑ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๔-๒๑.

๓. พุทธวิธีในการบริหารงานบุคคล การรับคนเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงมอบความเป็นใหญ่แก่คณะสงฆ์ให้คณะสงฆ์ดำเนินการคัดเลือกในการให้อุปสมบทแก่กุลบุตรที่เรียกว่าญัตติจตุตถกรรม เมื่อบวชแล้วต้องศึกษาอยู่กับพระอุปัชฌาย์ ๕ ปี จึงจะพ้นนิสัยมุตตะกะ คือพ้นจากการพึ่งพระอุปัชฌาย์ แต่ก็ต้องศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เพราะหลักการศึกษาในพระพุทธศาสนายึดหลักไตรสิกขา คือศีล, สมาธิ, ปัญญา เนื่องจากพระองค์ประสงค์ให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง เพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง

๔. พุทธวิธีในการอำนวยการ พระพุทธเจ้ามีคุณสมบัติของภาวะผู้นำที่พร้อม คือมีอิทธิพลสมบัติและปรารถนาปฏิบัติ จึงบริหารกิจการพระพุทธศาสนาเจริญไปด้วยดี เพราะพระองค์ไม่สั่งการด้วยการใช้อำนาจคือไม่ใช้วิธีเผด็จการ แต่พระองค์เป็นพระธรรมราชาคือใช้หลักธรรมาธิปไตยในการปกครองอำนวยการจึงไม่มีปัญหาในองค์กรสงฆ์ เมื่อพระองค์ปรินิพพานก็ไม่ได้ทรงแต่งตั้งใครเป็นศาสดาแทน แต่พระองค์ให้คณะสงฆ์ยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครอง เพราะพระองค์ยึดหลักธรรมาธิปไตย

๕. พุทธวิธีในการกำกับดูแล การกำกับดูแลคณะสงฆ์หมู่มากพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัย ๒๒๗ ข้อ เป็นเครื่องกำกับดูแลคณะสงฆ์ เพื่อให้พระสงฆ์ประเมินตนเองว่าได้ปฏิบัติตามพระวินัยบัญญัติไว้หรือไม่ ถ้าไม่ปฏิบัติก็มีบทลงโทษตามพระวินัยข้อนั้นๆ นอกจากนั้นทุกกึ่งเดือนในวันพระ ๑๕ ค่ำ มีประเพณีปฏิบัติเรียกว่าการสวดปาฏิโมกข์ พระพุทธเจ้าทรงกำหนดให้พระภิกษุนำสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้ในพระวินัยมาสวดให้กันและกันฟัง เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้พระสงฆ์ปฏิบัติตามและตรวจสอบตัวเอง

สรุปได้ว่า แนวคิดในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลนั้น ยังสามารถนำมาใช้ได้เป็นอย่างดี ทฤษฎีการบริหารในยุคปัจจุบัน ยังคงใช้แนวทางตามหลักการบริหารสมัยพุทธกาล กล่าวคือเรื่องของการวางแผน การจัดองค์กร การบริหารงานบุคคล การอำนวยการ จะแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดปลีกย่อย เช่น การบริหารในยุคปัจจุบันจะมีเรื่องงบประมาณเพิ่มขึ้นมาเป็นปัจจัยสำคัญสมัยพุทธกาล เรื่องงบประมาณจะขึ้นอยู่กับศรัทธาของมหาชนที่มีต่อพระภิกษุสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบมากกว่าสิ่งอื่นใด

๒.๖.๔ การจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

การจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์ คือ การกำหนดรูปแบบ กฎเกณฑ์ ระเบียบวิธีการปฏิบัติในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันของพระภิกษุสงฆ์ ระเบียบกฎเกณฑ์ที่เป็นหลักการเหล่านั้นเรียกว่า

พระธรรมวินัย โดยมีจุดมุ่งหมาย (Objective) ของการจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์เป็นจุดมุ่งหมายจำเพาะ มีด้วยกัน ๕ ประการ^๑ คือ

๑. เพื่อประโยชน์แก่สงฆ์ส่วนรวม

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระธรรมวินัย เพื่อใช้เป็นแนวทางการศึกษาและการปฏิบัติแก่พระภิกษุสงฆ์ ทั้งนี้เพราะแบบแผนและจุดมุ่งหมายของการดำเนินชีวิตของพระภิกษุนั้นมีแบบแผน และจุดมุ่งหมายที่แตกต่างจากสังคมทั่วไป จึงจำเป็นต้องมีการจัดสภาพการณ์ที่เกื้อกูลแก่การปฏิบัติ ที่มุ่งตรงต่อจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา พร้อมกันนั้นก็เป็นการเผยแพร่ความดีงามที่เกิดจากการปฏิบัติเช่นนั้นให้กว้างขวางออกไป เพื่อประโยชน์สุขของชาวโลก^๒

๒. เพื่อประโยชน์แก่ตัวบุคคล

ในยุคต้นของสมัยพุทธกาลบุคคลที่เข้ามาบวชล้วนเป็นผู้มีสัมมาทิฐิ มีจุดมุ่งหมาย เพื่อการความทำที่สุจริตแห่งทุกข้ออย่างแท้จริง และบางท่านก็ได้เป็นผู้บรรลุธรรมในชั้นสูงแล้วจึง ได้รับการบรรพชาอุปสมบท แต่แม้บางท่านจะยังไม่ได้บรรลุธรรมชั้นสูงระเบียบปฏิบัติและการดำรงอยู่ก็เป็นบุคคลที่มีศีลเป็นที่รัก ต่อมาเมื่อมีคนเข้ามาบวชมากขึ้นมีการประพฤติดิถีที่ตึงใจและไม่ตึงใจ พระภิกษุที่เป็นศีลเป็นที่รักจึงได้รังเกียจ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่าการอยู่ร่วมกันของบุคคลที่ไม่เสมอกันนั้นเป็นทุกข์

๓. เพื่อประโยชน์แก่ชีวิตของมนุษย์เอง

เพื่อให้การปกครองเป็นไปสมกับเจตนารมณ์แห่งการปกครอง รัฐแต่ละรัฐจึงต้องตรา กฎหมายขึ้นบังคับพลเมืองของตน ให้เว้นการที่ควรเว้นให้ประพฤติดังที่ควรประพฤติเมื่อพลเมืองใดประพฤติดังที่เป็นการฝ่าฝืนบทบัญญัติของรัฐ รัฐย่อมต้องลงโทษพลเมืองนั้นตามสมควรแก่ความผิด โทษที่ถูกลงโทษตามกฎหมายรัฐนี้ เป็นโทษแห่งการทำชั่วที่ต้องได้รับในภพนี้ เป็นผลเสียหายที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

๔. เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนทั่วไปที่เป็นสังคมใหญ่

การเกิดขึ้นขององค์กรคณะสงฆ์ เป็นสิ่งที่ช่วยในการส่งเสริมสังคมในอีกรูปแบบหนึ่ง ทั้งนี้เพราะองค์กรคณะสงฆ์เป็นการรวมตัวของบุคคลที่ได้รับการฝึกฝน รับการพัฒนาแล้ว ดำรงตน

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), นิติศาสตร์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๖๒-๖๓.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรม จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๔๓๓.

อยู่ในฐานะอันสูงสุด เป็นผู้ประกอบด้วยธรรม การปฏิบัติดีของพระสงฆ์จึงเป็นประโยชน์แก่มหาชน^๑

๕. เพื่อประโยชน์แก่พระศาสนา

การบัญญัติพระธรรมวินัยเพื่อใช้เป็นแกนกลางในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์กรคณะสงฆ์ จะเป็นส่วนทำให้พระภิกษุสงฆ์ได้รับการศึกษา และมีแนวปฏิบัติ พร้อมกันนั้นก็สามารที่จะนำพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปเผยแผ่ให้เจริญและมั่นคงต่อไปอันเป็นเหตุให้พระศาสดาคำรงอยู่ได้นาน^๒

สรุปได้ว่า การบริหารจัดการด้านศาสนาให้มีประสิทธิภาพ แม้จะต่างชื่อกัน ต่างโคตรกัน ต่างชาติกัน ออกบวชจากตระกูลต่างกัน ก็ยังคงดำรงพระศาสนาไว้ได้ตลอดระยะเวลาที่ยาวนาน เมื่อมีการบัญญัติพระธรรมวินัย ที่เป็นกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกัน ก็จำเป็นต้องรักษากฎระเบียบ หรือเป็นการอุดหนุนหรือคำจูงพระวินัย เพื่อช่วยให้ระเบียบแบบแผนและระบบการต่าง ๆ เกิดมีผลในการปฏิบัติตามหลักการอย่างหนักแน่นมั่นคงเป็นไปตามวัตถุประสงค์อย่างยั่งยืน อันทำให้การดำเนินกิจกรรมขององค์กรคณะสงฆ์เป็นไปด้วยความเรียบร้อย และบรรลุเป้าหมายสูงสุดของพระศาสนา

๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๗.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้สื่อวิทยุในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ศิริวรรณ ฐัญญาเจริญศักดิ์^๓ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องรูปแบบการเผยแผ่ธรรมะของสมณะ จันทเสฏฐ์ผ่านสื่อวิทยุกระจายเสียงพบว่า ประเด็นหลักของการรับฟังการเผยแผ่ธรรมะ คือผู้ฟังให้ความสำคัญและความสนใจในเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมในชีวิตประจำวันโดยไม่คำนึงถึงสถานะของผู้จัดรายการว่าเป็นพระภิกษุสงฆ์ที่มุ่งห่มจีวรภายใต้การควบคุมขององค์กรศาสนาที่ถูกต้องตามกฎหมายหรือไม่ หรืออยู่ภายใต้สังกัดองค์กรใด แต่สาเหตุหนึ่งของการรับฟังเป็นประจำเนื่องจากรูปแบบของการเผยแผ่เป็นแบบถามตอบปัญหา และเน้นการมีส่วนร่วมของผู้ฟัง ประกอบกับรูปแบบการจัดรายการของสมณะจันทเสฏฐ์มีความน่าสนใจและหลากหลาย ไม่น่าเบื่อ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับการจัดรายการวิทยุกระจายเสียง ชนิตนิตยสาร (Magazine Program) ทำให้ผู้ฟังติดตามรับฟังเป็นประจำ

^๑ ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๓๓๑/๓๖๔.

^๒ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๘/๑๓.

^๓ ศิริวรรณ ฐัญญาเจริญศักดิ์, “ศึกษารูปแบบการเผยแผ่ธรรมะของสมณะจันทเสฏฐ์ ผ่านสื่อวิทยุกระจายเสียง”, รายงานโครงการเฉพาะบุคคล, (คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๘.

ทางด้านผู้ฟังที่ฟังเป็นบางครั้ง มีสาเหตุหลักมาจากเวลาในการรับฟังไม่เอื้ออำนวย ทว่าผู้ฟังกลุ่มนี้ยังคงสนใจที่จะรับฟังหรือติดตามฟังถ้ามีโอกาส เพราะได้ประโยชน์จากเนื้อหาหลักธรรมในรายการ และชอบในรูปแบบการเผยแพร่ธรรมะของสมณะจันทเสฏฐิ์ ที่ไม่น่าเบื่อ ถ้าไม่มีโอกาสรับฟังก็จะซื้อเทปหรือวีซีดีการเผยแพร่ธรรมะของสมณะจันทเสฏฐิ์ไปฟังแทน หรือเข้าร่วมกิจกรรมที่ทางสันติอโศกจัดขึ้น

บารุง สุขพรรณ^๑ ศึกษาวิจัยเรื่อง พฤติกรรมการเปิดรับสื่อของสมาชิกและเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลกับการพัฒนาชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน พบว่า พฤติกรรมการเปิดรับสื่อกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความถนัดในการเปิดรับสื่อวิทยุ สื่อโทรทัศน์ สื่อหนังสือพิมพ์ สื่อบุคคล สื่อกิจกรรม และสื่อท้องถิ่นทุกวัน โดยเปิดรับสื่อโทรทัศน์มากที่สุด และกลุ่มตัวอย่างที่มีความถนัดในการเปิดรับข่าวสารการพัฒนาชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน จากสื่อวิทยุ สื่อโทรทัศน์ สื่อหนังสือพิมพ์ สื่อบุคคล สื่อกิจกรรม และสื่อท้องถิ่น ส่วนใหญ่เปิดรับเป็นประจำ โดยกลุ่มตัวอย่างเปิดรับข่าวสารจากสื่อโทรทัศน์มากที่สุด ส่วนการเข้าร่วมกิจกรรมกับสื่อต่าง ๆ พบว่ากลุ่มตัวอย่างเข้าร่วมกิจกรรมกับสื่อบุคคลเป็นส่วนใหญ่ และกลุ่มตัวอย่างชอบรับข่าวสารเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน เพื่อการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน เกี่ยวกับการพัฒนาการเกษตรมากที่สุด และเปิดข่าวสารการพัฒนาชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน เพราะต้องการเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง

จันทน์ อติพัฒนสิทธิ์^๒ ศึกษาวิจัยเรื่อง สื่อสารมวลชนกับความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา วิธีการศึกษา เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย การศึกษาจากเอกสาร และการศึกษาจากการสัมภาษณ์กลุ่มพระสงฆ์ระดับพระสังฆาธิการในวัดในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล จำนวน ๑๕ รูป และสื่อสารมวลชนประเภทหนังสือพิมพ์และวิทยุโทรทัศน์ จำนวน ๑๐ คน พบว่า สื่อสารมวลชนเป็นองค์กรธุรกิจมีเสรีภาพในการเสนอข่าวสารต่างๆ อย่างเต็มที่ ภายใต้ระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย และภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม สื่อสารมวลชนทุกประเภทมีบทบาทและอิทธิพลสูงมากต่อบุคคลและต่อสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งอิทธิพลทางการเผยแพร่ค่านิยมทางวัฒนธรรมและความเชื่อ แม้จะมีการกำหนดจรรยาบรรณของสื่อ แต่ก็มักจะถูกละเมิด

^๑ บารุง สุขพรรณ, รศ. พฤติกรรมการเปิดรับสื่อของสมาชิกและเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลกับการพัฒนาชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน . (สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔), บทคัดย่อ

^๒ จันทน์ อติพัฒนสิทธิ์ ศึกษาวิจัยเรื่อง สื่อสารมวลชนกับความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา. (กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), บทคัดย่อ

เพราะมีการแข่งขันกันสูง เพื่อผลกำไรและความอยู่รอดของตน การเสนอข่าวสารเกี่ยวกับพระสงฆ์ จึงขาดความรอบคอบและไม่ค่อยคำนึงถึงผลกระทบต่อสถาบันพระพุทธศาสนา และสังคมไทย ปัจจุบันกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เนื่องจากการเป็นสังคมเปิดและสังคมเสรี จึงรับวัฒนธรรมใหม่เข้ามาอย่างไม่มีขอบเขต ได้มีผลกระทบเป็นความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่างๆ มากขึ้น ทำให้เกิดการไร้เสถียรภาพทางด้านวัฒนธรรมและความเสื่อมศีลธรรมอันมีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนา และพระพุทธศาสนานั้นได้ให้ความสำคัญแต่ต่อบุคคล สื่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และสื่อศิลปวัฒนธรรม ความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาประกอบด้วย สื่อพื้นฐานทั้งสามประเภทนี้เป็นหลัก ส่วนองค์ประกอบอื่นๆ ที่ทำให้พระพุทธศาสนาเข้มแข็งมั่นคง ได้แก่ บทบาทของรัฐ คณะสงฆ์ ประชาชน สื่อสารมวลชน ภาครัฐกิจเอกชน และนักวิชาการ ซึ่งจะต้องร่วมมือส่งเสริมและพัฒนาสถาบันพระพุทธศาสนาในรูปของพหุภาคี สำหรับเหตุผลในการนำเสนอข่าวสารของสื่อสารมวลชนเกี่ยวกับพฤติกรรมเชิงลบของพระภิกษุสงฆ์ ประกอบด้วย เหตุผลเชิงธุรกิจ เชิงเตือนสติ เชิงสะท้อนปัญหาสังคม เชิงความรับผิดชอบ เชิงวิชาการ และเชิงทำลาย

แม้จะเป็นข้อเท็จจริงว่า เหตุผลในการเสนอข่าวสารเกี่ยวกับพระภิกษุสงฆ์ของสื่อสารมวลชนจะเป็นเหตุผลเชิงธุรกิจเป็นหลักก็ตาม แต่ก็มีข้อเสนอแนะว่า การที่จะให้สื่อมีบทบาทในการสร้างความมั่นคงแก่พระพุทธศาสนา สังคมและรัฐจะต้องสนับสนุนสื่อประเภทสร้างสรรค์เพื่อให้อยู่รอด และคณะสงฆ์ควรมีสถาบันแถลงข่าวเกี่ยวกับบทบาทของคณะสงฆ์ในเชิงรุกเป็นประจำ และควรจัดตั้งองค์กรด้านการเผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับพระศาสนาให้มีประสิทธิภาพ และน่าสนใจ เพื่อดึงดูดความสนใจของประชาชนให้มากขึ้น

๒.๘ กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำความรู้ด้านการประเมินผลการใช้สื่อวิทยุในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในปัจจุบันเพื่อกำหนดกรอบความคิดในการวิจัย โดยใช้รูปแบบปฏิสัมพันธ์นิยมเพื่อศึกษาการนำหลักคำสอนของศาสนาพุทธไปประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตให้กับสังคม โดยมีตัวแปรดังต่อไปนี้ **ตัวแปรอิสระ** (Independent Variable) ลักษณะเบื้องต้นของกลุ่มตัวอย่าง คือ เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ อาชีพ ประสบการณ์การรับรู้ด้านสื่อ คือ การรับรู้ข่าวสารด้านวิทยุ การรับรู้ข่าวสาร การเสนอข่าว เหตุผลเชิงจริยธรรม เหตุผลเชิงธุรกิจ **ตัวแปรตาม** (Dependent Variable) การสำรวจความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับการฟังวิทยุชุมชนในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ประกอบด้วยด้านต่าง ๆ ดังนี้ ด้านหลักธรรมคำสอนพุทธศาสนา ด้านพุทธศาสนาต่อสังคม ด้านพุทธศาสนาต่อการเมือง และด้านพุทธศาสนาต่อการเศรษฐกิจ

ภาพที่ ๒.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

ตัวแปรอิสระ (Independent Variable)

ตัวแปรตาม (Dependent Variable)

